

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE
(1886-1908) RAKKA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE GÖR

GAZİANTEP
TEMMUZ 2010

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE
(1886-1908) RAKKA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE GÖR

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR

GAZİANTEP
TEMMUZ 2010

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE (1886-1908) RAKKA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE GÖR

Tez Savunma Tarihi: 21/07/2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Doç. Dr. Bilgehan PAMUK
Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Murat AĞARI

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR

ÖZET**HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE RAKKA**

GÖR, Emre

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR

Temmuz 2010, 171 Sayfa

Osmanlı Şehir Tarihi araştırmalarında vilâyet sâlnâmelerinin önemi büyüktür. Osmanlı Vilâyetlerinin tarihî, coğrafi, ilmî, iktisadî, siyasî, askerî ve kültürel yapısı hakkında birinci elden bilgiler içeren vilâyet sâlnâmelerinin en önemli özelliği, Osmanlı şehir ve kasabaları hakkında doğru ve tarafsız bilgiler vermesidir. Osmanlı dönemi yerleşim merkezlerinde bulunan kurumlar, türbeler, mahalle ve köyler, hane ve nüfus sayıları, konuşulan diller, dinî ve etnik taifeler hakkında oldukça sade bilgiler ihtiva eden vilâyet sâlnâmeleri, şehir monografileri açısından kıymetli verilere sahiptir.

Çalışmamız, Kuzey Suriye’de bulunan bir şehir olan Rakka’nın sosyal, iktisadî, idarî ve demografik yapısını aydınlatmaya yöneliktir. Tamamına yakını Halep Vilâyet Sâlnâmelerine dayanan bu çalışma, 1886-1908 yılları arasında yayımlanmış olan yaklaşık yirmi sâlnâme incelenerek hazırlanmıştır. Sâlnâmelerdeki bilgiler, konuyla ilgili olan kitap, makale, tez v.b. materyallerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rakka, Halep, Sâlnâme, Kuzey Suriye.

ABSTRACT
RAQQA ACCORDİNG TO THE ALMANACS OF THE PROVINCE
OF ALEPPO

GÖR, Emre
M.A. Thesis, Department of History
Adviser of the Thesis: Assistant Professor Doctor Murat ÇELİKDEMİR
July 2010, 171 Pages

At the studies of the Ottoman City, the Almanacs, which give us historical, geographical, economic, politic, military, scientific and culturel information about Ottoman City, have a great importance. The most important feature of them is to present us objective information about the period, especially the towns of Ottoman Empire. In other words, they have information, including the institutions, streets and villages, population, languages, religious and ethnic groups at the city centrums Ottoman period, have valuable datas for the city monographies.

Our study is about Raqqa, its social, economic, demographic structure. It is a city at North Syria. This study completely depends on almanacs, released between 1886-1908. These information have been supported by materials such as books, articles and some other studies, related to our study.

Key Words: Raqqa, Aleppo, Almanac, North Syria.

ÖN SÖZ

Altı yüzyılı aşkın bir süre varlığını devam ettirmiş olan Osmanlı Devleti, bugün Ortadoğu olarak tanımlanan Anadolu, Mısır ve Arabistan üçgeninin dışında, Balkanların ve Kuzey Afrika'nın büyük bölümünü idare etmiş bir devlettir. Şüphesiz, Osmanlı Devleti, insanlık tarihinde altı yüzyıl ayakta kalabilen, örneğine az rastlanan devletlerden biridir. Bu idare süresinin uzunluğu ve idare edilen bölgelerin genişliği Osmanlı Devleti'ni bir çırpıda tanımlayıp, anlatmaya imkân vermemektedir. Evet, Osmanlı saltanatı yüzyıllarca devam etmiştir; yalnız bu saltanat ve devlet idaresi, devletin kuruluşunu izleyen yüzyıllar içinde süreklilik arz edecek şekilde düz bir çizgide gitmemiştir. Osmanlı'da klasik dönem olarak nitelendirilen ilk dört yüzyılda bile devletin idarî-askerî-malî yapısında, Osmanlı toplumunun dilinde, kültüründe ve dinsel inançlarında devirden devire büyük değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu açıdan, Osmanlı Tarihi'ni bir bütün olarak ele almak veya Osmanlı Devleti'nin herhangi bir kurumunu, uyguladığı herhangi bir sistemi bir bütünlük içerisinde sunmak yoğun çalışmayı gerektiren zor bir iştir. Yüzyıllarca devam etmiş bir idareden bahsediyoruz, ancak aynı zamanda, hükmettiği topraklar 24 milyon km²'yi bulan, bugün toprakları üzerinde 40'ı aşkın devlet kurulmuş geniş bir coğrafyadan söz etmekteyiz. Üstelik bu geniş coğrafyaya bu kadar uzun süre hükmeden bu devlette, Müslüman-gayrimüslim, Türk-Rum, şehirli-köylü, tüccar-çiftçi gibi çok çeşitli dinî, etnik ve sosyal tabana mensup insan birlikte yaşıyordu. Gerçekten de tüm bunlar dikkate alındığında çalışmamızın ana konusunu oluşturan Rakka şehri, Osmanlı Tarihi'nin içinde çöldeki bir kum tanesini andırmaktadır.

Çalışma boyunca şevkimizi canlı tutan, Osmanlı Şehir Tarihi araştırmalarına acizâne bir katkı sağlama dileğidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmamın her aşamasına katkıda bulunan Sayın Yrd. Doç. Dr. Murat Çelikdemir ile Sayın Yrd. Doç. Dr. Murat Ağarı'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Ankara Milli Kütüphane'deki görevlilere, belge tahsisi sırasındaki yardımlarından ötürü teşekkürlerimi sunduğumu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR BİLGİLERİ VE RAKKA’NIN KISA TARİHÇESİ	4
2.1. RAKKA’NIN COĞRAFÎ KONUMU VE İSLÂM COĞRAFYACILARINA GÖRE RAKKA.....	4
2.2. RAKKA’NIN KISA TARİHÇESİ.....	6
2.2.1. İslâmiyet Öncesinde Rakka.....	6
2.2.2. Rakka’nın İslâm Hakimiyetine Girmesi.....	8
2.2.3. Selçuklular Döneminde Rakka.....	12
2.2.4. Osmanlılar Döneminde Rakka.....	14
2.2.5. Rakka’da Fransız Manda Yönetimi.....	17
2.2.6. Suriye Arap Cumhuriyeti Yönetiminde Rakka.....	18
3. RAKKA KAZASI’NIN İDARÎ YAPISI	19
3.1. KAZA İDARE MECLİSİ.....	22
3.1.1. Kaymakamlar.....	25
3.1.2. Nâibler.....	30
3.1.3. Mal Müdürleri.....	33
3.1.4. Müftüler.....	33
3.1.5. Tahrîrât Kâtipleri.....	34
3.1.6. Diğer Üyeler.....	36
3.2. MAL KALEMİ.....	39
3.2.1. Mal Müdürleri ve Yardımcıları.....	41
3.2.2. Sandık Eminleri.....	45
3.2.3. Mukâvelât Muharriri.....	47

3.3. NÜFUS İDARESİ.....	48
3.3.1 Nüfus İdaresinde Görevli Nüfus Memurları ve Kâtipler.....	49
3.4. ADLİYE İŞLERİ.....	52
3.5. ULAŞIM KOMİSYONU.....	52
3.6. TAHSİLÂT KOMİSYONU.....	53
3.7. BEDELÂT-I NAKDİYYE TAHSİLÂTI KOMİSYONU.....	54
3.8. MAÂRİF KOMİSYONU.....	55
3.9. TELGRAF VE POSTA İDARESİ.....	56
3.10. ZİRAAT BANKASI MECLİSİ.....	58
3.11. BELEDİYE DAİRESİ.....	59
3.11.1. Belediye Reisleri ve Üyeler.....	62
3.12. DÜYÛN-I UMÛMİYE İDARESİ.....	64
3.12.1. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nde Görevli Memurlar.....	66
3.13. REJİ İDARESİ.....	67
3.13.1. Reji Memurları.....	68
 4. RAKKA KAZASI'NIN SOSYAL, İKTİSADÎ VE DEMOGRAFİK YAPISI	69
4.1. RAKKA KAZASI'NIN SOSYAL YAPISI.....	69
4.1.1. Kaza Halkı.....	70
4.1.2. Kazada Eğitim.....	71
4.1.3. Kazada Bulunan Kurumlar.....	74
4.1.4. Kazada Bulunan Türbeler.....	76
4.1.5. Rakka Kazası'na Bağlı Mahalle, Köy ve Mezraa Adları.....	76
4.2. RAKKA KAZASI'NIN İKTİSADÎ YAPISI.....	79
4.2.1. Tarım.....	79
4.2.2. Hayvancılık.....	82
4.2.3. Kaza Bütçesi.....	83
4.2.4. Vergiler.....	86
4.2.4.1. Aşar (Öşür)Vergisi.....	87
4.2.4.2. Emlâk ve Temettü Vergisi.....	88
4.2.4.3. Ağnam ve Deve Vergisi.....	89
4.2.4.4. Bedel-i Askerî.....	89
4.3. RAKKA KAZASI'NIN DEMOGRAFİK YAPISI.....	90
4.3.1. Halep Vilâyeti'nin Genel Nüfus Durumu.....	90
4.3.2. Rakka Kazası'na Ait Nüfus Verileri.....	93
 5. MATERYAL VE METOD	95
 6. BULGULAR VE SONUÇ	96
 KAYNAKLAR	99
 EKLER	103
EK. A. HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNDEN ÖRNEKLER	104

	<u>Sayfa No</u>
Ek. A.1. 1320 h. / 1902 m. Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesinde Rakka(İlk Sayfa).....	105
Ek. A.2. 1320 h. / 1902 m. Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesinde Rakka(İkinci Sayfa).....	106
Ek. A.3. 1320 h. / 1902 m. Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesinde Rakka(Üçüncü Sayfa).....	107
Ek. A.4. 1320 h. / 1902 m. Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesinde Rakka (Dördüncü Sayfa).....	108
Ek. A.5. 1320 h. / 1902 m. Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesinde Rakka(Beşinci Sayfa).....	109
Ek. A.6. Halep Vilâyeti'nin 1316 h. / 1898 m. Yılındaki Gelir Bütçesi.....	110
Ek. A.7. Halep Vilâyeti'nin 1316 h. / 1898 m. Yılındaki Gider Bütçesi.....	111
EK. B. HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNİN RAKKA'YLA İLGİLİ KISIMLARININ TRANSKRİPSİYONU.....	112
Ek. B.1. Sene:1303 h. / 1886 m.	112
Ek. B.2. Sene:1305 h. / 1888 m.	113
Ek. B.3. Sene:1306 h. / 1889 m.	114
Ek. B.4. Sene:1307 h. / 1890 m.	116
Ek. B.5. Sene:1308 h. / 1891 m.	117
Ek. B.6. Sene:1309 h. / 1892 m.	119
Ek. B.7. Sene:1312 h. / 1894 m.	121
Ek. B.8. Sene:1313 h. / 1895 m.	123
Ek. B.9. Sene:1314 h. / 1896 m.	125
Ek. B.10. Sene:1315 h./ 1897 m.	129
Ek. B.11. Sene:1316 h./ 1898 m.	131
Ek. B.12. Sene:1317 h./ 1899 m.	133
Ek. B.13. Sene:1318 h./ 1900 m.	137
Ek. B.14. Sene:1319 h./ 1901 m.	141
Ek. B.15. Sene:1320 h./ 1902 m.	146
Ek. B.16. Sene:1321 h./ 1903 m.	149
Ek. B.17. Sene:1322 h./ 1904 m.	153
Ek. B.18. Sene:1323 h./ 1905 m.	160
Ek. B.19. Sene:1324 h./ 1906 m.	165
ÖZGEÇMİŞ (VITAE).....	171

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 3.1. Rakka Kazası'nın idarî yapısı.....	21
Tablo 3.2. 1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış kaymakamlar.....	29
Tablo 3.3. 1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış nâibler.....	32
Tablo 3.4. Rakka Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin görev tarihleri ve birimi.....	34
Tablo 3.5. 1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış tahrîrât kâtipleri.....	36
Tablo 3.6. Rakka Kaza İdare Meclisi'nde görev yapmış seçimli üyelerin isimleri.....	38
Tablo 3.7. 1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış mal müdürleri.....	43
Tablo 3.8. 1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış sandık eminleri.....	46
Tablo 3.9. Rakka Nüfus İdaresi'nde 1890-1908 yılları arasında görev yapmış nüfus memurları.....	50
Tablo 3.10. Rakka Nüfus İdaresi'nde görev yapmış kâtipler.....	51
Tablo 3.11. 1903 ve 1904 yıllarında Rakka Tahsilât Komisyonu üyeleri.....	53
Tablo 3.12. Rakka Bedelât-ı Nakdiyye Tahsilâtı Komisyonu'nda görev yapmış üyeler.....	54
Tablo 3.13. Rakka Maârif Komisyonu üyeleri (1903-1908).....	56
Tablo 3.14. Yıllara göre Rakka Telgraf ve Posta İdaresi görevlileri.....	58
Tablo 3.15. Rakka Ziraat Bankası Meclisi üyeleri (1908).....	59
Tablo 3.16. Yıllara göre Rakka Belediye Reisleri.....	63
Tablo 3.17. Rakka Belediye Dairesi'nde görev yapmış üyeler.....	64

Sayfa No

Tablo 3.18. Rakka’da görev yapmış Düyûn-ı Umumiye İdaresi memurları.....	67
Tablo 4.1. Rakka Mekteb-i Rüşdî-i Mülkî Muallimleri.....	73
Tablo 4.2. Mekteb-i Rüşdî’de öğrenim gören öğrenci sayıları.....	74
Tablo 4.3. Yıllara göre Rakka Kazası’nda bulunan kurum sayıları.....	75
Tablo 4.4. 1901 yılında ekimi yapılan ürünler ve ekim yapılan arazi dönümleri.....	80
Tablo 4.5. Rakka’da yetiştirilen tarım ürünlerine ait hâsılat ve sarfiyat miktarları.....	81
Tablo 4.6. 1899 yılında Rakka Kazası’nda bulunan büyük baş hayvan sayıları.....	83
Tablo 4.7. Halep Sancağı’na bağlı kazaların 1894 yılındaki gelir bütçesi.....	83
Tablo 4.8. Halep Sancağı’na bağlı kazaların 1894 yılındaki giderleri.....	85
Tablo 4.9. Yıllara göre Rakka Kazası’nın gelir ve gider bütçeleri.....	86
Tablo 4.10. Halep Sancağı’nın 1892 yılındaki genel nüfusu.....	91
Tablo 4.11. Halep Vilâyeti’nin 1892 yılındaki genel nüfusu.....	92
Tablo 4.12. Rakka Kazası’nın Nüfus Cetveli.....	93
Tablo 4.13. Tahrir işlemi tamamlanmayan yerleşik ahalinin nüfusu.....	94

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Edi.	: Editör
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İDA.	: İdaresi
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
km	: Kilometre
m.	: Miladî
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.İ.İ.B.F.	: Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
Sad.	: Sadeleştiren
T.D.V.İ.A.	: Türk Dili ve İslâm Ansiklopedisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
v.b.	: Ve Benzeri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Araştırma konumuz olan Rakka şehri, bugün Kuzey Suriye’de, Şanlıurfa ilimizin hemen güneyinde yer alan bir şehirdir. Osmanlı tarafından fethiyle sancak, daha sonra Ruha (Urfa) ile birleştirilip Eyalet statüsü kazanmıştır. Rakka, XIX. yüzyıl sonlarında ise Halep Sancağı’nın on üç kazasından biriydi. Ele aldığımız bu dönemde Rakka’ya dair bilgileri Halep Vilâyet Sâlnâmelerinden takip edebilmekteyiz.

Bilindiği üzere sâlnâmeler yakın tarihimize ışık tutan önemli arşiv kaynaklarından. Etimolojik olarak Farsça kökenli bir kelime olan sâlnâme, bir senelik olayları topluca göstermek üzere hazırlanmış eserler için kullanılan bir tabir olup, Türkçeye Tanzimat’tan sonra girmiştir. Farsça yıl anlamında “sâl” kökü ile yine Farsça mektup, kitap anlamında kullanılan “nâme” kelimesinin birleşmesiyle oluşan sâlnâme, günümüz Türkçesi’nde “yıllık”, Fransızca’da “annuaire”, İngilizce’de “almanac” kelimeleri ile karşılanmaktadır¹.

Osmanlı Devleti’nin tarihi, idarî yapısı, kurumları, kurumlarda görevli memurları, ilmî, iktisadî, siyasî, askerî, kültürel yapısı ve diğer alanlar hakkında önemli bilgileri bulabileceğimiz sâlnâmeler, Devlet Sâlnâmeleri ve Vilâyet Sâlnâmeleri adı altında iki grup halinde yayımlanmaya başlanmıştır. 1847-1922 yılları arasında yayımlanan sâlnâmelerin en eskisi, en düzenli ve en uzun ömürlü yayımlananları Devlet Sâlnâmeleri olmuştur. Osmanlı Devleti’nde ilk Devlet Sâlnâmesi, Padişah Abdülmecid döneminde Sadrazam Reşid Paşa’nın isteği ile 1263 h. / 1847 m. tarihinde Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve “Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye” adıyla yayımlanmıştır. Bu Devlet Sâlnâmelerinin 1847-1880 tarihleri arasında yayımlananları taş baskı (litografya), daha sonrakiler ise

¹ M. Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul, s. 105; Hasan Duman. (2000). *Osmanlı Yıllıkları (Sâlnâmeler ve Nevsaller)*, İstanbul, s. 17.

matbaa harfleriyledir. Osmanlı Devleti'nin son Devlet Sâlnâmesi 1918 tarihlidir ve Devlet Sâlnâmelerinin tamamı 67 tanedir².

İlgili vilâyetin idarî, askerî, sosyal ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgileri bulabileceğimiz Vilâyet Sâlnâmeleri ise 1284 h. / 1867 m. yılında Vilâyet Nizamnâmesi'nin kabul edilmesinden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. İlk Vilâyet Sâlnâmesinin hangi sancağa ait olduğu kesin olarak tespit edilemese de, 1283 h. / 1866 m. senesinde neşredilen Bosna Vilâyet Sâlnâmesinin ilk Vilâyet Sâlnâmesi olması muhtemeldir³. Bosna'nın yanında Trabzon ve Halep Sâlnâmelerine de ilk Vilâyet Sâlnâmeleri oldukları konusunda atıflar yapılmaktadır⁴. Vilâyet Sâlnâmelerinin tamamı 1283 h./1866 m.-1336 h./1918 m. yılları arasında yayımlanmış olup 527 adettir⁵.

Vilâyet Sâlnâmelerindeki bilgiler zamanla değiştirilip, geliştirildiğinden yıllar ilerledikçe sâlnâmelerin kalitesinde de belirli bir iyileşme dikkati çekmektedir. Bunun en açık örneği, incelediğimiz Halep Vilâyet Sâlnâmelerinde görülmektedir. Örneğin, 1306 h. / 1888 m. tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesi Rakka'yla ilgili üç sayfalık bilgi verirken, ilerleyen yıllarda, 1315 h. / 1897 m. sâlnâmesinde sayfa sayısı yediye çıkmaktadır. Bu da, sâlnâmelerdeki bilgilerin, özellikle nüfus, memur isimleri ve bütçe gibi verilerin yıldan yıla yenilenip geliştirildiğinin kanıtıdır.

Osmanlı şehir yapısının anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçladığımız çalışmamız, Rakka'nın XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. yüzyıl başlarındaki dönemini kapsamaktadır. Ancak çalışmamızda Rakka'nın XIX. yüzyıldan önceki tarihine de değinilmiştir. Zira Rakka, tarihte önemli olaylara sahne olmuş bir kenttir. Şehir, Bizans İmparatorluğu'nun denetiminde olduğu yıllarda, özellikle İmparator İulianos (361-363) zamanında önemli bir ticaret merkezi konumundaydı. Bizans tahtına 527 yılında geçen İmparator Iustinianos zamanında ise Rakka, Bizans ile İran arasında yapılan ticaretin en önemli üssü haline gelmişti. 639 tarihinde (Hz. Ömer döneminde) İyaz bin Ganem'in kumandanlığını yaptığı İslâm ordusunun fethinden sonra, Rakka'da Bizans dönemi sona ermiş ve şehirde İslâm etkisindeki dönem başlamıştır.

² Süleyman İnan. (1999). Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Denizli (1890-1900). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Denizli, ss. 27-28; Duman, a.g.e. , s. 17.

³ Duman, a.g.e. , s. 19.

⁴ Halep Vilâyet mektupçuluğunda bulunan İbrahim Hâlet Bey'in Fihrist-i Vilâyet-i Haleb adı ile ilk sâlnâmeyi tertip ettiği, bu ilk sâlnâmenin içindeki istatistikî, iktisadî bilgilerden dolayı Bâb-ı Âlî'nin dikkatini çektiği, bu sâlnâmenin birer örneğinin vilâyetlere gönderilerek yeni sâlnâmeler oluşturulmasının emredildiği ifade ediliyorsa da sözü geçen bu ilk sâlnâmeye henüz rastlanmamıştır; bkz. Duman, a.g.e. , s. 19.

⁵ İnan, a.g.m. , s. 28.

Bu tarihten sonra Rakka, Hz. Ali'nin Sıffin Savaşı'nda kullandığı bir hareket noktası, Halife Harun Reşid'in yazlık sarayının bulunduğu bir idare merkezi, Osmanlı tarafından fethinden sonra ise asilerin ve devletin baş edemediği aşiretlerin yerleştirildiği bir iskân merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olarak numaralandırdığımız giriş kısmını takiben ikinci bölümde Rakka'nın coğrafi konumu ile kısa tarihçesine değinilmiştir. Tamamına yakını sâlnâmelere dayanan üçüncü ve dördüncü bölümlerde, 1886 yılında Halep Sancağı'na bağlanan ve bu tarihten itibaren Halep Sancağı'nın bir kazası olarak sâlnâmelerde yer almaya başlayan Rakka'nın idarî, sosyal, iktisadî ve demografik yapısı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde materyal ve metod, son bölümde ise bulgular ve sonuç kısmı yer almaktadır. Bunlara ilâveten, Halep Vilâyet Sâlnâmelerinin Rakka'yla ilgili kısımlarının transkripsiyonu eklerde verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR BİLGİLERİ VE RAKKA’NIN KISA TARİHÇESİ

2.1. RAKKA’NIN COĞRAFİ KONUMU VE İSLÂM COĞRAFYACILARINA GÖRE RAKKA

Suriye’nin kuzeyinde, Fırat Nehri’nin hemen kenarında kurulmuş bir şehir olan Rakka’nın coğrafi konumu dendiğinde, şehrin bulunduğu coğrafyayla ilgili farklı tanımlar yapılabilir. Zira Rakka şehrinin bulunduğu bölge, bazı kaynaklarda (mesela sâlnâmelerde) “el-Cezîre” adıyla anılmakta, bazı kaynaklarda ise bu bölgeye, daha geniş bir bölgeyi ifade eden “Mezopotamya” adı verilmektedir. Son döneme ait kaynaklarda ise Rakka’nın bulunduğu coğrafya için daha çok “Kuzey Suriye” adı tercih edilmektedir.

Kaynakların çoğunda Rakka’nın içinde yer aldığı coğrafya için el-Cezîre adı kullanılmaktadır. Bu kaynaklardan biri olan İbn-i Haldun’un Mukaddimesi’nde el-Cezîre Bölgesi şöyle tarif edilmektedir:

“...Cezîre diyarına gelince: Bu bölge, sıradağlara (Toroslara) varıncaya kadar, Likâm dağının kıvrımı ile kuşatılmıştır. Bölgenin güneyinde Râfida (Rafda, Râfiqah) diyarı, Rakka, sonra aşağıda Harran, sonra Surûc (Suruç), Reha, sonra Nusaybin, sonra Sümeysat (Samasate), dağ silsilesinin altında Amid (Diyarbakır) vardır. Amid, bu kısmın kuzeye düşen bölümünün sonundadır, bu nokta aynı zamanda bu kısmın doğuya düşen tarafının da nihayetidir. Bu parçanın ortasından, beşinci iklimden çıkan Fırat Nehri ile Dicle Nehri geçer. Ermenistan’dan güneye doğru akan nehirler dağ silsilesini (Güney Toroslari) geçerler. Sonra Fırat Nehri Sümeysat ve Surûcun batısına doğru akar ve daha sonra doğuya sapar, Râfida ve Rakka’nın yanından geçer ve iklimin altıncı kısmına ulaşır”¹.

¹ İbn Haldun. (1982). *Mukaddime I*. Süleyman Uludağ (haz.), Dergâh Yayınları, İstanbul, , s. 313; Burada beşinci iklim olarak belirtilen bölge, bazı İslâm coğrafyacılarınca farklı tarif edilmektedir. Mesela, Irak Coğrafya Ekolü’nün önemli yazarlarından biri olan İbn Rüşteş beşinci iklimi şöyle tarif etmektedir: “Doğu’dan, Yecüc beldelerinden başlar. Daha sonra Horosan topraklarının kuzeyinden geçer. İklimin bu bölgesinde tüccarların şehri Tırâz, Nevîket İsbicâb, Şaş, Turârabend, Harzem,

Kimi tarihçilere göre ise el Cezîre bölgesi, Dicle'nin doğusunda kalan Meyyafârikîn (Silvan), Erzen, Siirt, Zap Havzası ve Fırat'ın batısındaki Adıyaman bölgesini de içine alır. el-Cezire'nin batısında Suriye, kuzey tarafında Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş ve Malatya yer alır. Bölgenin doğusunda Doğu Anadolu, güneyinde Irak bulunur. Makdisî ayrıca, Musul ve Tikrit'i de bölgeye dâhil etmiştir².

Sâlnâmelere göre Rakka "...Halebin 220 kilometre şarkında ve 40 saat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsinde..."³ yer almaktaydı. Yine sâlnâmelere göre Rakka'nın bulunduğu el-Cezîre Bölgesi'nin içinde mühim bir bölge olan Diyâr-ı Mudar adlı bir bölge daha vardı ki, Rakka bu Diyâr-ı Mudar Bölgesi'nin ilk merkeziydi⁴. Evliya Çelebi ise Seyahatnâmesi'nde Rakka ve Belih Nehri çevresini şöyle anlatmaktadır:

*"Burası (Rakka) padişahdan padişaha geçip nihayet ahalisi Selim Han'a itaat etmiştir. Süleyman Han yazdırması üzere Rakka Eyaleti'nin tahtı idi. Fakat bu yakın zamanlarda Türkmen eşkiyası tarafından harap edilip Rakka Eyaleti için Urfa taht şehri yapılmıştır. Belih Irmağı, Harran'da, Dihdâniye dedikleri saf su ile birleşip doğuya doğru akarak bu Rakka şehrinin doğu tarafına uğrar. Sonra Rakka'dan aşağı akarak Fırat Irmağı'na dökülür. Rakka kalesi civarında kible yönüne 6 saat giderek Bük Gölüne geldik. Çevresi ormanlı, dut ağaçlı, gülistanlı bir sefa yeridir. Lâkin içinde çöl Arapları oturur. Bu Araplar Etresoglu idaresindedir. Semek Arapları derler mel'un bir kavimdir. Bunlar Harran, Rakka, Caber, Balis, Ane, Selme, Hadesiye Kalelerini berbat etmiştir. Bu bük içinde oturup ipek yetiştirir ve Urfa Paşasına gayet az vergi verirler"*⁵.

Fırat Nehri'nin sol kıyısında kurulu bir şehir olan Rakka, XIX. yüzyıl sonları-XX. yüzyıl başlarında, 2 mahallesi, 56 köyü ve 27 mezraası bulunan bir yerleşim merkeziydi⁶.

Azerbaycan, Ermenistan yer alır. Beşinci iklim bu noktadan itibaren Rum topraklarına ulaşır, Magrib Denizi'nde sona erer; bkz. Murat Ağarı. (2006). İslâm Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı. *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 47, sayı 2, Ankara, ss. 202-203.

² Murat Çelikdemir. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskâm (1690-1840)*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s. 7; Ramazan Şeşen. (1993). Cezire. *T.D.V.İ.A.*, C.7, İstanbul, s. 310; Ağarı, a.g.m., ss. 212-213.

³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 365.

⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 365; İslâmın ilk dönemlerinde Mudar, Rebîa ve Bekir kabileleri el-Cezîre'ye yerleşmişler ve bu nedenle yerleştikleri coğrafya kendi adları ile anılmıştır. Mesela Gaziantep ve Harran bölgesi Diyâr-ı Mudar; Amid/Diyarbakır bölgesi Diyâr-ı Bekir, Batman ve Cizre Bölgesi ise Diyâr-ı Rebîa olarak anılmıştır; bkz. Abdurrahim Tufantoz. (2005). *Ortaçağ'da Diyarbakır (Mervanoğulları/ 990-1085)*. Aça Yayınları, Ankara, s.42.

⁵ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi'nden Seçmeler II*. (1972). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 111-112.

⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, ss. 386- 387.

2. 2. RAKKA’NIN KISA TARİHÇESİ

2.2.1. İslâmiyet Öncesinde Rakka

Bugün Suriye topraklarında, Mezopotamya ile Anadolu’yu birbirine bağlayan Fırat Nehri’nin kenarında yer alan Rakka şehri⁷, tarih boyunca sürekli el değiştirmesine binaen çeşitli isimlerle anılmıştır. Şehir, tarihî Tuttul (Tall al-Bi’a) harabelerinin güneyinde Suriye Kralı Seleukos I. Nikator (M.Ö.305-280) tarafından Nikephorion adıyla kurulmuş⁸, daha sonra Seleukos I. Kallinikos’un (M.Ö. 246-226) genişletmesi dolayısıyla Kallinikon⁹, Bizans İmparatoru I. Leon’un (M.S. 457-474) yeniden inşa ettirmesi sebebiyle Leontopolis adını almıştır¹⁰. Honigmann’a göre ise Nikephorion ile Kallinikon’u aynı yerde kurulmuş, aynı şehirler olarak göstermek yanlıştır. Zira Nikephorion ve Kallinikon birbirine komşu iki farklı şehirdir. Yine Honigmann’a göre, Nikephorion adlı şehrin kuruluşunun Büyük İskender’e isnat edilmesini kabul etmek güçtür. Çünkü İskender’in bu noktaya kadar gelmiş olması ve Gaugamela Savaşı’ndan bu kadar az zaman önce Nikephorion’u kurması pek kolay görünmemektedir.¹¹ Bu bilgilerin aksine, Halep Vilâyet Sâlnâmelerinde Rakka’nın Nikeforyon adıyla Büyük İskender tarafından kurulduğu ve en eski adlarından birinin de el-Râfika olduğu kayıtlıdır¹². Şehre bugün de kullanılmakta olan Rakka adını, İslâm fethinden sonra Araplar vermiştir. Şehir, sık sık Fırat Nehri’nin yükselen suları altında kaldığı için, Arapça’da “su baskınlarına uğrayan yer” anlamını taşıyan *Al-Rakka* (الرقه) adını almıştır¹³.

⁷ Rakka’nın tarihi hakkında bkz. Stefan Winter. (2006). The Province of Raqqa Under Ottoman Rule (1535-1800). *Great Lakes Ottomanist Workshop (GLOW)*. Toronto, ss. 1-19; Stefan Heidemann. (2006). *The Citadel of Al-Raqqa and Fortifications in the Middle Euphrates Area*. Hugh Kennedy (Edi.), Brill Leiden, Boston; Stefan Heidemann. (2006). The History of the Industrial and Commercial Area of Abbasid Al-Raqqa, called Al-Raqqa Al-Muhtariqa. *School of Oriental and African Studies (SOAS)*. İngiltere; E. Honigmann. (1971). Rakka. *İslâm Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, 2. baskı, C.9, 95. Cüz, İstanbul, ss. 607-610; Gülay Ögün Bezer. (2007). Rakka. *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul, ss. 432-433; Murat Çelikdemir. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka’ya İskânı (1690-1840)*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

⁸ Gülay Ögün Bezer. (2007). Rakka. *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul, s. 432.

⁹ Nikephorion ve Kallinikon’un, aynı bölgede kurulmuş, fakat birbirine komşu iki farklı şehir olması ihtimal dâhilindedir; bkz. E. Honigmann. (1971). Rakka. *İslâm Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, 2. baskı, C.9, 95. Cüz, İstanbul, s. 607.

¹⁰ Bezer, a.g.m. , s. 432.

¹¹ Honigmann, a.g.m. , s.607.

¹² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 365.

¹³ Bezer, a.g.m. , s. 432.

Rakka Roma İmparatorluğu'nun kontrolünde olduğu dönemde, coğrafi olarak Mezopotamya'da yer almasından dolayı Sâsânî İmparatorluğu'nun nüfuz alanına giriyordu. Mezopotamya Sâsânîlerin bu ilgisinden dolayı, zaman zaman Roma İmparatorluğu ile Sâsânîler arasında bir mücadele sahası haline gelmiştir. Bu mücadelede bilinen en önemli savaş Fırat yakınlarındaki Callinicum (Rakka ile Harran arasında) adlı bölgede Sâsânî Hükümdarı Narseh (293-302) ile Roma İmparatoru Galerius (293-311) arasında yaşanan savaştır. Mezopotamya üzerindeki nüfuzunu kuvvetlendirmek isteyen İmparator Narseh'in bölgeyi ele geçirmek üzere açtığı savaş, İmparator Galerius'un yenilgisiyle devam ederken, 297 yılında Ermenistan'da Sâsânîler'in ağır bir yenilgiye uğramasıyla sonuçlandı. Bu savaştan sonra varılan antlaşmayla Sâsânîler Dicle Nehri'nin batısındaki bütün toprakları teslim etmiş, Rakka da Roma hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir¹⁴.

Şehrin Kallinikon adı, Orta Çağ'da Hristiyan Süryânîler tarafından muhafaza edilmiştir. Ancak, zaman içinde geçirdiği yangınlardan dolayı harap olan Kallinikon'u 466 m. tarihinde yeniden inşa ettiren Bizans İmparatoru Leon, şehrin adını Leontopolis olarak değiştirmiştir¹⁵.

Zamanla önemli bir ticaret merkezi haline gelen Rakka, Erken Orta Çağ'da da Romalılar ile İranlıların mücadele alanı olmaya devam etmiştir. İmparator Iustinianos (527-565) 529'da İranlılarla ticaretin sadece Nisiblis, Kallinikon ve Artaxata sınır şehirlerinde yapılmasını kararlaştırdı¹⁶. 531'de meşhur Romalı komutan Belisarius önderliğinde bir Bizans ordusu, Rakka yakınlarında Sasaniler tarafından mağlup edildi¹⁷.

540'a gelindiğinde Bizans ile Sâsânîler arasındaki savaş yeniden alevlendi. Iustinianos'un batıdaki başarılarını sıradan biri gibi izleyemeyen Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev, 540'da saldırıya geçti. Bu sırada batıdaki fetihlerle uğraşan Bizans, bu saldırıya Fırat Nehri kenarındaki az sayıda askeriyle hazırlıksız yakalandı. Ordusunun başında Kuzey Suriye'deki bölgeleri hızla ele geçiren Hüsrev'in zapt ettiği şehirler arasında Rakka da vardı. Hüsrev tarafından şehir, sur ve burçlarla

¹⁴ Abdolhossein Zarinkoob. (1999). Ruzgaran: Tarikh-i Iran az aghz ta saqut saltanat Pahlvi. *Maharat*, Tahrân, s. 200 (English version); Fikret Işıltan. (1960). Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan h. 210/m. 825'e kadar). *İ.Ü.E.F.* , İstanbul, ss. 24-25; Çelikdemir, a.g.t. , s. 7.

¹⁵ Honigmann, a.g.m. , s. 607.

¹⁶ Honigmann, a.g.m. , s. 607.

¹⁷ Işıltan, a.g.m. , s. 26; Çelikdemir, a.g.t. , s. 8.

donatılarak alınması zor bir hale getirildi¹⁸. Fakat Hüsrev'in bu seferdeki ana hedefi yüzyıllardır düşman görmemiş olan Antakya idi. Zorlu bir kuşatmadan sonra Antakya'yı da ele geçiren Hüsrev, yanındaki Bizanslı esirlerle birlikte İran'a döndü¹⁹.

Hüsrev'in Avarlarla anlaşarak gerçekleştirdiği ve 626 İstanbul kuşatmasıyla sonuçlanan saldırısı, zorlu bir direnişle de olsa Bizans tarafından püskürtülmüş ve bu tarihten sonra Bizans taarruza geçmiştir. İmparator Heraklius'un (610-641) bu taarruzu sonucu Sâsânîler kesin bir yenilgiye uğratılmış, İran'da iç karışıklıklar çıkmış ve neticede Hüsrev tahtan indirilerek öldürülmüştü. Hüsrev'in yerine geçen oğlu Kuvrat, Bizans'la yaptığı antlaşma ile daha önce Bizans'tan alınan bütün bölgeleri Bizans'a geri verdi²⁰. Rakka da bu geri verilen yerler arasındaydı ve böylece Rakka tekrar Sâsânîlerden Bizanslılara geçmiş oldu. Ancak Bizans'ın Rakka'daki bu hâkimiyeti uzun sürmeyecek ve Rakka kısa bir süre sonra İslâm hâkimiyetine girecektir.

2. 2. Rakka'nın İslâm Hâkimiyetine Girmesi

İlk dönem İslâm fetihlerinin Hulefâ-i Râşidîn döneminde (632-661), özellikle de ilk halife Hz. Ebû Bekir (632-634)'in İslâm Devleti'nin dahili düzenini sağlamasından sonra 633'te başladığını, Hz. Ömer (634-644)'in bütün hilafeti boyunca artarak sürdüğünü, Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde de fetihlerin devam ettiğini biliyoruz. 633 tarihinde başlayan ve Hz. Ömer ile Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılını içeren kısa dönemde, İslâm Tarihi'nin olduğu kadar, belki de dünya tarihinin en hızlı fetih hareketleri gerçekleştirilmiştir²¹. Müslüman Araplar, İslâm topraklarının hızla genişlediği bu dönemde, doğuda Sasaniler, batıda ise Bizans olmak üzere çağın iki büyük devletine karşı mücadele veriyorlardı. Doğuda Sasanileri, 635'de Kadisiye, 637'de Celula ve son olarak da 642 yılında Nihavent Savaşlarıyla yenilgiye uğratan Müslüman Araplar, Bizans'ın zayıflamaya başlamasından da faydalanarak, Bizans topraklarına yönelmişlerdir²².

¹⁸ M.V. Levtschenko. (1999). *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*. Maide Selen (Çev.), Özne Yayınları, İstanbul, ss. 77-78; Honigmann, a.g.m. , s. 608.

¹⁹ Levtschenko, a.g.e. , s. 78.

²⁰ Georg Ostrogorsky. (1991). *Bizans Devleti Tarihi*. Fikret Işıltan (Çev.), TTK, Ankara, ss.95-96.

²¹ Nesimi Yazıcı. (2005). *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. baskı, Ankara, ss. 2-32.

²² Ostrogorsky, a.g.e. , s. 103; Yazıcı, a.g.e. , ss. 2-32.

639 tarihinde Rakka'nın da içinde olduğu el-Cezîre bölgesindeki ahalinin, Rumları Müslüman Araplara karşı kışkırtmaları sonucunda Bizans İmparatoru Heraklius'un bölgeye bir ordu göndermesi, fetih sürecini hızlandırdı. Bölgede bulunan komutanlardan Ebu Ubeyde, Halid bin Velid ve diğer kumandanları da yanına alarak Humus yakınlarına karargâh kurdu ve durumu Hz. Ömer'e bildirdi. Hz. Ömer İslâm Devleti'nin sekiz şehrinde, Beyt-ül mâl'ın fazla malıyla çok sayıda at biriktirmiş, bu atlara özel görevliler ve bakıcılar tayin etmişti. Kûfe'de de dört bin hayvan beslenmekte idi. Bizans ordusunun yaklaşmakta olduğunu haber alan Hz. Ömer, Sa'd bin Ebu Vakkâs'a emirnâme göndererek bu dört bin süvariye el-Cezîre'ye yönlendirmiştir. Üç kola ayrılan İslâm ordusunda Süheyl bin Adiy Rakka'ya, Abdullah bin Utban Nusaybin üzerinden Harran ve Urfa tarafına, Velid bin Ukbe el-Cezîre Araplarından Rabia ve Tenûh kabileleri üzerine ve bu üç kola ayrılan orduyu kumanda etmek üzere İyaz bin Ganem de fetih bölgesine gönderilmiştir²³.

İyaz bin Ganem'in kumandanlarından Süheyl bin Adiy Rakka'yı kuşatınca, ancak 5-6 gün direnebilen şehir teslim olup cizyeyi kabul etmek zorunda kaldı. Daha sonra şehir yöneticisiyle, bütün ahalinin can, mal ve namuslarına dokunulmayacağına, belli bir vergi karşılığında ahalinin topraklarının ellerinden alınmayacağına dair bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmayla Rakka, bir haftayı bulmayan muhasaradan sonra Müslüman Arapların eline geçmiş oldu²⁴. Aynı şekilde, Nusaybin ve Urfa taraflarına gönderilen Abdullah bin Utban, yöre halkının cizyeyi kabul etmesiyle bölgeye hâkim oldu. el-Cezîre'deki Rabia ve Tenûh kabileleri üzerine gönderilen Velid bin Ukbe de bölgedeki Arapların çoğuna boyun eğdirdi. Bu suretle Rakka'nın da dâhil olduğu el-Cezîre şehirleri birer birer alındı, bundan sonra Araplar Bitlis ve Ahlât taraflarına yöneldiler²⁵.

Bölgedeki Arap kabilelerin İslam dinini kabul etmesiyle hızla İslamlaşan el-Cezîre'ye vali olarak, sâlnâmelerde "Cezîre Fâtihî"²⁶ unvanıyla anılan İyaz bin Ganem getirilmişti. 641 tarihinde İyaz bin Ganem vefat edince Said bin Amr bin

²³ Ahmed Cevdet Paşa. (1981). *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefâ*. Ali Arslan (Sad.), Arslan Yayınları, C.1, İstanbul, ss. 356-357.

²⁴ Çelikdemir, a.g.t. , s.9; Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e. , s.357; Belazuri. (1995). *Fütûhü'l- Bülân I*. Zâkir Kadiri Ugan (Çev.), Maarif Basımevi, İstanbul, ss. 276-278.

²⁵ Müslüman Arapların her yönden saldırıya geçmeleri üzerine, daha önce Rumlara yardım eden el-Cezîre ahalisi, bu yardımı kesip yurtlarını savunma derdine düştüler. Ahaliden yardım göremeyen Heraklius'un gönderdiği ordu, İslâm ordusu tarafından Humus yakınlarında yenilgiye uğratıldı; Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e. , s. 357.

²⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 365.

Hizyem el-Cezîre Valisi oldu. Valiliği sırasında Rakka ile Ruha mescitlerini inşa eden Said bin Amr bin Hizyem'den sonra Ümeyr bin Said el-Cezîre Valiliği'ne atandı²⁷.

Hiz. Ömer döneminde şehir imar edilerek çeşitli yerlere camiler yaptırılmıştı. Hiz. Ömer döneminde yapılan bu camiler, Haçlılara karşı verdiği mücadelelerle tanınan Halep Atabeyi Nureddin Şehit tarafından tamir edilmiştir²⁸.

Dördüncü halife Hiz. Ali ile halifelik iddiasındaki Muaviye arasında 657 tarihinde yapılan Sıffin Savaşı Rakka tarihi açısından önemlidir. Zira İslâm Tarihi'nin meşhur savaşlarından Sıffin Savaşı, Rakka'nın Şam tarafında, kazaya iki buçuk saatlik mesafedeki dağ eteğinde meydana gelmişti. Sâlnâmelerde geçen "Sıffin'in vukû bulduğu mahalde pek çok sahâbe-i kirâm medfûndur"²⁹ kaydından da anlaşılacağı gibi, bu bölgede, Sıffin Savaşı'na katılan çok sayıda sahâbenin türbesi bulunmaktadır.

Emevîler devrini başlatan Halife Muaviye'nin, İslam Devleti'nin merkezini Mekke'den Şam'a taşımasıyla Rakka'nın dâhil olduğu el-Cezîre bölgesi, coğrafi olarak devletin merkezine yaklaşmasından dolayı daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde el-Cezîre bölgesinde pek çok hârîcî isyanı gerçekleşmişti. Hârîcîler özellikle Kûfe ve çevresinde faaliyet göstermiş, çıkan isyanlar bölgeyi huzursuz etmekle birlikte Emevî Devleti'nin de zayıflamasına sebep olmuştur³⁰.

Abbâsî halifelerinden Ebu Cafer el-Mansur (754-775) Rakka'nın hemen yanına Bağdat şehir planını alarak 772 m. / 152 h. tarihinde Refika adında yeni bir şehir kurmuştur. Yeni kurulan bu şehre yoğun olarak Horasanlı askerler yerleştirilerek, şehrin onarım işi Veliaht Mehdi'ye verilmiş ve onun gözetiminde şehrin kuruluşu gerçekleştirilmiştir³¹. Mehdi, tıpkı Bağdat gibi Refika'yı bir at nalı biçiminde bina etmiş ve şehre su getirmek amacıyla iki büyük su kanalı açtırmıştır³². Halife Harun Reşid (786-809) hilafetin sınırlarının muhafazası için Rakka'yı çok elverişli görerek burayı bir ara kendisine idare merkezi yapmıştır. Bu sebeple buraya bir saray ve bir de rasathane yaptırmıştır³³. Refika kentinin yeni yapılan binaları, su

²⁷ Belazuri, a.g.e. , s. 287; İşıltan, a.g.e. , s. 100.

²⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 394.

²⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 394.

³⁰ Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e. , ss. 288-290.

³¹ Çelikdemir, a.g. t. , s. 10.

³² Heyet. (1973). *Rakka. Meydan Larousse*. Meydan Yayınevi, C.11, İstanbul, s. 408.

³³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1303, s. 194; Sene 1305, s. 183; Sene 1306, s. 185; Sene 1307, s. 284; Sene 1308, ss. 195-196; Sene 1309, s. 140; Sene 1312, s. 251; Sene 1313, s. 246; Sene 1314, ss. 255-256; Sene 1315, s. 259; Sene 1316, s. 268; Sene 1317, s. 284; Sene 1318, s. 299; Sene 1319,

kanalları, saray ve rasathanesiyle kısa sürede ve büyük bir hızla gelişmesi Rakka'dan Refika'ya göçü hızlandırmış ve Rakka, Refika'ya taşınmıştır. Zamanla harap bir hal alan eski ve asıl Rakka'nın ismi bu yeni şehre verilerek, Refika ismi iptal edilmiştir³⁴. Bu yeni kurulan şehir Abbasîler döneminde şehir statüsü bakımından en saygın dönemlerini yaşamıştır³⁵.

Halife el-Me'mun döneminde (813-833), devletin yüksek kademelerine İranlı unsurların getirilmesi muhtelif bölgelerde isyanlara sebep olmuştu. Bunlardan en önemlisi olan ve el-Cezîre Araplarını etrafına toplayarak ayaklanan Nasr bin Şebes'in isyanının bastırılmasında Rakka sürekli üs olarak kullanılmıştır³⁶.

Abbasî Halifesi el-Mu'temid (870-892), unvanı dışında bütün yetkilerini gasbetmiş olan kardeşi el-Muvaffak'a ülkenin doğu taraflarını, kendi oğlu el-Mufavvaz'a ise batı taraflarını vermişti. Böylece Abbasî Devleti bu dönemde iki bağımsız parçaya ayrılmış, Rakka şehri de ülkenin doğu tarafına sahip olan el-Muvaffak'ın nüfuzu altına girmişti. Bizans sınırında baş gösteren isyan hareketleriyle mücadele eden el-Muvaffak, Rakka'dan Suriye'ye kaçmaya çalışan kardeşi el-Mu'temid'e de son anda engel oldu³⁷. el-Muvaffak, Tolunoğlu Humâreveyh ile mücadelesinde kendisine üs olarak Rakka'yı seçmiştir. Halife Mu'temid Mısır ve Suriye'nin idaresini otuz yıl süreyle Humâreveyh'e vermek zorunda kalmıştı. Böylece Rakka da Tolunoğullarının idaresine verilmiş oldu³⁸.

Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde Rakka el-Cezîre'nin önemli kentlerinden biriydi. Halife Harun Reşid döneminde bir ara idare merkezi yapılan Rakka, Abbasîlerin Bizans üzerine yaptıkları seferlerde de bir hareket noktasıydı. XIII. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren Abbasî Devleti'ne Moğol hükümdarı Hülagü 1258 tarihinde son verdi. Rakka da bu Moğol istilâsı sırasında yakılıp yıkılarak tahrip edilmiştir³⁹.

s. 312; Sene 1320, s. 317; Sene 1321, s. 366; Sene 1322, ss. 374-375; Sene 1323, s. 394; Sene 1324, s. 383; Sene 1326, s. 384.

³⁴ Şemseddin Sami. (1308). Refika. *Kamusu'l Alam*. C. 3, İstanbul, s. 2251.

³⁵ İşıltan, a.g.e. , s. 90.

³⁶ Erdoğan Merçil. (1987). Tahiriler. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. C.5, İstanbul, s. 494; İşıltan, a.g.e. , ss. 127-128.

³⁷ Carl Brockelmann. (2002). *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. Neşet Çağatay (Çev.), TTK, 2. baskı, Ankara, s. 114.

³⁸ Kazım Yaşar Kopruman. (1999). Tolunoğulları. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. C.6, İstanbul, ss. 61-64.

³⁹ Çelikdemir, a.g.t. , s. 12; Heyet. (1989). Abbasîler Devri. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. C.3, s. 329.

2.1.3. Selçuklular Döneminde Rakka

Gaznelilere karşı 1040 yılında kazanılan Dandanakan Savaşı'ndan sonra kurulan Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu ve Suriye yönünde büyük bir hızla gelişmeye başlamıştı. Selçuklu emirleri ve Türkmen beyleri, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok defa kendilerine bağlı kuvvetlerle Rakka'nın da bulunduğu Kuzey Suriye'ye akınlar yapmışlar, bu bölgelerin fethi için keşif hareketlerinde bulunmuşlardı. O dönemde Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu Kuzey Suriye bölgesine ilk Türk girişini temsil eden emirler arasında Hanoğlu Harun, Afşin ve Sunduk gibi isimleri sayabiliriz⁴⁰. Malazgirt Savaşı'ndan önce gerçekleştirdikleri keşif ve fetih hareketleriyle bölgeyi Türklere kazandıran bu emir ve Türkmen beyleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasına da zemin hazırlamışlardır⁴¹.

Selçuklulardan önce Halep emirlerinin kontrolünde olan Rakka, Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında, Halep Emiri Salim bin Malik tarafından Selçuklulara teslim edilmiştir. Sultan Melikşah, Halep'i kendisine teslim eden Halep Emiri Salim bin Malik'e Caber Kalesi'nin yanı sıra Rakka, Ane ve Hit bölgelerini de vermiştir. Sultan Melikşah'ın 1092 tarihinde ölümüyle taht mücadelelerine sahne olan Büyük Selçuklu Devleti'nde Melikşah'ın kardeşi Tacüddeve Tutuş, Suriye'de sultanlığını ilan etmişti. Kendisini sultan ilan eden Tutuş, sultanlığını pekiştirmek amacıyla o dönemde Musul Ukayloğulları'nın yönetiminde bulunan Rahbe'yi ve Fırat'ın sol kıyısındaki Rakka'yı 1093 tarihinde teslim almıştı. Kısa bir süre içinde Rahbe, Rakka, Nusaybin ve Musul gibi merkezleri ele geçiren Tutuş, bu başarılarına rağmen Selçuklu tahtını Melikşah'ın oğlu Berkıaruk'a kaptırmıştır⁴².

Musul Atabeyliği (1127-1233), Büyük Selçuklu Devleti ile Irak Selçuklularına bağlı olarak kurulmuş, Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra da bağımsız hale gelerek, Kuzey Irak, Güneydoğu Anadolu ve Suriye'de hüküm sürmüştür. Bu dönemde Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi Rakka'nın da dâhil olduğu Musul merkezli, Fırat Nehri'nin doğusunda kalan yerleri almıştı. Halep merkez olmak üzere Fırat'ın batısını alan Nureddin Mahmut (1146-1174), Haçlılarla

⁴⁰ Yazıcı, a.g.e. , s. 249.

⁴¹ Ali Sevim. (1983). *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*. TTK, Ankara, ss. 35-47; Yazıcı, a.g.e. , s. 249.

⁴² Çelikdemir, a.g.t. , s. 13.

mücadelesi sırasında kendisine yardım eden Musul Atabeyi Mevdud'a bir süre sonra ele geçirdiği Rakka'yı, Sincar mukabelesinde iade etti⁴³.

Musul Atabeyliği'nin idaresi altındaki Rakka, Eyyubiler Devleti'nin kurulmasından sonra bu devletin hâkimiyeti altına girdi. Selahaddin Eyyubi'ye gizlice haber gönderen Zengiler (Musul Atabeyliği), ona Fırat'ı geçtiği takdirde kendisine yardım edeceklerini ve el-Cezîre bölgesinin de direnmeden teslim olacağını söylemişlerdi. Bunun üzerine Selahaddin Eyyubi el-Cezîre bölgesine yürüyerek önce Urfa ve Harran'ı almış, arkasından da 1182 tarihinde Bire, Rakka ve Hısn-ı Keyfa'yı alıp Eyyubi topraklarına katmıştır. Selahaddin Eyyubi el-Cezîre bölgesini ele geçirdikten sonra Halep'i almaya karar vermiş ve Saadeddin Zengi idaresindeki şehri kuşatmıştı. Saadeddin Zengi'nin, Sultan'ın yüksek egemenliğini tanıması ve Halep'i teslim etmesi şartıyla kendisine Sincar, Habur, Nusaybin ve Suruç verildi. Zengi-Selahaddin ikili görüşmeleri sırasında iyi niyet aracılığından dolayı Rakka şehri de, 1183'te Zengi'nin komutanı Toman'a verildi⁴⁴.

Eyyubi hükümdarlarından el-Kâmil (1218-1238) kardeşi el-Eşref'le yaptığı gizli müzakereler neticesinde, yeğeni en-Nâsır'dan Dımaşk(Şam)'ın alınarak el-Eşref'e verilmesine, buna karşılık en-Nâsır Davut'a Harran, Rakka, Suruç ve Resu'l Ayn'ın verilmesini kabul etmişti. Bu durumu en-Nâsır Davut da kabul edince el-Eşref, el-Cezîre'deki Harran, Rakka, Suruç ve Resu'l Ayn şehirlerini Dımaşk karşılığında en-Nâsır'a vermesi için kardeşi el-Kâmil'e teslim etti⁴⁵.

Eyyubi Sultanı el-Kâmil'i istemeyen Artuklu kolu (bu dönemde Artuklular iki kola ayrılmıştı. Bir kolu el-Kâmil'i desteklerken diğer kolu Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'ı destekliyordu), el-Kâmil'in Mısır'da olmasını fırsat bilerek, Alaaddin Keykubat'ı el-Cezîre bölgesine sefer yapmaya teşvik ettiler. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat da 1233 tarihinde Rakka üzerine yürüyerek şehri yağmalayıp geri döndü. Bu yağmalamadan Rakka'nın yanı sıra Harran ve Urfa'da nasibini aldı⁴⁶. Sultan Alaaddin Keykubat Anadolu birliğini kurma amacıyla Eyyubilerin kontrolündeki Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne, Kayseri subaşılığına atadığı yetenekli komutan Kemaleddin Kâmyar'ı gönderdi. 1235 tarihinde Kemaleddin Kâmyar'ın komutasında gönderilen 50 bin kişilik bu Selçuklu

⁴³ Coşkun Alptekin. (1989). Büyük Selçuklular. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. C.7, İstanbul, ss. 533-558.

⁴⁴ Ramazan Şeşen. (1989). Eyyubiler. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. C.6, İstanbul, s. 318; Çelikdemir, a.g.t. , s. 14.

⁴⁵ Şeşen, a.g.e. , s. 363; Çelikdemir, a.g.t. , s. 14.

⁴⁶ Şeşen, a.g.e. , ss. 366-367.

ordusu, kısa zamanda Amid dışında, Urfa, Siverek, Harran, Rakka şehir ve kalelerini ele geçirdi. Ancak çok geçmeden Mısır ve Suriye Eyyubi hükümdarı Melikülkâmil'in sevk ettiği Eyyubi ordusu, Selçukluların fethettiği bütün bu şehir ve kaleleri dört ay gibi kısa bir zamanda geri alarak bölgede geniş çapta kıyım ve tahribatta bulundu⁴⁷.

XIII. yüzyıl ortalarında, geçtiği her yeri yağmalayan Moğol Hükümdarı Hülagü, Bağdat'ın yanı sıra Rakka'da da yağmalama faaliyetlerinde bulunmuştu. 1260 yılında Moğolların Memlûklere Ayn-i Câlût Savaşı'nda yenilmesinden sonra Memlûklerin eline geçen Rakka, 1514 yılında Safevîlerin, 1517'de ise Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir⁴⁸.

2.1.4. Osmanlılar Döneminde Rakka

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra Şah İsmail, bu devletin toprakları üzerinde Safevî Devleti'ni kurunca Rakka'nın da içinde bulunduğu el-Cezîre Bölgesi'nin bir kısmı Safevî kontrolü altına girmişti. Bu sıralarda Osmanlı tahtında olan Yavuz Sultan Selim ise Diyarbekir ve çevresinin fethi için Bıyıklı Mehmet Paşa'yı görevlendirmişti. Diyarbekir 1515 tarihinde fethedilmiş, daha sonra Mardin ve çevresi alınmıştı. Diyarbekir ve Mardin'in fethedilmesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güvenliği ve kontrolü için yeterli değildi. Bu bölgenin elde tutulabilmesi Urfa, Rakka ve Musul müstahkem mevkiilerinin fethi ile mümkün olabilirdi. Bu amaçla Bıyıklı Mehmet Paşa, Hısn-ı Keyf'ten başlayarak Birecik, Ruha, Harran, Rakka, Siirt ve Musul'u kısa bir süre içerisinde Osmanlı topraklarına kattı. Böylelikle el-Cezîre'nin önemli merkezlerinden olan Rakka, 1517 tarihinde Osmanlı hâkimiyeti'ne girmiş oldu⁴⁹.

Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılan Rakka, 1800 yılına kadar başlıca şu dönemleri yaşamıştır:

I. Diyarbekir Beylerbeyliği'nin bir sancağı olarak Rakka (1535-1586): 1535-1586 yılları arasında, devletin askerî-idarî yapısı içinde her iki şehir (Diyarbekir ve Rakka) entegre olmuş durumdaydı. Rakka bu dönemde tamamen Osmanlı memurlarının kontrolü altındaki bir bölge görünümündeydi⁵⁰.

⁴⁷ Çelikdemir, a.g.t. , ss. 14-15.

⁴⁸ Şeşen, a.g.e. , s. 381; Koprman, a.g.e. , ss. 458-459; Çelikdemir, a.g.t. , s. 15.

⁴⁹ Çelikdemir, a.g.t. , s. 16.

⁵⁰ Winter, a.g.m. , s. 1.

II. Bir eyalet merkezi olarak Rakka (1586-1683): Bu dönemde Rakka, Ruha ile birleştirilip eyalet statüsü kazanmıştı⁵¹. Rakka eyalet haline getirildikten sonra, Dirruhbe, Cemmâse, Habur, Resu'l Ayn, Ane, Beni Rubeya, Tikrit, Birecik, Balis ve Üzzeyr Rakka'ya bağlanan sancaklar olmuşlardır⁵².

III. Bir iskân merkezi olarak Rakka (1683-1746): XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Rakka, Kıbrıs Adası ile birlikte devletin iskân merkezi olarak önem kazanmıştır⁵³.

IV. Âyanların etkin olduğu dönem (1746-1800): Osmanlı merkezi otoritesinin zayıflamasından istifade ile birlikte bu dönemde Rakka'da yerel beyler güçlenmiştir⁵⁴.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Rakka'ya ait ilk tahrir, sancağın Ahmed Bey yönetiminde olduğu 1577 yılına aittir. Kaynaklar, aynı tarihlerde Rakka Sancağı'nın dört nahiyeye ayrıldığını göstermektedir. Bu nahiyeler, Nefs-i Rakka, Belih Vadisi (Kuzey Rakka, 'Ayn 'Arus diye de bilinir), Caber ve Kapulı Bük'tür. Sancağın 1577 yılında hesap edilen toplam geliri 1.339.629 akçeydi. Rakka ve nahiyelerine ait tüm gelirler, sultana ait arazi gelirleri (hass-ı padişah), sancak yöneticilerine ayrılan gelirler (hass-ı mir-liva), tımar gelirleri ile Medine için ayrılan vakıf gelirlerinden oluşmaktaydı⁵⁵.

Rakka bir eyalet haline getirildikten sonra, buraya atanan ilk beylerbeyi İskender Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa olmuştur⁵⁶. Mustafa Nuri Paşa'nın (1824-1890) *Netâyic ül-Vukuât* adlı eserinde, Rakka Beylerbeylerinin yıllık gelirleri ortalama 680.000 akçe olarak gösterilmiştir. Aynı esere göre sancakbeylerinin yıllık 100.000 akçeden 280.000 akçeye varan hasları vardır. Eserde, Rakka eyaletinin 37 zeamet ve 616 tımarı olduğu belirtilmiştir. Eyaletin askeri gücü, cebelüleri ile birlikte 1.600 atlıya varmaktaydı⁵⁷. Bu asker sayısına göre Rakka Eyaleti'nin Trablus-Şam, Çıldır ve Trabzon gibi eyaletlerle hemen hemen eşit sayıda asker çıkardığını söyleyebiliriz⁵⁸.

⁵¹ Winter, a.g.m. , s. 1.

⁵² Çelikdemir, a.g.t. , ss. 15-16.

⁵³ Winter, a.g.m. , s. 1.

⁵⁴ Winter, a.g.m. , s. 1.

⁵⁵ Winter, a.g.m. , s. 1.

⁵⁶ Çelikdemir, a.g.t. , s.16.

⁵⁷ Mustafa Nuri Paşa. (1992). *Netâyic ül-Vukuât I-II*. Neşet Çağatay(Haz.), TTK, Ankara, s. 142.

⁵⁸ XVI. yüzyıl ortalarında Trablus-Şam Eyaleti'nin çıkardığı asker sayısı 1.400, Çıldır Eyaleti'nin askeri 1.800, Trabzon Eyaleti'nin asker sayısı 1.750 civarındaydı.

Şehirde, Salîhîya bölgesindeki kalede askerî kuvvetlere ait bir garnizon bulunmaktaydı (Kale-i Rakka müstahfızlarının tapulu zeminleri). Şehirdeki sivil yapılar içinde, bir tabakhane ile birlikte önemli dinî yapılar da yer almaktaydı. Bu dinî yapılardan biri Ferhad Bey Camii, diğeri Veysel Karânî türbesidir⁵⁹. Veysel Karânî türbesinden başka, sahabeden Ammar bin Yasin, Ebâ bin Ka'b ile Ebû Hureyre Hazretlerinin de Rakka'da türbeleri bulunmaktaydı⁶⁰. Şehirdeki vakıflar, VI.-XII. yüzyıllar arasında Şii Ukaylid Hanedanı tarafından kurulmuş, işlevleri Osmanlı döneminde de devam etmiştir⁶¹.

1721 yılında, Halep civarında çıkan isyanları bastırmak üzere, Sadrâzam Damad İbrahim Paşa tarafından Rakka Valisi Maktûlzâde Ali Paşa ile Bağdat Valisi Hasan Paşa birlikte görevlendirilmişlerdi⁶². Çıkan isyanları ve eşkıyalık hareketlerini bastırmak üzere Rakka ve Bağdat valilerinin birlikte görevlendirilmeleri tesadüfî değildir. Osmanlılar, Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkan bu tür olaylara karşılık, Halep-Rakka-Bağdat hattını oluşturmuşlar ve bu hat üzerinde görev yapan valileri, birbirleriyle irtibatlı olarak isyanların bastırılmasında görevlendirmişlerdir. Bu durumun bir kanıtı da Halep, Rakka ve Bağdat valiliklerine atanan kişilerin, yetenekli ve tecrübeli kimseler arasından seçilmeleridir. IV. Mehmed Devri Sadrâzamlarından İpşir Mustafa Paşa Halep Valiliği'nde, II. Mustafa Devri Sadrâzamlarından Dalbatan Mustafa Paşa Rakka ve daha sonra Bağdat Beylerbeyliği'nde bulunmuşlardır⁶³. Sadrâzamlığa kadar yükselen bu isimlerin görev bölgelerindeki başarıları, kendilerine sadâret makamını getirmiştir.

Rakka XIX. yüzyıl ortalarına kadar Eyalet olma özelliğini korumuştur. Tanzimat'tan sonra vilâyetlere dair yapılan düzenlemeler sonrasında ilk olarak Halep Vilâyeti'ne bağlı bir sancak, daha sonra ise yine Halep Vilâyeti'ne bağlı bir kaza halini almıştır.

Rakka'nın idarî, sosyal, iktisadî ve demografik yapısı ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağından burada kısa bilgilerle yetinilmiştir.

⁵⁹ Winter, a.g.m. , s. 3.

⁶⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1319, s. 312.

⁶¹ Winter, a.g.m. , ss. 3-4.

⁶² Mücteba İlgürel. (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. Kenan Seyithanoğlu (Edi.), Çağ Yayınları, C.11, İstanbul s. 126.

⁶³ Dalbatan Mustafa Paşa Bağdat Valiliği sırasında, sık sık taşan ve tarım alanlarına zarar veren Fırat Nehri'nin yatağını düzeltmiş ve setler inşa ettirerek nehri düzene sokmuştur. Bağdat Valiliği'ndeki bu başarısı onu sadârete kadar getirmiştir (Eylül 1702); Aynı şekilde, mümtaz devlet adamları arasında gösterilen III. Mustafa Devri Sadrâzamlarından Koca Ragıp Paşa da Rakka ve Halep Valiliklerinde bulunmuştur; bkz. İlgürel, a.g.e. , s. 113.

2.1.5. Rakka'da Fransız Manda Yönetimi

Halep, Şam, Trablus-Şam ve Rakka Eyaletlerinin bulunduğu Suriye⁶⁴, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya güneyden açılan en önemli kapılarından biriydi. Osmanlı Devleti'nin de çok iyi bildiği gibi Suriye'nin elden çıkması demek, Anadolu topraklarının tehlikeye girmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti tarihte birçok defa Suriye'yi kaybetmekle yüz yüze gelmesine rağmen, Anadolu'nun tehlikeye düşeceği düşüncesiyle, kaybettiği diğer topraklarda gösterdiği çabanın çok çok üzerinde bir çabayı Suriye için gösterebiliyordu. Örneğin, Mısır isyanı sırasında Mısır'da yönetimi ele alan Mehmet Ali Paşa, kendisine Suriye'nin de verilmesi halinde isyanı sona erdireceğini bildiriyordu. Ancak o dönemde Osmanlı Devleti oldukça zor durumda olmasına rağmen bu öneriyi kabul etmemiş, Suriye'yi kaybetmemek uğruna büyük devletlerin himayesi altına girmeyi kabul etmişti. Aynı şekilde, Mısır isyanından yaklaşık yirmi yıl sonra, Güney Suriye'deki Lübnan bölgesinde Dürzîler ve Marunîler arasındaki çatışmaların büyümesini engellemek ve Suriye'nin güvenliğini tehlikeye düşürmemek için Cebel-i Lübnan adında özerk bir sancak dahi oluşturulmuştu. Gördüğümüz gibi Suriye'nin önemini çok iyi bilen Osmanlı yöneticileri, bölgenin Kuzey Afrika ve Balkanlar gibi elden çıkmaması için gerekli önlemleri almaya çalışıyordu. Ancak Suriye'ye olan ilgisi XIX. yüzyıldan daha öncelerine dayanan Fransa'nın, Suriye'yle ilk olarak iktisadî, sonrasında siyasi ve kültürel bağlar geliştirmesine engel olunamamıştı.

XIX. yüzyıldan itibaren Avrupalılar ya da Amerikalılar tarafından idare edilen üniversitelerde eğitimlerini tamamlayan Suriyeli entelektüeller, Arap tarihi, dili ve edebiyatı üzerine yaptıkları çalışmalarla Arap milliyetçiliğinin fikri zeminin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca bazı Suriyeli Araplar açıkça idarî reform isteyip, Osmanlı idaresinin adem-i merkezîyetçi bir yapıya bürünmesini talep ederek siyasî faaliyetlere de girişmişlerdir. Ancak Osmanlı döneminde oluşan Arap milliyetçiliği Suriye'de en keskin ve kitlesel halini Fransız idaresi altında almıştır⁶⁵.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkınca, Suriye toprakları İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Osmanlı'nın savaştan yenik ayrılıp bölgeyi terk etmesiyle, Fransa'nın yüzyıllardır beklediği şartlar oluşmuştur. 1922

⁶⁴ Tarihî dönemler içerisinde Suriye bölgesi çeşitli isimlerle anılmıştır. Bölge İslâm hâkimiyeti altına girdikten sonra "Bilad el-Şam" olarak isimlendirilmiştir. Suriye ismi Arap tarihi kaynaklarında ise Şam ve Dimaşk olarak geçmektedir; Ömer Osman Umar. (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*. Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları No:3, Elazığ, s.1.

⁶⁵ Mehmet Akif Okur. (2009). *Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası*. *Ahmet Yesevî Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:48, s. 138.

yılında Milletler Cemiyeti kararıyla Suriye’de Fransız Manda Yönetimi kurulmuş ve bu tarihten sonra Fransızlara karşı direniş başlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Fransa’nın Almanya’ya yenilip işgal edilmesi üzerine, Suriye’deki Fransız General Catraux 19 Eylül 1941’de ülkenin bağımsızlığını ilan etmiş, ancak asıl bağımsızlık 1946 Nisanı’nda Fransız birliklerinin çekilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu şekilde I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarından kopan Rakka, Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasının ardından bu devletin idaresine girmiştir⁶⁶.

2.1.6. Suriye Arap Cumhuriyeti Yönetiminde Rakka

Bugün Suriye Arap Cumhuriyeti’nin yönetiminde olan Rakka, eyalet olmak için birleştirildiği Şanlıurfa ilinin sınır komşusudur. Suriye’nin kuzeydoğusunu teşkil eden bu bölge, az çok yağışlıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin devamı olan bu bölge, ondan daha sıcak ve kuraktır. Bununla birlikte Suriye’nin “Münbit(Bereketli) Hilal” de kalan kısmı burasıdır. Kuzey Suriye Bölgesi, çoğunluğu Türkiye’den doğarak gelen nehirlerden faydalanmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi Fırat Nehri ile bu nehrin başlıca kollarından olan Habur ve Belih’tir. Zaten Fırat Nehri sadece Rakka’ya değil tüm Suriye’ye hayat veren bir ırmaştır. Fırat ve başlıca iki kolu olan Habur ve Belih, göçebelerin dolaştıkları çölde adeta bir vahadır. Tarlalar, köyler ve bazıları oldukça önemli kasaba ve şehirler bu nehirlerin kenarında sıralanmıştır. Rakka da Fırat Nehri kenarında kurulan bu önemli şehirlerden biridir⁶⁷.

Suriye idaresindeki Rakka, 1968 yılına kadar küçük bir kasaba görünümünde iken bu tarihte Fırat Nehri üzerine Tebke Barajı inşaatının başlamasıyla gelişmeye başladı. Yüzölçümü 19.616 km² ‘yi bulan Rakka’da önceleri kuru tarım yapılırken 1973 tarihinde Tebke Barajı’nın tamamlanmasıyla sulı tarım da yapılmaya başlanmıştır. Rakka’da bulunan küçük bir müzede, bölgede yapılan arkeolojik kazılar sonucu bulunan eserler sergilenmektedir⁶⁸. Bugün Türkiye Cumhuriyeti’yle Suriye Arap Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler giderek iyileşmekte olup, özellikle Gaziantep ve Şanlıurfa gibi illerimizin Rakka kentiyle sosyo-kültürel ve mülkî alanlarda ilişkileri devam etmektedir.

⁶⁶ Çelikdemir, a.g.t. , ss. 20-21.

⁶⁷ Çelikdemir, a.g.t. , s. 21.

⁶⁸ Heyet. (1990). Rakka. *Ana Britannica*. C.18, İstanbul, s. 277.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAKKA KAZASI'NIN İDARÎ YAPISI

Rakka, Halep Sancağı'nın Ayıntab, Kilis, İskenderun, Antakya, İdlib, Harim, Cisir-i Şuğûr, Ma're, Bâb, Belen, Cebel-i Sem'ân ve Münbiç'den oluşan on üç kazasından biridir. Rakka Kazası 1886 yılında Zor Sancağı'ndan ayrılarak Halep Vilâyeti'ne bağlı bir kaza haline dönüştürülmüştür¹.

3 Kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat'tan sonra, yönetim sisteminin idarî, malî ve askerî yapısında bazı değişikliklere gidilmiş, yapılan bu değişiklikler sonucunda birçok yeni kurum devlet yönetiminde yer almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde vilâyet sistemine geçişin temelleri de Tanzimat'a kadar gitmektedir. Özellikle 1840'dan itibaren vilâyet idaresinde yoğun uygulamalar gerçekleştirilmiştir. İlk olarak 1840'da Muhassıllık² ve Muhassıllık Meclisleri oluşturulmuştur. 1842'de yeni düzenlemelere gidilerek yeni bir yönetim biçimi denenmiş, ancak getirilen tüm bu yeniliklere rağmen Tanzimat'ın ilânından itibaren on yıllık süre içerisinde istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Eyalet idaresinde, vergilerin toplanmasında ve diğer devlet işlerinde aksaklıklar devam etmiştir. Bu nedenlerle 1849'da ülke yönetiminde yeniden bir düzenleme yapılmış ve Eyalet Meclisleri kurularak, vali, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevleri yeniden belirlenmiştir³. 1849'dan sonra da taşra yönetimini kapsayan nizamnâmeler birbiri ardınca uygulamaya geçirilmiş ve devletin bünyesinde yeni kurumlar ortaya çıkmıştır.

Tanzimat hareketi güçlü bir merkezî yönetimi esas aldığından, bu amaca yönelik reformlara ağırlık verilmiştir. Bu dönemde, iltizam kaldırılmış, vergileri

¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1303, ss. 194-195; Sene 1305, ss. 183-184; Sene 1307, ss. 284-285; Sene 1308, ss. 195-196; Sene 1309, s. 140; Sene 1313, 246-247; Sene 1314, ss. 255-256; Sene 1316, ss. 268-269; Sene 1317, ss. 284-285; Sene 1319, ss. 313-313; Sene 1323, ss. 393-394; Sene 1324, ss. 383-384; Sene 1326, ss. 384-386.

² Muhassıl, Tanzimat'tan sonra, vergilerin daha düzenli toplanması kaygısıyla taşraya tayin edilen vali derecesindeki yetkilidir.

³ Selda Kılıç. (2005). 1864 Vilâyet Nizamnâmesinin Tuna Vilâyetinde Uygulanması ve Mithad Paşa. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 37: 100.

toplamakla padişah tarafından atanan “muhassıl vergi tahsildarı” adındaki memurlar görevlendirilmiştir. Tanzimat dönemini başlatan 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayun’u ile birlikte valilerin yetkileri kısıtlanmış, can, mal, namus güvenliği ile vergi adaleti ve askerlik gibi konular fermanın özünü meydana getirmiştir⁴. Bu idarî modernleşme hareketi, idarî yeniliklerle birlikte hukukî, kültürel, siyasal ve sosyal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin, mahallî grupların eyalet yönetiminde yer almaya başlaması bu hareketin bir sonucuydu. Kısacası Tanzimat döneminin idarî reformları, Osmanlı Devleti’nde mahallî idarelerin doğuşu için gerekli ortamı hazırlamıştır diyebiliriz⁵.

İl idaresine getirilen yenilikler devam etmekle birlikte, eyalet yönetiminin istenilen niteliğe ulaşamaması yeni uygulamaları zorunlu kılmıştır. Bu uygulamalar dâhilinde Osmanlılar, bir ara, eyalet ve sancakları daha büyük birimler halinde gruplandırmayı bile düşünmüşlerdi⁶. Çeşitli uygulamaların gerçekleştirildiği Tanzimat’ı takip eden yıllarda, il idaresinden duyulan memnuniyetsizlikten dolayı 1858 ve 1860’da mülkî idarede yeni yapılanmalara gidilmiştir. 1860’lı yılların başında ilk vilâyet uygulamaları yenilenerek sürdürülmeye devam etmiş, bir yandan da meclisler kurularak Müslüman ve Hristiyan Osmanlı vatandaşlarının bu meclislere katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu dönemde eyalet idaresindeki ilk sistemli adımlar 8 Ekim 1864 tarihli Vilâyet Nizamnâmesi’yle atılacaktır.

1864 Nizamnâmesi ile vilâyet, sancak ve köy yönetimi ayrıntıları ile belirlenmiş, en büyük yönetim birimi “eyalet” den “vilâyet” e çevrilmiştir. Vilâyetler livalara; livalar kazalara; kazalar nahiyelere; nahiyeler de köylere ayrılmıştır⁷. Bu yeni idarî taksimatla birlikte daha önce başlı başına bir eyalet olan Rakka, Halep Vilâyeti’ne bağlı bir kaza halini almıştır.

Rakka Kazası’nın idarî yapısında ele alacağımız ilk birim Kaza İdare Meclisi’dir. Yeni bir idarî ünite olarak Osmanlı Devleti’nin geleneksel idarî yapısı içinde 1840’lardan itibaren görülmeye başlanan kazalarda, önemli işlerin görüşüldüğü Kaza İdare Meclisleri bulunmaktaydı. Bu meclisler haftanın belirli günleri toplanır, kazanın idarî, sosyal ve ekonomik geleceğiyle ilgili kararlar alırdı.

⁴ Bekir Parlak. (Kasım 2001). Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal-Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 11: 37.

⁵ İlber Ortaylı. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları, İstanbul, s. 184.

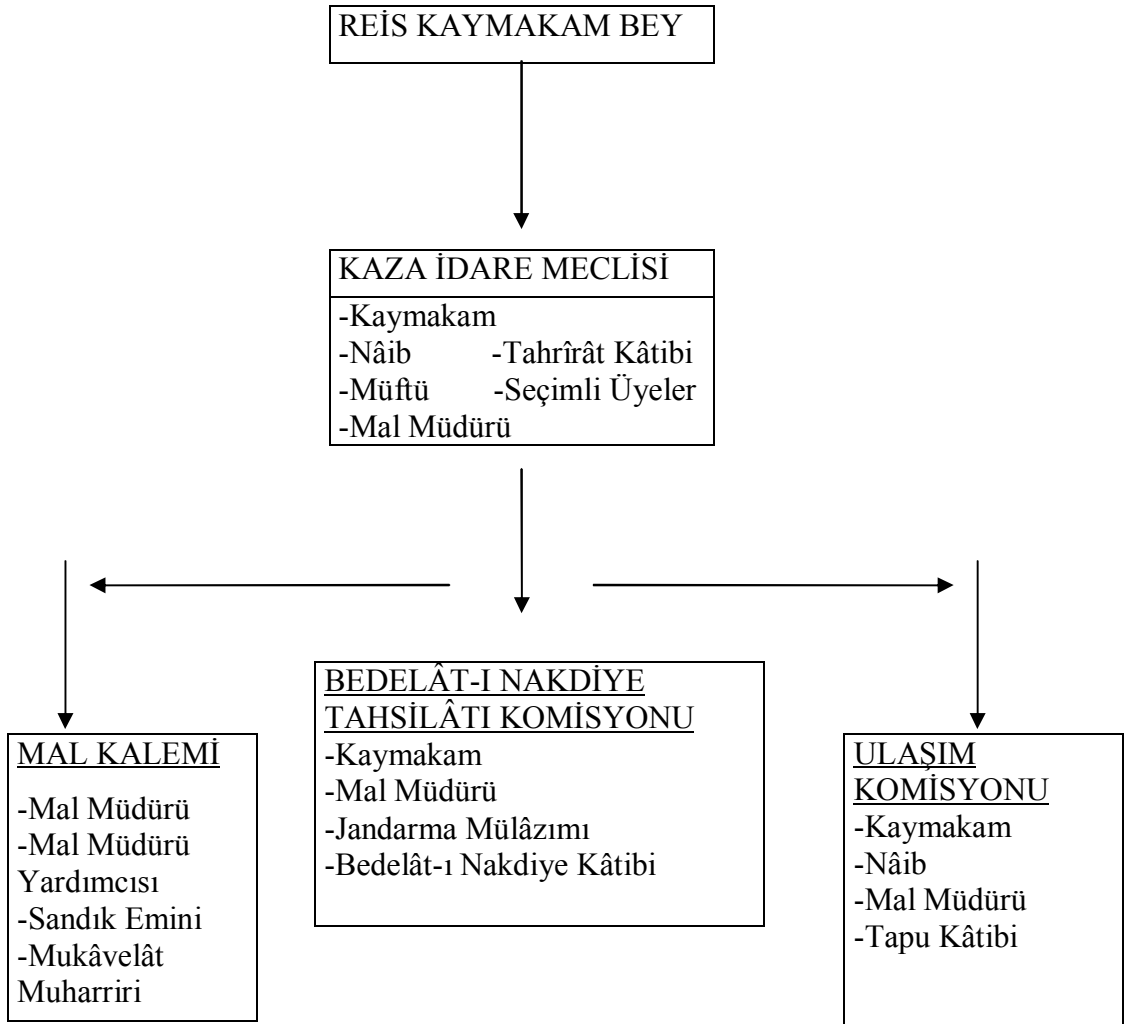
⁶ Kılıç, a.g.m. , ss. 100-101; Ahmet Cevdet Paşa. (1980). *Maruzat*. Yusuf Halaçoğlu (Haz.), İstanbul, s. 110.

⁷ Ahmet Akgündüz. (2008). *Pax Ottoman, Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*. Timaş Yayınları, İstanbul, s. 88; Kılıç, a.g.m. , s. 104.

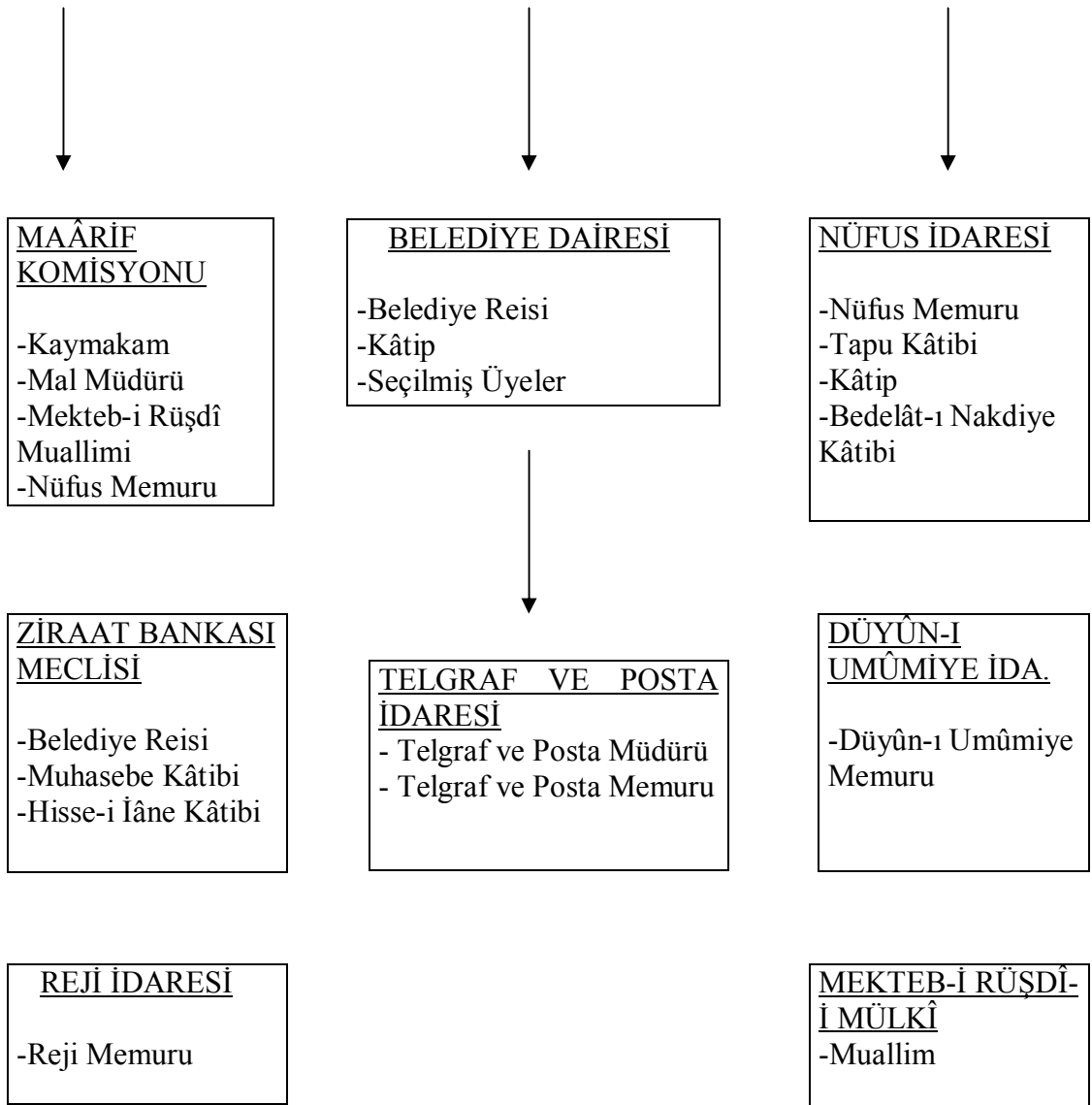
Rakka Kazası'nın en önemli idarî birimi olan Kaza İdare Meclisi'ne kaymakam başkanlık etmekteydi. Kaza İdare Meclisi, "A'zâ-yı Tabîîye" adındaki olağan üyeler ile "A'zâ-yı Muntahabe" adındaki seçimli üyelerden oluşmaktaydı⁸. Kazanın idarî yapısı içinde değineceğimiz diğer daireler, işlerini mal müdürü, mal müdürü yardımcısı ve sandık emini gibi görevlilerin yürüttüğü Mal Kalemi ile Bedelât-ı Nakdiye Tahsilâtı Komisyonu, Ulaşım Komisyonu, Maârif Komisyonu, Nüfus İdaresi, Ziraat Bankası Meclisi, Telgraf ve Posta İdaresi, Belediye Dairesi, Düyûn-ı Umumîye İdaresi ve Reji İdaresi daireleridir. Bu dairelerden Ziraat Bankası Meclisi'nin adı sadece 1908 yılı sâlnâmesinde geçmektedir. Aşağıdaki tablo vasıtasıyla Rakka Kazası'nın idarî yapısı daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo 3.1. :RAKKA KAZASI'NIN İDARÎ YAPISI

(1326 h./1908 m. Halep Vilâyet Sâlnâmesine Göre)

⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi "Kaza İdare Meclisi" bölümünde verilecektir.

3.1. KAZA İDARE MECLİSİ (MECLİS-İ İDARE-İ KAZA)

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'tan sonra yeni idarî taksimatla birlikte 1840'lardan itibaren ortaya çıkan kazalarda önemli işlerin görüşüldüğü Kaza İdare Meclisleri bulunuyordu. Kaymakam başkanlığında, ilgili kazanın birinci derecede devlet işlerini görüşmek üzere toplanan Kaza İdare Meclisleri, A'zâ-yı Tabîîye adında nâib, mal müdürü, müftü, kaza hâkimi, tahrîrât kâtibi gibi merkezî hükümet memurları ile seçimle belirli bir süre için tayin edilen A'zâ-yı Müntehave adındaki seçilmiş üyelerden oluşmaktaydı. Kaza İdare Meclislerinde görev yapan sürekli

üyelerin hangi görevlilerden oluştuğu kazadan kazaya değişmekle birlikte⁹, seçilmiş üyelerin sayıları, bu üyelerin kaçının Müslüman, kaçının gayrimüslim olacağı her kaza için farklılık göstermekteydi¹⁰.

Kaza İdare Meclislerinde olağan durumlarda görüşülen temel konular, kazanın idarî gündeminde yer alan meselelerle kaza bütçesi, gelir-giderler, okul, hastahane ve yolların yapımı gibi konulardı¹¹. Ayrıca memleket sandıklarının muhasebesinin yapılması, devlet kurumlarının yönetimi ve korunması, bir üst meclis olan Liva İdare Meclisi tarafından belirlenen vergilerin dağıtılması gibi görevler de Kaza Meclislerinin sorumluluğundaydı¹². Bunların yanında Kaza Meclisleri, vergi itirazlarının görüşüldüğü, köyler ve köylüler arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulduğu idarî birimlerdi¹³.

Kaymakamın yönetiminde olan Kaza Meclisi, bir üst organ olan Liva İdare Meclisi'ne karşı sorumluydu. Kaza Meclisi, kaymakamın yetkisi dâhilindeki mukaveleler ve alım satım işlemlerinin hukuka uygunluğunu inceler, yetkilerini aşan durumlarda ise Liva Meclisi'ne danışırdı. Kaza Meclislerinin verdiği kararlar kayıt altına alınır ve tutanakla kaymakama bildirilirdi. Kaymakam, verilen kararlara itiraz olması halinde konuyu Liva İdare Meclisi'ne havale ederdi. Gerçekten de, vilâyetlerdeki bütün meclisleri göz önüne aldığımızda, Kaza İdare Meclislerinin taşra yönetimi hiyerarşisi içinde hareket alanı en dar, yetki alanı en az organlar olduklarını görüyoruz¹⁴. Öyle ki bir alt meclis olan Nahiye Meclisleri dahi, Kaza Meclisi'ne değil, doğrudan Liva Meclisi'ne karşı sorumluydular.

Devlet, Kaza Meclislerinin bölgelerindeki sorunları tek başına çözebileceğine inanıyordu. 1895 yılında Seraskerlik makamı tarafından yazılan doğu

⁹ Örneğin; Rakka Kazası'nın adliye işleri Bâb Kazası'nda görüldüğünden, Halep Sancağı'nın diğer kazalarında görülen kaza hâkimlerine Rakka Kaza Meclisi'nde rastlanmamaktadır; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 282.

¹⁰ 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'nin 47 ve 48. maddelerinde, Kaza Meclislerinde ikisi Müslüman ikisi de Gayrimüslim olmak üzere dört seçilmiş üyenin bulunacağı hükmü yer alıyorsa da, İlber Ortaylı'nın da belirttiği gibi bu kurala çoğu zaman uyulmadığı görülmüştür. Rakka Kaza Meclisi'ndeki seçilmiş üyelerin tamamının Müslüman üyelerden oluşması bu tespiti doğrulamaktadır. Bu nedenle, Kaza Meclislerindeki Müslüman-Hristiyan üye sayıları her kaza için farklıydı diyebiliriz; bilgi için bkz. İlber Ortaylı. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayınları, İstanbul, ss. 70-78.

¹¹ İlber Ortaylı. (1974). *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdare Enstitüsü, I. Baskı, Ankara, ss.22-23; İlber Ortaylı. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları, İstanbul, s. 186.

¹² 1871 Vilâyet Nizamnâmesi'nin 92. maddesi.

¹³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 186.

¹⁴ Musa Çadırcı. (1991). *Osmanlı Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ve Ekonomik Yapıları*. TTK, Ankara, s. 260; Sadık Fatih Torun. (2005). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye'de Kaza Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.67.

illerini kapsayan bir ıslahat tasarısında, kazalardaki İdare Meclislerinin, bölgelerindeki her türlü sorunu görüşüp halledebilecek nitelikteki kurumlar olduğu, bu nedenle kazalarda İdare Meclislerinden başka hususi meclislere ihtiyaç olmadığı ifade edilmekteydi¹⁵. Devlete, kazalarda İdare Meclislerinden başka yeni meclislerin açılması yönünde taleplerin geldiğini, devletin ise görünürde Vilâyet Nizamnâmesi'nin kararlarını ihlal etmemek için bu talepleri geri çevirdiğini aynı ıslahat tasarısından anlayabiliyoruz. Yeni kurulacak meclislerin getireceği malî külfetten dolayı, kazalarda sadece Kaza İdare Meclislerinin yer alması öngörülmüş, başka meclislerin açılmasına izin verilmemiştir.

Kaza Meclisleri tabii ve seçilmiş üyelerden kuruluydu. Kaza Meclislerinde adı geçen seçilmiş üyelerin yetkileri tarif edilmediği gibi, yasayla belirlenmiş bir güvenceleri de yoktu. Seçimle iş başına gelen meclis üyelerinden bazılarının, mecliste tartışılan konuları dışarıda da söz konusu ettiklerinden dolayı suçlandıkları görülmekteydi. Bununla beraber Kaza Meclislerindeki seçilmiş üyelerin varlığı, Osmanlı Devleti'nin tarihinde ilk defa mahallî halkın temsilcilerinin de katıldığı kurumsallaşmış meclisleri söz konusu etmekteydi ki bu durum idarî açıdan ileri bir adımdı. Aynı zamanda, Kaza Meclislerindeki seçilmiş üyelere belirli bir miktar maaş bağlandığı da görülmekteydi. Gerçi bu maaşların kimlere ne miktarda ödeneceği kesinlik kazanmış değildi, hatta maaş konusunda yolsuzluklar görüldüğünden, vazgeçildi. Bu nedenle 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'nde, Vilâyet, Sancak ve Kaza İdare Meclislerindeki seçilmiş üyelerin fahri olarak çalışması öngörülmüyordu¹⁶.

Rakka Kaza İdare Meclisi de, A'zâ-yı Tabîîye ve A'zâ-yı Muntehabe adlarındaki tabii ve seçilmiş üyelerden kuruluydu. Rakka Kaza İdare Meclisi'ne bir örnek; 1308 h./ 1891 m. yılında Rakka Kaza Meclisi'nde üç tabii, dört seçilmiş üye görev yapıyordu. Buna göre Kaza İdare Meclisi'nin yapısı şu şekildeydi¹⁷:

Reis Kaymakam Bey

Tabii Üyeler

- Nâib Abdurrahman Efendi
- Mal Müdürü Mehmed
- Hulûsi Efendi
- Tahrîrât Kâtibi Efendi

Seçilmiş Üyeler

- Derviş Kâmil Ağa
- Hacı Hüseyin Ağa
- Alûşî Ağa
- Kerim Ağa

¹⁵ Zekâi Ökte (Edi.). (1989). *Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi-Ermeni Meselesi*. C.2, İstanbul, s. 209.

¹⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 186; İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, ss. 22-23.

¹⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1308, s. 154.

Üyeler incelendiğinde, Rakka Kaza İdare Meclisi'nde gayrimüslim üyenin bulunmadığı görülür ki seçilmiş üyelerle ilgili en dikkat çekici şey budur. Tabii üyelerin ise kaymakam, nâib, mal müdürü ve tahrîrât kâtibi olarak sıralandığını görüyoruz. Kişiler yıldan yıla değişse de, Kaza Meclisi'ndeki bu yapının değişmediğini söyleyebiliriz. Rakka Kaza İdare Meclisi'nin idarî yapısının anlaşılması için, Kaza Meclisi'nde görev yapmış üyeleri, bu üyelerin idarî ve hukukî statülerini ele alacağız.

3.1.1. Kaymakamlar

Kaymakam kelimesi lügatte “birinin yerine geçen, yerini tutan, vekil, nâib” anlamındaki kâim-makâmdan gelmektedir ve kelimeye Osmanlı merkez ve taşra teşkilâtında hem unvan hem de terim olarak rastlanır. Kaymakamlık terimi kaynaklarda XVI. yüzyıldan itibaren görülmektedir¹⁸.

Osmanlı Devleti'nin her dönemde taşra yönetimine büyük önem verdiğini biliyoruz. Özellikle devlet yönetiminin sorunsuz işlediği yükselme döneminde, bir rütbe almanın veya bir derece yükselmenin oldukça zor olduğu kabul edilmektedir¹⁹. Bu durum, yönetim kalitesini olabildiğince yukarı çekmek isteğinden dolayıdır. Devletin son yüzyılında yönetici sıfatıyla kendini gösteren kaymakamlar da bu kurala dâhildi. Kaymakamlık görevine atanacakların belirli bir eğitimden geçmesi beklenen bir olgu olmakla birlikte, kaymakamın mülkî, malî ve askerî alanlarda sorumluluk gerektiren birçok görevinin olması, kaymakam adayının özellikle yönetim alanında yetenekli olmasını zorunlu kılıyordu.

Devlet klasik dönemde başkent İstanbul hâricindeki şehirlere üç önemli yönetici atamaktaydı. Bunlar, eyaletleri yöneten beylerbeyileri, sancak merkezlerini yöneten sancakbeyleri ve kazaları yöneten kadılardı. 1864 yılında hazırlanan Vilâyet Nizamnâmesi'nin 1867'de vilâyetlerde uygulanmaya başlanmasıyla birlikte taşra yönetiminin geçirdiği değişikliklerden sonra, özellikle devletin son yarım yüzyılına baktığımızda, vilâyetlerde görevli üç üst düzey yöneticiyi görmekteyiz. Bunlar ise, vilâyetleri yöneten, klasik dönemde beylerbeyi veya mîr-î mîrân olarak adlandırılan yöneticilere tekabül eden valiler, vilâyetlerin alt idare birimleri olan sancakları

¹⁸ Yücel Özkaya. (2007). Kaymakam. *D.İ.A.*, C. 25, Ankara, s. 84.

¹⁹ Burada, sınıflar arasında yer değiştirmenin imkânsız olduğu anlaşılmalıdır. Aksine, Osmanlı Devleti'nde sınıflar arası geçiş mümkündü ve yükselbilmek için en önemli şart liyakatti. Öyle ki, reâyâ kökenli birçok kişinin önemli görevlerde bulunduğu örnekleri çoktur. Örneğin, XVI. yüzyılda Osmanlıların en yüksek eğitim kurumlarından biri olan Fatih Medresesi müderrisliğine yükselenlerin sosyal tabanına baktığımızda, müderrislerin %47'sinin reâyâ kökenli olduğunu görüyoruz. Geriye kalanların %39'u ulemâ ailelerinden, %14'ü askerî zümreden gelmekteydi; bkz. Ali Karaçam. (2006). *Osmanlı'yı Cihan Devleti Yapan 150 Sır*. Bilge Yayınları, İstanbul, s. 84.

yöneten mutasarrıflar ve sancakların alt idare birimleri olan kazaları yöneten kaymakamlardır. Daha açık bir ifadeyle, Vilâyet Nizamnâmesi'yle birlikte yönetim alanında yapılan düzenlemelerin ardından klasik dönemdeki beylerbeyinin yerini vali, sancakbeyinin yerini mutasarrıf, kadının yerini de kaymakam almış oldu. Bu yöneticilerin rütbe ve unvanları yönettikleri birimlere göre farklılık göstermekteydi. Mesela 1309 h. / 1892 m. yılı sâlnâmesinde adı geçen Maraş Sancağı'nın Mutasarrıfı Ahmed Nazım Bey'i, Paşa unvanına sahip bir yönetici olarak görmekteyiz²⁰. Buna karşın Rakka Kazası'nın kaymakamlarının hiçbiri Paşa rütbesinde değildi. Kazadaki kaymakamlar, isimlerinin sonlarına getirilen “efendi” veya “bey” unvanlarıyla anılmaktaydılar.

Osmanlı taşra idaresinin en önemli yöneticilerinden olan kaymakam, bugünkü mânâda bir idareci sıfatıyla Tanzimat'tan sonra görülmektedir. Tanzimat döneminin ilk yıllarında faaliyet gösteren muhassıl-ı emvâllik sisteminin yerini 1842 yılından itibaren kaymakamlık birimi almıştır²¹. 1864 yılında Fransız yönetim örgütlenmesi model alınarak oluşturulan Vilâyet Nizamnâmesi'yle birlikte sancağın yönetimi kaymakamdan alınıp mutasarrıfa verilmiştir. Buna karşın kaymakamlar da kazanın mülkî amirliğine getirilmiş, böylelikle kaymakamlık bir yönetim birimi olarak ortaya çıkmıştır²².

1871 Vilâyet Nizamnâmesi'nde kaymakamın görevlerine ilişkin 43. maddede “Kazâ kâim-makâmları umûr-ı mülkiye ve mâliyye ve zabtiyyenin idâresine ve i'lâmâtın me'zûniyyet-i nizâmîyyesi dâ'iresinde icrââtına me'mur olub otuz beşinci ve otuz altıncı maddelerde mutasarrıflar hakkında muayyen olan vezâ'ifin idâre'î kazâya taalluk iden kısmı kâim-makâmlara â'iddir”²³ denmektedir. Bu maddeden de anlaşıldığı gibi kaza kaymakamları, mülkî, malî, zabtiye ve davalardan sonra alınan kararların yürütülmesini sağlayacak, ayrıca nizamnâmenin 35. ve 36. maddelerinde mutasarrıfların görevlerinin belirtildiği kısımda geçen kazanın idaresiyle ilgili hükümleri uygulayacaklardı.

Bundan başka kaymakamlar, nahiye müdürlerinin ilgili bölümde belirtilen kurallara göre seçilmeleri, Nahiye Meclislerini liva mutasarrıflarından izin alınarak

²⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 141.

²¹ Yücel Özkaya. (2007). Kaymakam. *D.İ.A.*, C. 25, Ankara, s. 84.

²² Selda Kılıç. (2005). 1864 Vilâyet Nizamnâmesinin Tuna Vilâyetinde Uygulanması ve Mithad Paşa A.Ü.D.T.C.F. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, sayı: 37: 100; Muzaffer Sencer. (1986). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*. Alan Yayınevi, İstanbul, s. 79.

²³ Mehmet Seyitdanlıoğlu. (1996). Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilâyet Nizamnâmesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, sayı: 5(10):89-103.

toplatılması ve bu Nahiye Meclislerinde alınan kararların liva mutasarrıflarının izniyle Kaza Meclislerinde görüşülüp uygulamaya konulması ve nahiyelerin denetlenmesi görevlerini yürüteceklerdi²⁴. Görüldüğü gibi, kaymakamların sadece Kaza Meclisleri üzerinde değil, nahiyelerde toplanan meclisler üzerinde de yetkileri bulunmaktaydı. Kaymakamlar, meclislerin toplanması ve denetlenmesinde liva mutasarrıflarına karşı sorumluydular.

Rakka Kazası'nda Kaymakamlar

Rakka Kazası'nın bütün resmî dairelerinin reisi olan kaymakam, bürokraside kazanın en tepesinde yer alan yöneticidir. Kazanın idarî yapısı, en tepede kaymakamın yer aldığı alt idare birimlerine bölünmüştür.

Kaymakam kazanın en yetkili kişisi, bütün birimlerin başkanı konumundaydı. Ancak bazı dairelerin başında, kaymakamın o dairenin başkanı olduğu açıkça belirtilmiş, ilgili dairelerdeki diğer görevlilerin isimleri kaymakamın isminden sonra yazılmış ve bu daireler kaymakamın denetimine verilmiştir²⁵. Kaymakamın denetimine verilen bu birimlerin, İdare Meclisi, Tahsilât Komisyonu, Bedelât-ı Nakdiyye Tahsilâtı Komisyonu, Ulaşım Komisyonu ve Maârif Komisyonu olduğunu görmekteyiz. Buna karşın kazanın diğer birimlerinin başında “reis kaymakam bey” ibâresine rastlanmamaktadır. İdare Meclisi'nin idareyle, Tahsilât, Bedelât-ı Nakdiye Tahsilâtı ve Ulaşım Komisyonlarının ekonomiyi, Maârif Komisyonu'nun da eğitimle ilgili olduğu düşünülürse, idareyi, ekonomiyi ve eğitimi ilgilendiren bu birimlerle kaymakamın yakından ilgilendiğini söyleyebiliriz.

Görev Tarihlerine Göre Rakka Kaymakamları

İncelediğimiz 1886-1908 yılları arasındaki sâlnâmelerde, Rakka Kazası'nın kaymakamları belirtilmiştir. Yalnız, sâlnâmelerde kaymakamlarla ilgili bilgiler kaymakam isimlerinden öteye gitmemiştir. Bunun yanında kaymakam isimleriyle ilgili en dikkat çekici şey, görevde bulunan kaymakamların her yıl değişmesidir²⁶. Her yeni sâlnâmede farklı bir kaymakam ismi görmekteyiz²⁷. Buna göre;

²⁴ Torun, a.g.t. , s. 66; 1871 Vilâyet Nizamnâmesi'nin 43. maddesi.

²⁵ Örnekler için bkz. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, ss. 282-283; Sene 1318, ss. 297-298; Sene 1319, ss. 310-311; Sene 1320, ss. 314-315; Sene 1321, ss. 362-363; Sene 1322, ss. 371-372; Sene 1323, ss. 390-391; Sene 1324, ss. 380-381; Sene 1326, ss. 380-381.

²⁶ Moshe Ma'oz, Suriye'deki idarecilerin görev sürelerinin kısa olmasının nedenini şöyle açıklıyor: “Tanzimat siyasatı taşrada görevli önemli memurlar arasındaki dengeyi muhafaza ederek merkezi otoritenin taşra üzerindeki hâkimiyetini tesis etmenin yollarını aramıştır. Açıkçası, bu türden bir uygulama Osmanlı siyaset geleneğinde yeni bir olgu değildir, ancak geçmişte Suriye’de fiilî anlamda bağımsız paşaların gücünün artması engellenememiştir; oysa Tanzimat’tan sonra, valiyi neredeyse

1886 tarihinde Rakka'da kaymakamlık görevini vekâleten Mehmed Reşid Efendi yürütmekteydi. Mehmed Reşid Efendi “kaymakam vekili” olarak anıldığı için, 1886 tarihinde Rakka'ya atanmış bir kaymakam bulunmamaktaydı²⁸.

Üç sene sonra, 1889 tarihinde Rakka Kaymakamlığı'nda Mehmed Hamdi Efendi'yi görmekteyiz²⁹.

1890 yılında Mehmed Hamdi Efendi'nin görevi devam etmektedir³⁰. 1891 yılında Rakka Kaymakamı Mehmed Hâlid Efendi'dir. 1892 yılında, bir yıl aradan sonra tekrar görev alan Mehmed Hamdi Efendi, Rakka Kaymakamlığı görevini ikinci kez yürütmekteydi³¹.

1894 tarihinde Rakka Kaymakamı olarak Ali Ârif Efendi'yi görmekteyiz. 1895'de Ahmed Sabri Efendi, 1896'da Abdurrahman Efendi, 1898'de Ömer Latif Efendi Rakka Kaymakamlığı görevindeydiler³².

Görüldüğü üzere 1899 tarihine gelinceye değin Mehmed Hamdi Efendi hâricindeki Rakka Kaymakamları sürekli değişmektedir. 1886-1908 yılları arasında iki yıl üst üste Rakka Kaymakamlığı'nda bulunan kaymakamlardan biri de, Hacı Ali Rıza Efendi'dir. Hacı Ali Rıza Efendi 1899/1900 tarihlerinde Rakka Kaymakamlığı'nda bulunmuştur. Başarılı kaymakam Hacı Ali Rıza Efendi, dördüncü dereceden rütbeye ve iftihar madalyasına sahipti³³.

1901 yılında Rakka Kaymakamlığı'nda üçüncü dereceden rütbeye sahip Mehmed Nazîf Bey bulunmaktaydı. Mehmed Nazîf Bey ile birlikte Rakka Kaymakamlarının isimlerinin sonuna getirilen “efendi” unvanının yerine “bey” unvanı kullanılır olmuştur³⁴.

tamamen güçsüz bir konuma indirerek etkili bir uygulama meydana getirilmiştir. Yalnızca, sahip olduğu otoriteyi bölgesindeki güç odakları üzerinde sonuna kadar kullanamadığından değil; ayrıca bulunduğu mevkie bir yıl hatta bazen daha kısa süreliğine tayin edildiği için gerçekten de vali bu yeni politikanın en mağdur olan kişisidir.” Valiler gibi kaymakamların da kısa süreliğine atanmaları bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi idarecilerin gereğinden fazla güçlenmelerini önlemek içindir; Moshe Ma'oz. (2006). *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Modernleşme Hareketinin Suriye Siyaseti ve Toplumu Üzerindeki Etkisi. Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Hayrettin Pınar (Çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 189.

²⁷ Bu duruma istisna teşkil eden üç kaymakam vardır. Bunlar, 1889/1890 yıllarında iki yıl üst üste görev yapan Mehmed Hamdi Efendi, 1899/1900 yıllarında iki yıl görevde kalan Hacı Ali Rıza Efendi ve 1902'den 1906'ya kadar görev yapmış olan Mehmed Tefvîk Bey'dir.

²⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1303, s. 155.

²⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1306, s. 157; 1304 h. /1887 m. tarihinde Halep Vilâyet Sâlnâmesi çıkarılmadığından, bu tarihte kimin kaymakam olduğu tespit edilememiştir.

³⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1307, s. 128.

³¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1308, s. 154; Sene 1309, s.113.

³² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1312, s. 209; Sene 1313, s. 245; Sene 1314, s. 254; Sene 1316, s.267.

³³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 282; Sene 1318, s. 297.

³⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1319, s. 310.

1902-1906 yılları arasında Rakka Kaymakamlığı'nda Mehmed Tevfik Bey bulunmaktaydı. Mehmed Tevfik Bey, 1886-1908 yılları arasında görev yapan kaymakamlar arasında dört sene ile en uzun süre görevde kalan kaymakam olarak dikkat çekmektedir³⁵.

1906 yılında Mehmed Tevfik Bey'den görevi devralan Nasrullah Bey, 1908 yılında görevi Mehmed Lütfi Bey' e bırakmıştır. Mehmed Lütfi Bey, 1908'de çıkarılan son Halep Vilâyet Sâlnâmesi'nde Rakka Kaymakamı olarak görülmektedir³⁶. Aşağıdaki tabloda Rakka'da görev yapmış kaymakamların isimlerini görmekteyiz.

Tablo 3.2. :1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış kaymakamlar

<i>YIL</i>	<i>KAYMAKAM</i>	<i>RÛTB-E-MADALYA</i>
1303 h. / 1886 m.	Vekâleten M.Reşid Efendi	
1306 h. / 1889 m.	Mehmed Hamdi Efendi	
1307 h. / 1890 m.	Mehmed Hamdi Efendi	
1308 h. / 1891 m.	Mehmed Hâlid Efendi	
1309 h. / 1892 m.	Mehmed Hamdi Efendi	
1312 h. / 1894 m.	Ali Ârif Efendi	
1313 h. / 1895 m.	Ahmed Sabri Efendi	
1314 h. / 1896 m.	Abdurrahman Efendi	
1315 h. / 1897 m.	Bulunmuyor	
1316 h. / 1898 m.	Ömer Latif Efendi	
1317 h. / 1899 m.	Hacı Ali Rıza Efendi	Dördüncü Derece
1318 h. / 1900 m.	Hacı Ali Rıza Efendi	Dör. Der.- İftihar Madal.
1319 h. / 1901 m.	Mehmed Nazîf Bey	Üçüncü Derece
1320 h. / 1902 m.	Mehmed Tevfik Bey	
1321 h. / 1903 m.	Mehmed Tevfik Bey	
1322 h. / 1904 m.	Mehmed Tevfik Bey	
1323 h. / 1905 m.	Mehmed Tevfik Bey	
1324 h. / 1906 m.	Nasrullah Bey	Üçüncü Derece
1326 h. / 1908 m.	Mehmed Lütfi Bey	

³⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1320, s. 314; Sene 1321, s. 362; Sene 1322, s. 371; Sene 1323, s. 390; Sene 1324, s. 390.

³⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 380.

3.1.2. Nâibler

Nâib, kelime olarak vekil anlamına gelmektedir. Daha geniş tanımlarında “bir kazayı arpalık suretiyle deruhte etmiş olan kişiye, vekâlet mahallinde kadılık eden memur”³⁷ şeklinde tarif edilmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi nâibler, genellikle kadıların yardımcılığına verilen ve kadılar tarafından belirli bir süre veya belirli bir iş için tayin edilen görevlilerdi.

Nâiblik Osmanlı Devleti’nde başlangıçtan beri mevcuttu. Yeni fethedilen yerlere idareyi temsilen sancakbeyi veya subaşı, hukuku temsilen kadı yahut nâib tayin edilmesi bir fetih geleneğiydi. Nâib tayininin İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren uygulandığı görülmektedir. Nâibler, medrese eğitimi almış, özellikle fıkıh alanında kendi kaza dairesinde ihtilafları çözebilecek bir seviyede tahsil görmüş, ilmiye sınıfına mensup kimselerdi. Osmanlı adlî teşkilâtında kadı yardımcısı ve vekili olan nâib kadı tarafından belirlenir, Anadolu veya Rumeli Kazaskeri tarafından tasdik edilirdi³⁸.

Kadıların yargı görevini yerine getirirken yardımına başvurdukları görevlilerin başında gelen nâibler, kadılara idarî görevlerinde de yardımcı olmaktaydılar. Şöyle ki, mevâli denilen büyük kadılar, genellikle tayin olundukları vilâyete gitmeyerek yerlerine nâiblerini gönderirlerdi³⁹. Nâiblerin bu vekâlet görevi kısa bir süre için olabileceği gibi uzun bir süre için de olabilirdi.

Nâiblerin sayıları kazanın büyüklüğüne göre değişiyordu. Bundan dolayı, kaza, sancak ve eyalet kadılarının nâib sayıları farklılık göstermekteydi. Nâibler vazifelerine göre kaza nâibi, kadı nâibi, mevâli nâibi, bâb nâibi, ayak nâibi ve arpalık nâibi gibi isimler alıyorlardı⁴⁰. Ayrıca çarşı ve kapan yerlerini teftiş etmek, esnaf arasındaki ihtilafları çözmek üzere kapan nâibi, çardak nâibi, yağ nâibi, keşif nâibi, avâriz nâibi gibi seyyar görev yapan nâibler de vardı⁴¹. Bu nâiblerin her biri idarî ve hukukî mânâda farklı görevleri yerine getirmekteydiler.

Rakka’da Görev Yapmış Nâibler

Osmanlı Devleti’nde derin bir geçmişi olan nâibler, uzun süre kadıların yardımcılığında görevlendirilmişlerdi. Bu görevlerinden dolayı nâibler kazalara

³⁷ Şemseddin Sami. (2004). Nâib. *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, s. 1453.

³⁸ Mehmet İpşirli. (2007). Nâib. *D.İ.A. C. 32*, Ankara, ss. 311-312.

³⁹ M. Âkif Aydın. (1999). Osmanlı’da Hukuk. *Osmanlı Devleti Tarihi*. Ekmeleddin İhsanoğlu (Edi.), Feza Gazetecilik ,C. 2, İstanbul, s. 399.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. (1988). *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*. TTK, Ankara, s. 117.

⁴¹ Mehmet İpşirli. (2007). Nâib. *D.İ.A. C. 32*, Ankara, s. 312.

atanan önemli görevlilerin başında gelmekteydiler. Ancak zaman içinde, özellikle nâibleri yakından ilgilendiren taşra yönetiminde yapılan değişikliklerden sonra, kaza yöneticileriyle birlikte nâiblerin de konumlarında değişimler başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde kaza yönetimleri, Tanzimat'ı müteakip eyalet teşkilâtında yapılan yeniliklerden sonra kaza müdürlerine, 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'nden sonra ise kaymakamlara bırakılmıştı. Kaza yönetiminin bu tarihî seyri kaza yöneticilerini etkilediği kadar, kazalardaki en önemli görevlilerden olan nâibleri de etkilemiştir. Öyle ki, önceki devirlerde kadı yardımcılığında bulunan nâibler, yeni dönemle birlikte yeni yöneticilerin yardımcılığını üstlenmeye başlamışlardı. Nâibliğin bu tarihî seyir içinde “kadı vekilliği”nden “kaymakam yardımcılığı”na doğru bir yol izlediğini söyleyebiliriz.

Rakka Kazası'nda nâibler, Kaza İdare Meclisi'nin en önemli üyeleri arasında sayılmaktaydılar. Nâibin, Kaza Meclisi'nin kaymakamdan sonra en önemli üyesi olması, idarî ve hukukî işlerde kaymakama yardımcı olduğunu düşündürmektedir. Kazanın idarî yapısına baktığımızda, nâibin Kaza Meclisi'nin A'zâ-yı Tabîîye, yani meclisin olağan üyeleri arasında gösterilmesi⁴², bu görevlinin kaza yönetiminde söz sahibi görevlilerden biri olduğunu göstermektedir. Kaza Meclisi'nin A'zâ-yı Tabîîyelerinin nâib, müftü, mal müdürü ve tahrîrât kâtibi olarak sıralanması, meclis içinde her bir görevlinin farklı bir birimi temsil ederek, farklı görevleri yerine getirdiğini ifade etmekteydi.

Sâlnâmeler ışığında, Rakka Kazası'nda 1886-1908 yılları arasında görev yapan nâiblerin isimlerine bakacak olursak; 1886 yılında Rakka Kaza Nâibi Abdulkâdir Efendi'ydi⁴³. 1889 ve 1890 yıllarında Abdurrahman Niyâzi Efendi, 1891'de Abdurrahman Efendi Rakka Kazası'nda nâiblik görevini yürütmekteydiler⁴⁴.

1892 yılından 1895 yılına kadar (1895 de dâhil) Rakka Kazası'nda Mehmed Vahid Efendi'yi nâiblik görevinde görüyoruz⁴⁵. Mehmed Vahid Efendi'den sonra 1896 tarihinde Abdurrahman Efendi, 1897 tarihinde Reşîd Efendi, 1898 tarihinde Mustafa Râsim Efendi Rakka Nâibliği'ndeydiler⁴⁶.

⁴² Örnek için bkz. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 380.

⁴³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1303, s. 155.

⁴⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1306, s. 157; Sene 1307, s. 129; Sene 1308, s. 154.

⁴⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 113; Sene 1312, s. 209; Sene 1313, s. 245.

⁴⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267.

1899 tarihinde Rakka Naibliği'nde bulunan Mehmed İhsân Efendi'nin görevi 1900 ve 1901 yılları da dâhil olmak üzere üç sene devam etmişti⁴⁷. Mehmed İhsân Efendi'den sonra 1902/1903 yıllarında Abdurrahman قر يطم Efendi, 1905'den 1908 yılına kadar Sâlih Efendi Rakka Nâibleri olarak görülmektedir⁴⁸. Aşağıdaki tabloda Rakka Kazası'nda görev yapmış nâiblerin isimleri ve görev tarihleri daha net görülecektir.

Tablo 3.3. : 1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış Nâibler

<i>YIL</i>	<i>NÂİB</i>	<i>BİRİM/GÖREV</i>
1303 h. / 1886 m.	Abdulkâdir Efendi	Bidâyet Mahkemesi Reisi
1306 h. / 1889 m.	Abdurrahman Niyazi Ef.	Meclis İdaresi Üyeliği
1307 h. / 1890 m.	Abdurrahman Niyazi Ef.	Meclis İdaresi Üyeliği
1308 h. / 1891 m.	Abdurrahman Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1309 h. / 1892 m.	Mehmed Vâhid Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1312 h. / 1894 m.	Mehmed Vâhid Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1313 h. / 1895 m.	Mehmed Vâhid Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1314 h. / 1896 m.	Abdurrahman Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1315 h. / 1897 m.	Reşîd Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1316 h. / 1898 m.	Mustafa Râsim Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1317 h. / 1899 m.	Mehmed İhsân Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1318 h. / 1900 m.	Mehmed İhsân Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1319 h. / 1901 m.	Mehmed İhsân Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1320 h. / 1902 m.	Abdurrahman قر يطم Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1321 h. / 1903 m.	Abdurrahman قر يطم Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1322 h. / 1904 m.	Nâib bulunmuyor	
1323 h. / 1905 m.	Sâlih Efendi	Meclis İdaresi ve Ulaşım Kom. Üyeliği
1324 h. / 1906 m.	Sâlih Efendi	Meclis İdaresi ve Ulaşım Kom. Üyeliği
1326 h. / 1908 m.	Sâlih Efendi	Meclis İdaresi ve Ulaşım Kom. Üyeliği

⁴⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 282; Sene 1318, s. 297; Sene 1319, s. 310.

⁴⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1320, s. 314; Sene 1321, s. 362; Sene 1323, s. 390; Sene 1324, s.380; Sene 1326, s. 380.

3.1.3. Mal Müdürleri

Rakka Kaza İdare Meclisi'nin sürekli üyelerinden biri de mal müdürüydü. Nâib, tahrîrât kâtibi ve müftü gibi Kaza İdare Meclisi'nin A'zâ-yı Tabîîyeleri arasında yer alan mal müdürlerinin asıl görev yerleri kazanın malî işleriyle meşgul olan Mal Kalemi idi. Mal Kalemi, özellikle vergilerin düzenli olarak toplanması ve salınması, gelirlerin ve harcamaların düzenlenmesi gibi kazanın malî işlerinin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlayan bir kurumdu ve mal müdürü de Mal Kalemi'nin Kaza İdare Meclisi'ndeki bir ayağı konumundaydı. Mal müdürü, kazadaki seçilmiş üyeler gibi fahri bir statüde olmamakla birlikte Kaza İdare Meclisi'ndeki malî konulardan sorumlu görevliydi. Mal Kalemi ile kazada görev yapmış mal müdürlerine, Mal Kalemi bölümünde ayrıntılı olarak değineceğiz.

3.1.4. Müftüler

Osmanlı Devleti'nde eyalet, sancak ve kazalara kadılarla birlikte müftüler de gönderiliyordu. Müftî, kelime olarak fetvadan gelmektedir ve şeyhülislâmlara da en büyük müftü, müftülerin başı anlamında *Müftî-ül-enâm* denmiştir⁴⁹. Devletin ilk dönemlerinde henüz şeyhülislâmlık kurumu oluşturulmadığı için, müftü bütün ilmiye sınıfının reisi addediliyordu. Devletin merkezinde, padişah ve diğer devlet erkânının fetva ihtiyacını karşılayan müftüler olduğu gibi, eyalet, sancak ve kazalardaki halkı dinî meselelerde aydınlatan müftüler de vardı. Bu müftüler gönderildikleri bölgede görev yapan kadiya yardımcı olurlar, aynı zamanda bunlar, gerektiğinde dinî-hukukî meselelerde halkın kolayca yardımına başvurdukları merciiler olduğundan, anlaşmazlıkların ve bir kısım problemlerin mahkemeye intikal etmeden çözümlerini sağarlardı⁵⁰. Bu nedenle müftüler, vilâyet, sancak ve kazalara atanan ilmiye mensuplarının başında gelmekteydiler.

Tanzimat'tan sonra taşradaki yeni idarî yapıyla birlikte, müftülerin görevlerinin eskiye nazaran daha fazla resmiyet kazandığını söyleyebiliriz. Müftünün sürekli üyesi olduğu Kaza İdare Meclisi, kazanın her türlü idarî işini üstlenmekle birlikte, aynı zamanda bir danışma ve seçim kuruluydu (Tefrik Meclisi). Seçimle iş başına gelecek üyeler, merkezî hükümet memurlarının onayından geçmedikleri

⁴⁹ Komisyon. (2003). Müftî. *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Mehmet Dikmen (Edi.), Cihan Yayınları, İstanbul, s. 304.

⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e. , ss. 173-174; Aydın, a.g.e. , ss. 411-412.

müddetçe meclise giremezlerdi. Bu nedenle Kaza İdare Meclisi'nin tabii üyesi olmak, kaza dâhilinde müftünün resmiyetini ve ağırlığını arttırıyordu.

Rakka Kaza Müftüsü olarak, 1312 h. / 1894 m. yılı sâlnâmesinde “Şih” unvanıyla anılan Abdurrahman Efendi'yi görmekteyiz⁵¹. Kaza Müftüsü Abdurrahman Efendi, Rakka Kaza İdare Meclisi'nin tabii üyesiydi ve 1894 m.-1908 m. yıllarında kaza müftülüğünde bulunmuştu⁵². Kaymakam ve nâibleri incelerken de gördüğümüz gibi, bu idarecilerin görevde kalma süreleri en fazla üç-dört yıl gibi bir süreydi. Özellikle kaymakam değişikliğine çok sık gidiliyordu. Ancak Rakka Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin on yılı aşkın bir süre görevde kalması, bunların, halkın dinî-hukukî ihtiyaçlarını karşılayarak halkla yakın ilişki kurduğunu, bu nedenle merkezî yönetimin müftü değişikliğini tercih etmediğini göstermektedir.

Tablo 3.4. : Rakka Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin görev tarihleri ve birimi

<i>YIL</i>	<i>MÜFTÜ</i>	<i>BİRİM/GÖREV</i>
1312 h.-1326 h.		
(1894 m.-1908 m.)	Abdurrahman Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği

3.1.5. Tahrîrât Kâtipleri

Tahrîr, lügatte “yazma”, “kitap telif ve tertip etme, kaleme alma”, “kaydetme, deftere geçirme” gibi birkaç anlama gelmektedir⁵³. Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen bölgelerde, gerek o bölgenin sosyal ve coğrafi yapısı hakkında bilgi edinmek, gerekse bölgenin ülke ekonomisine ne derecede katkı sağlayabileceğini öğrenmek için yapılan tahrîr işlemiyle, kelimenin çoğulu olan tahrîrât aynı şeyler değildir. Tahrîrât; bir vilâyet, liva veya kazada haberleşme yapan bütün dairelerin yazışma ve kayıtlarını ifade etmektedir. Liva ve kazalarda, her türlü resmî bilgi ve yazışmanın sağlıklı bir biçimde kayıt altına alınması ve ilgili liva veya kazanın yazı

⁵¹ Bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde hâlâ, kişinin dindarlığını kastetmek için isminin önüne şih unvanı getirildiğine şahit oluyoruz. Bu unvan da, Osmanlı'dan günümüz Anadolusuna intikal eden kültürel söylemlerden biridir.

⁵² Sâlnâmelerde, 1312 h./1894 m. yılından önce müftü ismine yer verilmemiştir; 1326 h./1908 m. yılında kaza müftüsü olarak görülen Abdurrahman Efendi'nin görevinin ne zaman son bulduğu, bu tarihten sonra Halep Vilâyet Sâlnâmesi çıkarılmadığından dolayı bilinmemektedir.

⁵³ Şemseddin Sami. (2004). Tahrîr. *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, s.383.

işlerini yürütmek için tahrîrât kalemleri oluşturulmuş, liva tahrîrât kalemlerinde “tahrîrât müdürü”, kazalardakinde ise “tahrîrât kâtibi” isimli memurlar görevlendirilmiştir⁵⁴.

Kazadaki tahrîrât kalemini idare eden tahrîrât kâtipleri, aynı zamanda kaza kaymakamının baş kâtibiydiler⁵⁵. Günümüzün yazı işleri müdürü olarak tanımlayabileceğimiz tahrîrât kâtibi, bölgesindeki yazı işleriyle uğraşan memurların amiri ve kazadaki kaymakamın yardımcısı konumundaydı. Devlet, bütün kazalara kaymakam yardımcısı atamanın büyük harcamalara yol açacağı ve böyle bir yardımcılık görevine ihtiyaç duyulmadığı düşüncesiyle, mal müdürü ve tahrîrât kâtiplerini kaymakamların yardımcılığına vermişti⁵⁶.

Rakka’da Görev Yapmış Tahrîrât Kâtipleri

Rakka Kazası’nda görev yapan tahrîrât kâtipleri, İdare Meclisi’nin sürekli üyeleriydiler. Kazada, 1886 yılında Necip Efendi, 1889-1891 yıllarında üç sene görev yapan Abdurrahman Efendi, 1892 yılında Abdurrahman Behçet Efendi, 1894’de Ali Haydar Efendi, 1895/1896 yıllarında iki sene görev yapan Mehmed Bey, 1897/1898 yıllarında görev yapan Mehmed Sabri Bey, 1899 yılında Mehmed Şerif Efendi, 1900-1904 yılları arasında beş yıl görevde kalan Mehmed Said Efendi ve 1905-1908 yılları arasında görev yapan Sadık Efendi tahrîrât kâtipleri olarak görülmektedir⁵⁷. Aşağıdaki tabloda, yıllara göre Rakka’da görev yapmış tahrîrât kâtiplerini görmekteyiz.

⁵⁴ Sami, a.g.e. , s. 383.

⁵⁵ Sami, a.g.e. , s. 383.

⁵⁶ Heyet. (1973). *Tahrîrât. Meydan Larousse*. Meydan Yayınevi, C.11, İstanbul, s.842.

⁵⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1303, s. 155; Sene 1306, s.157; Sene 1307, s. 129; Sene 1308, s. 154; Sene 1309, s. 113; Sene 1312, s. 209; Sene 1313, s. 245; Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 282; Sene 1318, s. 297; Sene 1319, s. 310; Sene 1320, s. 314; Sene 1321, s. 362; Sene 1322, s. 371; Sene 1323, s. 390; Sene 1324, s. 380; Sene 1326, s. 380.

Tablo 3.5. : 1886-1908 yılları arasında Rakka'da görev yapmış tahrîrât kâtipleri

<i>YIL</i>	<i>TAHRÎRÂT KÂTİBİ</i>	<i>BİRİM/GÖREV</i>
1303 h. / 1886 m.	Necip Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1306 h. / 1889 m.	Abdurrahman Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1307 h. / 1890 m.	Abdurrahman Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1308 h. / 1891 m.	Abdurrahman Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1309 h. / 1892 m.	Abdurrahman Behçet Ef.	Meclis İdaresi Üyeliği
1312 h. / 1894 m.	Ali Haydar Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1313 h. / 1895 m.	Mehmed Bey	Meclis İdaresi Üyeliği
1314 h. / 1896 m.	Mehmed Bey	Meclis İdaresi Üyeliği
1315 h. / 1897 m.	Mehmed Sabri Bey	Meclis İdaresi Üyeliği
1316 h. / 1898 m.	Mehmed Sabri Bey	Meclis İdaresi Üyeliği
1317 h. / 1899 m.	Mehmed Şerif Bey	Meclis İdaresi Üyeliği
1318 h. / 1900 m.	Mehmed Said Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1319 h. / 1901 m.	Mehmed Said Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1320 h. / 1902 m.	Mehmed Said Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1321 h. / 1903 m.	Mehmed Said Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1322 h. / 1904 m.	Mehmed Said Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1323 h. / 1905 m.	Sadık Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1324 h. / 1906 m.	Sadık Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1326 h. / 1908 m.	Sadık Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği

3.1.6. Diğer Üyeler

Rakka Kaza İdare Meclisi'nin, A'zâ-yı Tabîîye ve A'zâ-yı Müntehabe adlarında iki grup üyeden oluştuğunu belirtmiştik. Bunlardan A'zâ-yı Tabîîye grubu kaymakam, nâib, mal müdürü, müftü gibi merkezî hükümet memurlarını, A'zâ-yı Müntehabe grubu ise seçilmiş üyeleri ifade etmekteydi. Rakka Kaza İdare

Meclisi'ndeki seçilmiş üyeler, tamamı Müslüman olmak üzere dört kişiden oluşmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl ortalarına kadar seçim usulüne yabancı bir ülke olduğu açıktır. Yerel unsurların yönetime katılması Tanzimat ve sonrasında Islahat reformlarının bir sonucuydu. Önceki dönemlerde, taşra yönetimine atanacak beylerbeyi, sancakbeyi ve kadı gibi görevlileri ya üst düzey yöneticiler, ya da padişahın bizzat kendisi atamaktaydı. Devletin, yerel yönetim unsurlarını taşra yönetimine dâhil etme gibi bir kaygısı yoktu. Tanzimat'la başlayan yeni dönemde ilk seçim denemeleri de başlamış oluyordu. Yerel halkın meclislere dâhil edildiği ilk uygulama, Tanzimat'ın taşradaki ilk uygulaması olan Muhassıllık Meclislerinde hayata geçirilmişti. Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye tarafından, yani tamamen merkez tarafından belirlenen Muhassıllık Meclislerine üye seçim usulü, daha sonra Vilâyet, Liva ve Kaza Meclislerinde de aynı usulle uygulanmıştı. Tanzimat'tan sonra yerel unsurların yönetime ilk olarak katıldıkları meclisler olan Muhassıllık Meclislerinin seçim usulü, yıllar sonra kurulacak olan Meclis-i Mebusan'ın bile seçim usulüne örnek olabilecek nitelikteydi.

Muhassıllık Meclislerinin seçim usulünü ufak değişikliklerle model alan Kaza İdare Meclislerinde, her kaza için farklılık göstermekle birlikte seçilmiş üye sayısı umumiyetle dört kişi olarak belirlenmişti. Ayrıca bu dört üyenin ikisi Müslüman, ikisi de gayrimüslim olmalıydı⁵⁸. Seçimli üyelerin kimler arasından nasıl seçileceği belirli bir hükme bağlansa da, kazaların büyük çoğunluğunda bu hüküm yerel yöneticilerin değerlendirmesine bırakılmıştı. Bunun sonucunda genellikle, servet sahibi, kazada belirli bir ağırlığı olan tanınmış kişiler İdare Meclislerine seçilmiş üye olarak girmişlerdir.

Rakka Kaza İdare Meclisi'nde seçilmiş üye sayıları yıllara göre değişiyordu. Mecliste umumiyetle dört seçilmiş üye görev yaparken, bu sayı bazı yıllarda üçe düşmekteydi⁵⁹. Rakka Kaza İdare Meclisi'nde gayrimüslim üye bulunmadığını ve Türklerin yanında Arap kökenli Osmanlı vatandaşlarının da İdare Meclisi'nde görev aldığını elimizdeki seçilmiş üye isimlerinden müşâhede edebilmekteyiz. Ayrıca,

⁵⁸ İlber Ortaylı'ya göre, meclislerde iki Gayrimüslim üyenin bulunması kuralı özellikle Hristiyanların az olduğu bölgelerde çoğu zaman göz ardı edilmiştir: "...Özellikle Anadolu ve Arabistan kıtasında Gayrimüslim nüfusun dağınık yerleşmesi ve Rumeli kıtasına göre daima azınlıkta kalmasından dolayı; liva ve kaza meclislerinde Gayrimüslim üye sayısı ikiden az olmuş veya hiç Gayrimüslim üye bulunmamıştı. Anadolu ve çevresindeki bu durum, Hristiyanların azlığından başka, dağınık yerleşmeleri ve bu nedenle kolayca hesaptan çıkarılmalarıyla açıklanabilir.", İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, s. 82.

⁵⁹ 1888, 1889, 1890, 1900 ve 1902 m. yıllarında meclisteki üye sayısının üçe düştüğünü görmekteyiz.

tabloda da göreceğimiz gibi, bunların “ağa” unvanlı kişiler olması, kazalarda sıradan Osmanlı vatandaşlarının değil de nüfuzlu kimselerin bu meclislere girebildiği tezini kuvvetlendirmektedir. Aşağıda, Rakka Kaza İdare Meclisi’nde görev yapmış seçilmiş üyelerin isimlerini görmekteyiz.

Tablo 3.6. Rakka Kazası’nda görev yapmış seçilmiş üyelerin yıllara göre isimleri:

	1886 m. -Şülâşi(شلاش) Ağa -Hacı Hasan Ağa -Sultân Ağa -Hamza Ağa	1888 m. -Şülâşi Ağa -Derviş Ağa -Sultân Ağa	1889 m. -Şülâşi Ağa -Derviş Ağa -Sultân Ağa	1890 m. -Şülâşi Ağa -Derviş Ağa -Sultân Ağa
<i>Seçilmiş Üye:</i>				
	1891 m. -Derviş Kâmil Ağa -Hacı Hüseyin Ağa -Kerim Ağa -Alûşî Ağa	1892 m. -Derviş Kâmil Ağa -Hacı Hüseyin Ağa -Kerim Ağa -Alûşî Ağa	1894 m. -Mehmed Ağa -Alûşî Ağa -Sultân Ağa -Şih el-Cem’h Ağa	1895 m. -Derviş Ağa -Alûşî Ağa -Kerim Ağa -Şih el-Cem’h Ağa
<i>Seçilmiş Üye:</i>				
	1896 m. -Abdilhâdi Ağa -Şih Şülâşi Ağa -Alûşî Ağa -Mehmed Ağa	1897 m. -Şülâşi Ağa -Mehmed Ağa -Alâsi Ağa -Abdilhâdi Ağa	1898 m. -Şülâşi Ağa -Mehmed Ağa -Alâsi Ağa -Abdilhâdi Ağa	1899 m. -Mehmed Ağa -Abdilhâdi Ağa -Alâsi Ağa -Şih Sultân Ağa
<i>Seçilmiş Üye:</i>				
	1900 m. -Şih Sultân Ağa -Hamûd el- Cerf Ağa -Ma’hûz Ağa	1901 m. -Alûşi Ağa -Alâsi Ağa -Hamûd el- Cerf Ağa -(هويد) Ağa	1902 m. -Haddâd Alûşi Ağa -Ferec el- Şuayb Ağa -Ali el-Cerf Ağa	1903 m. -Abdullah Efendi -Alâsi Ağa -Hamûd el- Cerf Ağa -Halef Bin İbrahim Ağa

	1904 m.	1905 m.	1906m.	1908 m.
<i>Seçilmiş Üye:</i>	-Haddâd Efendi	-Haddâd Efendi	-Ferec el-Şuayb Ağa	- Ferec el-Şuayb Ağa
	-Halef Ağa	-Halef Ağa	-Hamûd el-Cerf Ağa	-Halef Ağa
	-Derviş Efendi	-Derviş Efendi	-Derviş Ağa	- Derviş Ağa
	-Akil Efendi	-Hamûd el-Cerf Ağa	-Abdulhâdi Ağa	- Abdulhâdi Ağa

3.2. MAL KALEMİ

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’ın ilânından sonra idarî ve sosyal yapıda olduğu gibi, malî yapıda da birtakım değişikliklere gidilmiştir. Yeniçeri Ocağı’nı kaldırdıktan sonra maliye teşkilâtına da el atan II. Mahmud, Osmanlı malî teşkilâtını üç ana birime ayırmıştı. Bu birimler, Şıkk-ı Evvel Defterdarı’nın idaresindeki Hazine-i Âmire, ayrı bir defterdar idaresindeki Mansure Hazinesi ve bir nâzır idaresindeki Darphane Hazinesi idi⁶⁰. Ayrı ayrı idare edilen bu üç hazineden Hazine-i Âmire Defterdarı ile Darphane Nâzırı arasında anlaşmazlıklar yaşandığı için, 1838’de bu hazineler birleştirilerek “Maliye Nezareti” ismiyle bir nezaret kurulmuştur⁶¹. Bu tarihten sonra Maliye Nezareti Osmanlı maliye teşkilâtının zirvesinde yer almış, merkez ve taşradaki bütün malî birimler bu nezarete bağlanmıştır.

Maliye Nezareti’nin teşkilinden sonra, bu nezarete bağlı olan vilâyet, liva ve kazalardaki malî birimler yeniden yapılandırılmıştır. Bu konuda bir dönüm noktası olarak nitelendirebileceğimiz 1864 Vilâyet Nizamnâmesi’nde “Sancağın umûr-ı mâliyye ve hesâbiyyesi muhâsebeci nâm ve unvânıyla Vilâyet Defterdârı mercii olarak...” denilerek malî işler livada muhasebeciye, vilâyette ise defterdara bırakılmıştı⁶². Vilâyette defterdarlıklar, livada muhasebecilikler olduğu gibi, kaza merkezlerinde de başında mal müdürünün bulunduğu mal kalemleri oluşturulmuştur.

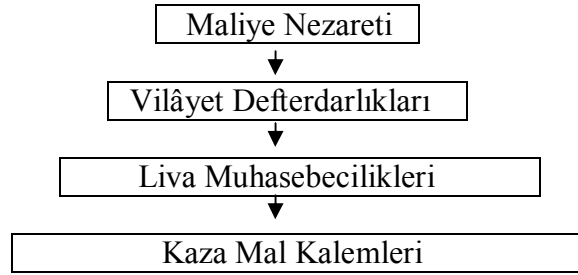
⁶⁰ Mehmet Zeki Pakalın. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi, 2. baskı, C.2, İstanbul, s. 402.

⁶¹ Yusuf Halaçoğlu. (2007). *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. TTK, Ankara, s.82.

⁶² Kılıç, a.g.m. , s. 102.

Ancak, Osmanlı taşrasındaki defterdar, muhasebeci ve mal müdürü gibi unvanların, istisnâî olarak bazı vilâyetlerde birbirinin yerine kullanıldıklarını da görmekteyiz. Örneğin, 1864 Nizamnâmesi'nin ilk uygulandığı vilâyetlerden biri olan Tuna Vilâyeti'nde, malî işlere livada mal müdürü, vilâyette ise muhasebeci bakmaktaydı⁶³. Bu şekilde istisnâî kullanımlar görülse de, Vilâyet Nizamnâmesi'nin 1867'de vilâyetlerde uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, vilâyetlerde defterdarlıklar, livalarda muhasebecilikler, kazalarda da mal kalemleri oluşturularak bugünkü teşkilâtın temelleri atılmıştır.

Kaza merkezlerinde bulunan mal kalemleri, kazaların Osmanlı taşrasındaki en küçük idarî birimlerden biri olmasına istinâden, devletin malî teşkilâtında en altta yer alan birimlerdi. Buna göre, XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı taşrasının malî birimler hiyerarşisi şöylece şekillendirilebilir:

Bu hiyerarşiyi dikkate aldığımızda, idarî olarak Halep Vilâyeti'ne bağlı olan, aynı zamanda da Halep Sancağı'nın on üç kazasından biri olan Rakka Kazası'nda Mal Kalemi'nin, sırasıyla Halep Liva Muhasebeciliği, Halep Vilâyet Defterdarlığı ve oradan da Maliye Nezareti'ne bağlı olduğu düşünülebilir. Kanaatimizce, bu birimler arasındaki bağıllık ilişkilerinin dereceleri vilâyetten vilâyete farklılık göstermekte, bu birimlerin birbirlerini bağlayıcılıkları vali, mutasarrıf ve kaymakamların denetimine göre değişmekteydi.

Rakka Kazası'nda Mal Kalemi, kaza dâhilinde vergilerin toplanması, gelirlerin hesaplanması ve harcamaların bütçeye uygun yapılması gibi kazanın birtakım malî işlerini yürüten daireydi. Sâlnâmelerde, Rakka Kazası'ndaki ilk Mal Kalemi kaydına 1308 h. / 1891 m. yılında rastlıyoruz. Bu tarihten sonra Mal Kalemi ve bünyesindeki görevliler düzenli olarak sâlnâmelerde yer almaya başlamıştır. Mal Kalemi'nin yapısı ve bu birimdeki görevliler hakkında bir fikir edinmek amacıyla

⁶³ Mehmet Seyitdanlıoğlu. (1996). Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, sayı 2, ss. 67-81.

1898 m. yılını örnek verebiliriz. Rakka Mal Kalemî'nin 1316 h. / 1898 m. yılındaki yapısı şu şekildeydi⁶⁴:

MAL KALEMÎ

Mal Müdürü Hüseyin Hüsnî Efendi
Sandık Emîni Mehmed Nâcî Efendi

Muâvini Ahmed Hamdi Efendi

Görüldüğü üzere Kaza Mal Kalemî'ndeki görevliler mal müdürü, mal müdürü yardımcısı ve sandık emîni olarak sıralanmıştır. Kaza Mal Kalemî'ndeki bu yapının diğer yıllarda da korunduğunu, Mal Kalemî'ndeki başlıca görevlilerin mal müdürü, mal müdürü yardımcısı ve sandık emîninden ibâret olduğunu söyleyebiliriz. Bundan başka bir de mukâvelât muharriri isimli görevliye rastlıyoruz ki bu görevlinin ismi sadece 1323 h. / 1905 m. sâlnâmesinde geçmektedir. Bu bölümde, Rakka Kaza Mal Kalemî'ndeki görevlileri inceleyeceğiz.

3.2.1. Mal Müdürleri ve Yardımcıları

Osmanlı Devleti'nin, içeride Tanzimat Fermanı'yla başlayan yeni dönemde, dışarıda ise Sanayi Devrimi'nin etkisiyle para, değerli eşya ve gelir kaynaklarına bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Önceki dönemlerde, eyaletlerde belirli merkezler kurarak hem bütün gelirleri bu merkezlerden denetleyen, hem de vergi gibi gelirleri bu merkezlere yığan devlet, Tanzimat'tan sonra yerel idarî yönetimin ağırlık kazanmasıyla, yerel idarî birimlerin malî yapısında belirli bir derecede özerkleşmeye gitmiştir. Merkezî yönetimin denetiminden çıkmamak kaydıyla her vilâyet, sancak ve kazada malî birimler oluşturularak, bu birimlerin kendi etki alanlarında devletin ana kurumlarının (örneğin Maliye Nezareti'nin) birer minyatürü gibi hareket etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sisteme göre, nasıl ki Maliye Nezareti'ni yöneten nâzır padişaha karşı sorumluydu, kazadaki mal kalemini yöneten mal müdürü de kaymakama karşı sorumluydu.

Kaza Mal Kalemî'ni İdare Meclisi'nde sürekli üye sıfatıyla temsil eden mal müdürü, Rakka Kazası'nda malî işlerden sorumlu görevli ve kalemdeki memurların amiri konumundaydı. Rakka Kaza Mal Müdürü, Kaza Mal Kalemî'ni mal müdürü

⁶⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1316, s. 267.

yardımcısı (muâvini) ve sandık emini gibi üst düzey yöneticilerle birlikte idare etmekteydi. İncelediğimiz Halep Vilâyet Sâlnâmelerinde Rakka Kazası'nda 1886-1908 yılları arasında görev yapmış mal müdürleri şöylece tespit edilmiştir:

1886 yılında Abduh Efendi'yi mal müdürü olarak görmekteyiz. 1889-1892 yılları arasında ise Mehmed Hulûsi Efendi Rakka Kaza Mal Müdürü'ydü⁶⁵.

1894 tarihinde Hüseyin Efendi, 1895 tarihinde ikinci defa Mehmed Hulûsi Efendi Rakka Kaza Mal Müdürlüğü'ndeydiler⁶⁶. 1896 yılında Râtıb (راتب) Efendi mal müdürlüğü görevini yürütürken, 1897/1898 yıllarında Hüseyin Hüsnî Efendi Mal Müdürlüğü görevindeydi⁶⁷.

1899'da Hüseyin Efendi, 1900 yılında Mehmed Vahîd Efendi 1901/1902 yıllarında ikinci defa Hüseyin Hüsnî Efendi mal müdürü olarak görev yapmışlardır⁶⁸. Burada dikkatimizi çeken husus, bazı mal müdürlerinin mal müdürlüğünden ayrıldıktan sonra tekrar görev almalarıdır. Mesela, 1889 yılında mal müdürlüğüne başlayan Mehmed Hulûsi Efendi 1894'de görevi Hüseyin Efendi'ye bırakmış, 1895'de tekrar mal müdürü olmuştur. Aynı şekilde, 1897 yılında göreve başlayan Hüseyin Hüsnî Efendi, 1899'da görevden ayrılmasından sonra 1901 yılında tekrar görev alıp, 1902 yılında da görevini sürdürmüştür. Böylece, Hüseyin Hüsnî Efendi'nin iki yıl kesintiye uğrayan görevine tekrar başlamasıyla, toplam dört yıl görev yaptığını görüyoruz. Mal müdürlüğünün kaza maliyesini ilgilendiren hassas bir görev olmasından dolayı, bu göreve güvenilir kimselerin ikinci kez getirildiğine şahit oluyoruz.

1903 yılında göreve gelen Mehmed Tevfik Bey, 1904 ve 1905 yılları da dâhil olmak üzere üç sene görev yapmıştır. Bu tarihten sonra 1906'da Abdurrahman Efendi'yi, 1908'de Mehmed Efendi'yi Rakka Kaza Mal Müdürleri olarak görmekteyiz⁶⁹. Mehmed Tevfik Bey ve sonrasında görev alan iki mal müdürü, Meclis İdaresi Üyeliği ve Mal Müdürlüğü'yle birlikte, Ulaşım Komisyonu, Bedelât-ı Nakdiye Tahsîlâtı Komisyonu ve Maârif Komisyonu gibi birimlerin de üyesi haline getirilmiş ve böylece mal müdürlerinin kaza dâhilinde görev alanları genişlemiştir.

⁶⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1303, s. 155; Sene 1306, s. 157; Sene 1307, s. 129; Sene 1308, s. 154, Sene 1309, s.113.

⁶⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1312, s.209; Sene 1313, s. 245.

⁶⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s.254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267.

⁶⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s.282; Sene 1318, s. 297; Sene 1319, s. 310; Sene 1320, s.314.

⁶⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, ss. 362-363; Sene 1322, ss. 371-372; Sene 1323, ss. 390-391; Sene 1324, ss. 380-381; Sene 1326, ss. 380-381.

Aşağıdaki tabloda, yıllara göre mal müdürlerini ve görev yaptıkları birimleri görmektediriz.

Tablo 3.7. : 1886-1908 yılları arasında Rakka Kazası'nda görev yapmış mal müdürleri ve görev birimleri

<i>YIL</i>	<i>MAL MÜDÜRÜ</i>	<i>BİRİM/GÖREV</i>
1303 h. / 1886 m.	Abduh Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1306 h. / 1889 m.	Mehmed Hulûsi Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1307 h. / 1890 m.	Mehmed Hulûsi Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği
1308 h. / 1891 m.	Mehmed Hulûsi Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1309 h. / 1892 m.	Mehmed Hulûsi Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1312 h. / 1894 m.	Hüseyin Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1313 h. / 1895 m.	Mehmed Hulûsi Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1314 h. / 1896 m.	Râtıb (راتب) Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1315 h. / 1897 m.	Hüseyin Hüsnî Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1316 h. / 1898 m.	Hüseyin Hüsnî Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü

1317 h. / 1899 m.	Hüseyin Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1318 h. / 1900 m.	Mehmed Vahîd Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1319 h. / 1901 m.	Hüseyin Hüsnî Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1320 h. / 1902 m.	Hüseyin Hüsnî Efendi	Meclis İdaresi Üyeliği, Mal Kalemi Müdürlüğü
1321 h. / 1903 m.	Mehmed Tevfik Bey	<i>BİRİM ve GÖREVLER</i>
1322 h. / 1904 m.	Mehmed Tevfik Bey	Meclis İdaresi Üyeliği, Bedelât-ı Nakdiye Tahsilâtı Komisyonu Üyeliği,
1323 h. / 1905 m.	Mehmed Tevfik Bey	Maârif Komisyonu üyeliği
1324 h. / 1906 m.	Abdurrahman Efendi	Mal Kalemi Müdürlüğü, Ulaşım Komisyonu
1326 h. / 1908 m.	Mehmed Efendi	Üyeliği

Bunlara ilaveten, 1894 yılında görev yapan Mustafa Fehmi Efendi, 1895-1897 yılları arasında görev yapan Münîb Efendi, 1898-1903 yılları arasında görev yapan Ahmed Hamdi Efendi, 1904 yılında görev alan Mehmed Nuri Efendi, 1905-1908 yılları arasında üç sene görev yapan Mehmed Rauf Efendi sâlnâmelerden tespit ettiğimiz Rakka Kaza Mal Müdürü Yardımcılarıdır⁷⁰.

⁷⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1312, s. 209; Sene 1313, s. 245; Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 282; Sene 1318, s. 297; Sene 1319, s. 310; Sene 1320, s. 314; Sene 1321, s. 362; Sene 1322, s. 371; Sene 1323, s. 390; Sene 1324, s. 380; Sene 1326, s. 380.

3.2.2. Sandık Eminleri

II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra sancak merkezlerinde “Memleket Sandığı” adı altında bir kurum oluşturulmuş, bu kurumun başındaki görevliye de “sandık emini” denmiştir. Sandık emini yörenin ileri gelenlerince seçilir ve yaptığı hizmetler karşılığında vergilerden ücret alırdı. Sandık emini gelirleri toplar, ihtiyaçlara paraları buradan harcar, asker ve memurlara paralar buradan ödendikten sonra artan para hazinede saklanırdı⁷¹. Tıpkı Memleket Sandıkları gibi, kazalarda da bir nevi vezne mahiyetinde iş gören sandıklar bulunurdu. Bu sandıklardan sorumlu olan sandık eminleri, günümüzün veznedarları gibi devlete ait para ve menkul kıymetleri bu sandıklarda saklar, gerektiğinde buradan harcama yaparlardı.

XIX. yüzyılın şartları, Osmanlı taşrasına dağılmış olan memur sınıfının maaşlarının ödenmesi ve gerekli ihtiyaçların karşılanması için vilâyet, sancak ve kazalarda hususi sandıkların bulunmasını gerekli kılıyordu. Gerçekten de, o günün ulaşım ve teknoloji şartları düşünüldüğünde, merkezî devlet hazinesinin gördüğü işleri yerine getirebilen taşra sandıklarına ne kadar çok ihtiyaç duyulduğu anlaşılabacaktır. İdarî açıdan vilâyet ve livalara göre küçük bir bölge olan Rakka Kazası’nda bile sadece üst düzey memurların sayısı 25-30’dan aşağı değildi. Bu sayıya daha alt kademelerde görev yapmış, ismi sâlnâmelerde geçmeyen memurları da eklersek ulaşacağımız rakamın büyüklüğü yadsınamaz. Bu geniş memur kitlesinin ihtiyaçlarının karşılanması o dönemin şartlarında ancak mahallî idarelerin her açıdan (idarî, malî v.s.) kuvvetlendirilmesiyle sağlanabilirdi. Osmanlıların da Tanzimat’tan sonra yaptıkları şey buydu.

Gerek nüfusu, gerekse memur sayısı bakımından orta büyüklükte bir kaza olarak nitelendirebileceğimiz Rakka Kazası’nda, sandık emini, mal kaleminin bünyesinde görevini yürütmekteydi. Sandık emini orta büyüklükteki bu kazanın malî açıdan en önemli görevlilerinden biriydi. Bir kere, maaşları kendisi ödemekteydi. Bununla birlikte genel görev tanımına uygun olarak kaza hazinesinin sandık emininin emrinde ve denetiminde olması, bütün memur sınıfı içinde kendisini ayrı bir yere taşıyordu. Bu önemli görevlerinden ötürü Osmanlı taşrasındaki mal sandıkları ve bünyesindeki görevliler, Tanzimat’tan sonra çıkarılan nizamnâme ve layihalara da birçok kez konu olmuşlardır.

⁷¹ Yüksel Kaştan. (2004). Tanzimat’tan Cumhuriyete Demokratikleşme: Safranbolu Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.12: 273; Pakalın, a.g.e. , s.403.

Sâlnâmelerden tespit ettiğimiz kadarıyla, Rakka Kazası'ndaki ilk sandık emini kaydına araştırmamızın başlangıç tarihi olan 1886 yılında rastlıyoruz. Buna göre, 1886 yılında Rakka Kazası'nda Mustafa Efendi sandık eminiydi⁷². 1889 yılında Ahmed Kadri Efendi, 1890/1891 yıllarında Abduh Efendi, 1892 yılında Abdullah Efendi Rakka Kazası'nda sandık eminliği görevindeydiler⁷³.

1895-1897 tarihleri arasında Rakka Kazası'nda sandık emini olarak Ahmed Efendi'yi görüyoruz. 1898/1899 yıllarında Mehmed Nâci Efendi, 1900 yılında Ahmed Kadri Efendi, 1901-1903 yılları arasında da Abdulhâdi Efendi sandık eminliği görevindeydiler⁷⁴.

1904-1906 yılları arasında üç sene ile Abdullah Efendi Rakka Kaza sandık eminiydi. 1908 yılında son kez çıkarılan Halep Vilâyet Sâlnâmesi'nde ise Ahmed Efendi Rakka kaza sandık emini olarak görülmektedir⁷⁵. Aşağıdaki tabloda, Rakka Kazası'nda görev yapmış sandık eminleri ve görev birimleri daha net görülecektir.

Tablo 3.8. : 1886-1908 yılları arasında Rakka Kazası'nda görev yapmış sandık eminleri

<i>YIL</i>	<i>SANDIK EMİNİ</i>	<i>BİRİM/GÖREV</i>
1303 h. / 1886 m.	Mustafa Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1306 h. / 1889 m.	Ahmed Kadri Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1307 h. / 1890 m.	Abduh Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1308 h. / 1891 m.	Abduh Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1309 h. / 1892 m.	Abdullah Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1312 h. / 1894 m.	Belirtilmemiş	Mal Kalemi Üyeliği
1313 h. / 1895 m.	Ahmed Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1314 h. / 1896 m.	Ahmed Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1315 h. / 1897 m.	Ahmed Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1316 h. / 1898 m.	Mehmed Nâci Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1317 h. / 1899 m.	Mehmed Nâci Efendi	Mal Kalemi Üyeliği

⁷² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1303, s. 155.

⁷³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1306, s. 157; Sene 1307, s. 129; Sene 1308, s.154; Sene 1309, s.113.

⁷⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1313, s. 245; Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s.267; Sene 1317, s. 282; Sene 1318, s. 297; Sene 1319, s. 310; Sene 1320, s. 315; Sene 1321, s. 362.

⁷⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 371; Sene 1323, s. 390; Sene 1324, s. 380; Sene 1326, s. 380.

1318 h. / 1900 m.	Ahmed Kadri Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1319 h. / 1901 m.	Abdülhâdi Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1320 h. / 1902 m.	Abdülhâdi Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1321 h. / 1903 m.	Abdülhâdi Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1322 h. / 1904 m.	Abdullah Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1323 h. / 1905 m.	Abdullah Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1324 h. / 1906 m.	Abdullah Efendi	Mal Kalemi Üyeliği
1326 h. / 1908 m.	Ahmed Efendi	Mal Kalemi Üyeliği

3.2.3. Mukâvelât Muharriri

Rakka Kazası'nda mal kaleminin üyelerinden biri de 1905 yılı sâlnâmesinde ismi geçen mukâvelât muharriri idi. Kelime anlamı sözleşme kâtibi⁷⁶ olan mukâvelât muharriri, görevli olduğu bölgede günümüz noterleri gibi alım satım işlemlerini kayıt altına alırdı. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde noterlik hizmetlerini uzun yıllar kadılar yürütmüştü. Kadılar, görevli oldukları mahalde vakıfların kurulması ile senetlerinin tanzimi, vasiyetnâmelerin düzenlenmesi, terekenin taksimi, alım, satım, kira, vekâlet, rehin, nikâh akitleri ve boşanmaların tescili gibi çok çeşitli kazaî ve hukukî görevleri yerine getirmekteydiler⁷⁷. Tanzimat'tan sonra getirilen değişikliklerle, kadıların yerine getirdiği bu görevlerin çoğu, yerleşim merkezlerinde görevlendirilen memurların eliyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Kaza hâkimleri, nüfus memurları, kâtipler gibi yukarıda sayılan görevleri yerine getiren görevlilerden biri olan mukâvelât muharriri, Fransa'dan örnek alınarak oluşturulan Mukâvelât Muharrirleri Nizamnâmesi ile Osmanlı hukukuna girmiştir. 1878 yılında kabul edilen bu nizamnâmeye göre mukâvelât muharrirleri, her türlü taahhüt ve mukâvele senetlerinin tanzimi, hariçte yazılmış olan evrak tarihlerinin tasdiki, ihtarnâme ve bunun gibi evrakın gerekenlere tebliği, mahkemelerde kaydedilmesi gereken emval ve eşyanın kayıt altına alınması gibi görevleri yerine getirmekle yükümlüydüler⁷⁸.

Rakka Kazası'nda mukâvelât muharriri, görevli olduğu kazanın vilâyet ve livalara nispetle küçük bir idarî bölge olmasından dolayı, vilâyet ve liva gibi büyük

⁷⁶ Komisyon. (2003). Müftî. *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Mehmet Dikmen (Edi.), Cihan Yayınları, İstanbul, ss. 284-289.

⁷⁷ Aydın, a.g.e. , ss. 397-398.

⁷⁸ Nevin Ünal Özkorkut (2003). Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi. *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.52, Ankara, ss.153-154.

idarî birimlerde görev yapan mukâvelât muharrirlerine göre daha az yükümlülük sahibiydi. Mesela, Rakka Kazası'nda mahkeme bulunmadığı için, Rakka'da görevli mukâvelât muharriri mahkemelerde alınan kararların kayıt altına alınması gibi çeşitli adlî işlerden muaftı. Mukâvelât muharririne çoğu zaman ihtiyaç duyulmadığından ötürü, 1905 yılı hâricinde kazada mukâvelât muharriri bulunmamaktaydı.

1905 sâlnâmesinde ismi geçen Rakka mukâvelât muharriri Mehmed Reşid Efendi idi. Mehmed Reşid Efendi, 1323 h. / 1905 m. yılında görev almış olup, mal kaleminin bünyesinde görevini yürütmekteydi⁷⁹.

3.3. NÜFUS İDARESİ

Rakka Kazası'nda, kazanın nüfusunu takip ve tespitle görevli olan birim nüfus idaresiydi. Kazadaki nüfus idaresi kazanın nüfusunu takip etmekle birlikte, elde edilen nüfusu tahlil ederek kazada yaşayan kadın-erkek sayısını, nüfusun kaçının Müslüman, kaçının Hristiyan veya diğer dinlerden olduğunu, kazadaki Mekteb-i Rüşdî-i Mülkî'ye kaç öğrencinin devam ettiği gibi bilgileri belirli aralıklarla yapılan çalışmalar sonucunda ortaya koymakla yükümlüyü. Osmanlı Devleti'nde yapılan nüfus çalışmalarının çoğu, ya elde edilecek nüfus verileriyle alınması planlanan vergi miktarı arasında orantı kurmak, ya da orduya alınacak asker sayısını belirlemek için yapıldı. Nitekim II. Mahmud döneminde yapılan 1831 tarihli ilk düzenli nüfus sayımı, Yeniçeri Ocağı'nın lağvından sonra kurulan Asâkîr-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna alınacak asker sayısını ve ahaliden toplanması planlanan vergi miktarını öğrenmek amacıyla yapılmıştı⁸⁰. İlk nüfus sayımından sonra nüfus işlerini takip etmek amacıyla 1839'dan itibaren eyalet, sancak ve kazalarda nüfus daireleri kurularak, eyaletlerde nüfus nâzırı, sancak ve kazalarda da nüfus memuru ve mukayyid isimli memurlar görevlendirilmiş, böylece nüfus işlerinin daha düzenli yürütülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Rakka Kazası'nda Nüfus İdaresi, kazanın genel nüfusu ve bu nüfus içinde kadın-erkek sayısı gibi verileri yıldan yıla ortaya koymaktaydı. Nitekim nüfus mevzuunda da göreceğimiz gibi, sâlnâmelerde geçen Rakka'ya ait nüfus verileri "Rakka Nüfus İdaresi kayıtlarından çıkarılarak"⁸¹ sâlnâmelere kaydolunurdu. Bu

⁷⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 390.

⁸⁰ Kadir Temurçin. (2007). Hamidâbât Kazası'nda Nüfus (1831-1917). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.17:1, Elazığ, s. 48.

⁸¹ Örneğin bkz. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1313, s. 247.

verileri belirlemekle görevli olan nüfus idaresinin başında, devlet tarafından atanan nüfus memuru bulunurdu.

Nüfus idaresinin bünyesinde nüfus memurunun yanı sıra tapu kâtibi, bedelât-ı nakdiyye kâtibi ve bir de genel kâtip görev yapmaktaydı⁸². Nüfus idaresinin bünyesinde tapu kâtibinin bulunması kazada nüfus sayımı yapılırken hane sayısının da dikkate alındığını düşündürmektedir. Yalnız, tespit edilen her hane nüfusa dâhil edilmemekteydi. Mesela yerleşik ahalinin dışında, çoğu çadırlarda yaşayan halkın çadırlarının hane kabul edilmesi durumunda kazadaki hane sayısı 2.164'e ulaşmaktaydı⁸³. Kazada çok sayıda seyyar aşiret olduğundan, Rakka Nüfus İdaresi devamlı yer değiştiren bu aşiretleri nüfusa dâhil etmiyor, sadece tahrir işlemine tâbi olan yerleşik ahali kayıt altına alınıyordu⁸⁴. Böylece seyyar aşiretlerin ani göç hareketlerinin oluşturacağı nüfus belirsizliğinin önüne geçilerek, vergi gibi gelirlerin daha düzenli hesaplanması amaçlanıyordu. Bu yönüyle Rakka Kaza Nüfus İdaresi sadece nüfus verilerini belirlemekle görevli olan toplumsal bir kurum değil, aynı zamanda kazadaki iş gücünü, vergi verebilecek kişi sayısını ve buna benzer bilgileri ortaya koyabilen idarî bir kurum olarak da görülmektedir.

3.3.1. Nüfus İdaresinde Görevli Nüfus Memurları ve Kâtipler

Rakka Nüfus İdaresi'nin başta nüfus memuru olmak üzere tapu kâtibi, bedelât-ı nakdiyye kâtibi ve genel kâtip gibi görevlileri bulunmaktaydı. 1307 h./ 1890 m. yılından itibaren düzenli olarak sâlnâmelerde yer almaya başlayan nüfus idaresinde ismine rastladığımız ilk nüfus memuru Ahmed Kadri Efendi'dir⁸⁵. 1890 yılında görev alan Ahmed Kadri Efendi'den sonra 1891-1896 yılları arasında Ahmed Efendi, 1897-1899 yılları arasında İzzet Efendi, 1900 yılında Mehmed Âkif Efendi, 1901/1902 yıllarında Hamid Hamdi Efendi, 1903-1906 yılları arasında Hacı İbrahim Efendi ve 1908 yılında Ali Efendi Rakka Nüfus İdaresi'nde görev yapmış nüfus memurlarıydılar⁸⁶. Rakka Nüfus İdaresi'nde görev yapmış bu nüfus memurlarının kaza dâhilinde görev yaptıkları birimler ve üye oldukları daireler tablo 3.9.'da gösterilmiştir.

⁸² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 391.

⁸³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 383.

⁸⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1320, s. 318.

⁸⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1307, s. 129.

⁸⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1308, s. 154; Sene 1309, s. 113; Sene 1312, s. 209; Sene 1313, s. 245; Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 282; Sene 1318, s. 297; Sene 1319, s. 310; Sene 1320, s. 314; Sene 1321, s. 362; Sene 1322, s. 371; Sene 1323, s. 391; Sene 1324, s. 381; Sene 1326, s. 381.

Tablo 3.9. : Rakka Nüfus İdaresi'nde 1890-1908 yılları arasında görev yapmış nüfus memurları ile görev aldıkları birimler

<i>YIL</i>	<i>NÜFUS MEMURU</i>	<i>BİRİM/GÖREV</i>
1307 h. / 1890 m.	Ahmed Kadri Efendi	Nüfus İdaresi
1308 h. / 1891 m.	Ahmed Efendi	Nüfus İdaresi
1309 h. / 1892 m.	Ahmed Efendi	Nüfus İdaresi
1312 h. / 1894 m.	Ahmed Efendi	Nüfus İdaresi
1313 h. / 1895 m.	Ahmed Efendi	Nüfus İdaresi
1314 h. / 1896 m.	Ahmed Efendi	Nüfus İdaresi
1315 h. / 1897 m.	İzzet Efendi	Nüfus İdaresi
1316 h. / 1898 m.	İzzet Efendi	Nüfus İdaresi
1317 h. / 1899 m.	İzzet Efendi	Nüfus İdaresi
1318 h. / 1900 m.	Mehmed Âkif Efendi	Nüfus İdaresi
1319 h. / 1901 m.	Hamid Hamdi Efendi	Nüfus İdaresi
1320 h. / 1902 m.	Hamid Hamdi Efendi	Nüfus İdaresi
1321 h. / 1903 m.	Hacı İbrahim Efendi	Nüfus İdaresi, Maârif Komisyonu
1322 h. / 1904 m.	Hacı İbrahim Efendi	Nüfus İdaresi, Maârif Komisyonu
1323 h. / 1905 m.	Hacı İbrahim Efendi	Nüfus İdaresi, Maârif Komisyonu
1324 h. / 1906 m.	Hacı İbrahim Efendi	Nüfus İdaresi, Maârif Komisyonu
1326 h. / 1908 m.	Ali Efendi	Nüfus İdaresi, Maârif Komisyonu

Rakka Nüfus İdaresi'nde nüfus memuruyla beraber kâtipler de görevliydi. Tapu kâtibi, bedelât-ı nakdiyye kâtibi ve genel kâtip gibi gördükleri işlere göre isimler alan bu kâtipler, nüfus idaresinin bünyesinde farklı görevleri yerine getirmekteydiler. Bunlardan tapu kâtibi, adından da anlaşılacağı gibi kazadaki hane ve tapu işleriyle meşgul olan görevli idi. XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı vilâyet, liva ve kazalarında tapu idareleri bulunurdu ve bu tapu kâtipleri de tapu idarelerinde görevlerini sürdürürlerdi. Rakka Kazası'nda herhangi bir tapu idaresi bulunmadığı için, Rakka'da görevli tapu kâtibi nüfus idaresinin bünyesinde görevini ifa etmekteydi. Tıpkı tapu kâtibi gibi nüfus idaresinde görevli kâtiplerden biri de bedelât-ı nakdiyye kâtibi idi. Kazadaki asıl görev yeri Bedelât-ı Nakdiyye Tahsilâtı Komisyonu olan bedelât-ı nakdiyye kâtibinin nüfus idaresindeki görevi ölüm,

evlenme, göç gibi nedenlerle vergi miktarlarında meydana gelecek değişiklikleri takip etmekte. Kaza Nüfus İdaresi'nde tapu kâtibi ve bedelât-ı nakdiyye kâtibinden başka bir de genel işlere bakan kâtip bulunmaktaydı. Aşağıda, Rakka Nüfus İdaresi'nde görev yapmış kâtiplerin isimlerini görmekteyiz.

Tablo 3.10. : Yıllara göre Rakka Nüfus İdaresi'nde görev yapmış kâtipler

<i>YIL</i>	<i>Tapu Kâtibi</i>	<i>Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi</i>	<i>Kâtip</i>
1307 h./1890 m.	-	-	Derviş Efendi
1308 h./1891 m.	-	-	Bâsil Efendi
1309 h./1892 m.	-	-	Bâsil Efendi
1312 h./1894 m.	-	-	Mehmed Efendi
1313 h./1895 m.	Zekeriya Efendi	-	-
1314 h./1896 m.	Zekeriya Efendi	-	-
1315 h./1897 m.	Zekeriya Efendi	-	-
1316 h./1898 m.	Hamdi Efendi	-	Mehmed Hâşim Ef.
1317 h./1899 m.	-	-	Mehmed Hâşim Ef.
1318 h./1900 m.	Mehmed Hamdi Efendi	-	Mehmed Hâşim Efendi
1319 h./1901 m.	Mehmed Hamdi Efendi	-	Mehmed Hâşim Efendi
1320 h./1902 m.	Reşîd Efendi	Said Efendi	Mehmed Hâşim Efendi
1321 h./1903 m.	-	Said Efendi	Mehmed Hâşim Efendi
1322 h./1904 m.	-	Said Efendi	Mehmed Hâşim Efendi
1323 h./1905 m.	Tâhir Efendi	-	Ahmed Efendi
1324 h./1906 m.	Tâhir Efendi	Sadık Efendi	Ahmed Efendi
1326 h./1908 m.	Tâhir Efendi	-	Ahmed Efendi

3.4. ADLİYE İŞLERİ

Rakka Kazası'nın adliye işleri, kazanın 183 km batısında bulunan Bâb Kazası'nda görülmekteydi⁸⁷. Bu nedenle Halep Sancağı'nın diğer kazalarında görülen ve Kaza İdare Meclislerinin dâimi üyesi olan kaza hâkimlerine Rakka Kaza Meclisi'nde rastlanmadığı gibi, kazada herhangi bir adliye binası da bulunmamaktaydı.

3.5. ULAŞIM KOMİSYONU

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde ulaşım alanında büyük gelişmeler yaşandığını biliyoruz. Bu dönemde bir taraftan Avrupa Devletlerinin yatırımlarıyla demiryolu ağı oluşturulurken, diğer taraftan da merkezî otoriteyi güçlendirme, haberleşme ve ticareti kolaylaştırma ve vergi toplama gibi nedenlerle karayolu ağı kuruluyordu. Hatta 1863'de çıkarılan bir nizamnâmede ülkedeki bütün yol ve geçitlerin elden geçirilmesi konusuna değinilirken, 1869'da kabul edilen başka bir nizamnâmede erkek nüfusa yolların inşasında çalışma mükellefiyeti getiriliyordu⁸⁸. Devlet bu nizamnâme ve yol çalışmalarıyla taşradaki vilâyetleri birbirine, kazaları da anayollar ile demiryollarına bağlamayı hedefliyordu. Bu hedef doğrultusunda Osmanlı taşra birimlerinde Ulaşım Komisyonları kurulmuştu. Ulaşım Komisyonları, görev verilen bölgenin her türlü intikal ve yol yapımı meseleleriyle ilgilenen idarî birimlerdi. Diğer Osmanlı taşra birimlerinde olduğu gibi, Rakka Kazası'nda da başkanlığını kaymakamın yürüttüğü bir Ulaşım Komisyonu bulunmaktaydı.

Rakka Kazası yerleşke olarak önemli ticaret yolları üzerinde yer almaktaydı. Rakka'nın, dönemin önemli ticaret merkezlerinden olan, özellikle ipek dokumacılığı ve ticaretiyle ünlenen Halep ve Şam gibi merkezlere yakın olması, bu kazanın ulaşım işlerini daha da önemli hale getiriyordu. Rakka sadece önemli ticaret merkezlerine yakınlığıyla değil, bu merkezlerde üretilen ürünlerin İran'a taşınması sırasında intikal vazifesi gören Birecik, Urfa, Diyarbakır gibi birkaç merkezden biri olması hasebiyle de önem arz etmekteydi. Fırat Nehri'nin kenarında kurulu olmasından dolayı nehir taşımacılığına da elverişli olan kazada, tüm bu ulaşım meseleleriyle ilgilenen kurul Ulaşım Komisyonu'ydu.

⁸⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1316, s. 267.

⁸⁸ Mübahat Kütükoğlu. (1999). Osmanlı'da Ulaştırma ve Posta Hizmetleri. *Osmanlı Devleti Tarihi*. Ekmeleddin İhsanoğlu (Edi.), Feza Gazetecilik, C.2, İstanbul, s. 591.

Sâlnâmelerde Rakka Kazası'ndaki Ulaşım Komisyonu'na dair bilgileri içeren ilk kayıt 1321 h. / 1903 m. yılına aittir. Buradaki bilgilere göre Ulaşım Komisyonu'nun üyeleri başta kaymakam bey olmak üzere, nâib, mal müdürü ve tapu kâtibi olarak sıralanmıştır⁸⁹. Üyeler incelendiğinde Ulaşım Komisyonu'nda hususi bir memurun bulunmadığı görülmektedir. Rakka'nın ticaret, nehir taşımacılığı v.s. gibi nedenlerle ulaşım konusunda büyük öneme hâiz olduğunun bilinmesine rağmen, Ulaşım Komisyonu'nda görevli dâimi bir memurun bulunmayışı ilginçtir. Ulaşım Komisyonu'ndaki bu yapının diğer yıllarda da korunduğunu, komisyon üyelerinin kaymakam, nâib, mal müdürü ve tapu kâtibinden ibâret olduğunu görmekteyiz.

3.6. TAHSİLÂT KOMİSYONU

Tahsilât Komisyonu kaza dâhilinde devlete ait gelirlerin toplanmasıyla görevli idarî bir birimdir. Devlete ait bu gelirler, başta vergi olmak üzere her türlü mülk, arazi ve işletmelerin sağladığı gelirlerdir. Kaza gelirlerinin toplanmasıyla ilgilenen Tahsilât Komisyonu'nda reis kaymakam bey olmak üzere, belediye reisi, mal müdürü yardımcısı ve bir de seçimli üye bulunmaktaydı⁹⁰. Bu görevlilere ilâveten güvenlik amacıyla zabıta memuru ile jandarma yüzbaşısı da komisyonda görev yapmaktaydı⁹¹. Tahsilât Komisyonu'nun 1903 ve 1904 yıllarına ait genel yapısı ve üyelerinin isimleri aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3.11. : 1903 ve 1904 yıllarında Rakka Tahsilât Komisyonu Üyeleri⁹²

1903 YILI		1904 YILI
<u>Reis Kaymakam Bey</u>		<u>Reis Kaymakam Bey</u>
Üye: Mal Müdürü Yardımcısı	→	Üye: Mal Müdürü Yardımcısı
Üye: Kâhkeciâde Mehmed Ağa	→	Üye: Haddâd Efendi
Üye: Belediye Reisi Efendi	→	Üye: Belediye Reisi Efendi
Üye: Zabıta Memuru İbrahim Ağa	→	Üye: Jandarma Yüzbaşısı Serhân Ağa

⁸⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 363.

⁹⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 363.

⁹¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 363; Sene 1322, s. 372.

⁹² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 363; Sene 1322, s. 372.

Bilgiler incelendiğinde, Rakka Tahsilât Komisyonu'nda 1903 yılından 1904 yılına geçişte iki görevlinin değiştiği görülmektedir: 1903 yılı seçimli üyelerinden Kâhkecizâde Mehmed Ağa'nın yerini 1904 yılında Haddâd Efendi alırken, 1903 yılında görev yapan Zabıta Memuru İbrahim Ağa'nın yerini 1904 yılında Jandarma Yüzbaşısı Serhân Ağa almıştır. Zabıta memurunun yerini, daha salâhiyetli biri olarak kabul edilen Jandarma Yüzbaşısı'nın alması komisyonun güvenlik işlerini kolaylaştırırken, ilerleyen yıllarda kâtip ve nüfus memuru gibi görevlilerin de katılımıyla Tahsilât Komisyonu daha teşkilâtli bir yapıya sahip olacaktır.

3.7. BEDELÂT-I NAKDİYYE TAHSİLÂTI KOMİSYONU

Vergiler konusunda da değineceğimiz gibi, Rakka Kazası'nın başlıca vergi gelirleri emlak, arazi, ağnam ve deve vergileri ile öşür hâsılâtı üzerinden alınan bedel-i öşür idi⁹³. Kazanın bu vergi gelirlerini toplamakla görevli birim Tahsilât Komisyonu'na bağlı olarak faaliyet gösteren Bedelât-ı Nakdiyye Tahsilâtı Komisyonu'ydu. Sâlnâmelerdeki kayıtlara göre Bedelât-ı Nakdiyye Tahsilâtı Komisyonu, kaymakam, mal müdürü, bedelât-ı nakdiyye kâtibi, nüfus memuru, zabıta memuru ile jandarma mülâzımından oluşmaktaydı. Aşağıdaki tabloda komisyon üyeleri görülmektedir.

Tablo 3.12. : Yıllara göre Rakka Bedelât-ı Nakdiyye Tahsilâtı Komisyonu'nda görev yapmış üyeler⁹⁴

<i>YIL</i>	<i>ÜYELER</i>
1903	Kaymakam, Mal Müdürü, Zabıta Memuru, Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi Said Efendi
1904	Kaymakam, Mal Müdürü, Nüfus Memuru, Jandarma Yüzbaşısı Serhân Ağa, Kâtip Ahmed Efendi
1905	Kaymakam, Mal Müdürü, Nüfus Memuru, Jandarma Yüzbaşısı Serhân Ağa
1906	Kaymakam, Mal Müdürü, Jandarma Mülâzımı İbrahim Ağa, Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi Sadık Bey

⁹³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 318.

⁹⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 363; Sene 1322, s. 372; Sene 1323, s. 391; Sene 1324, s. 381.

3.8. MAÂRİF KOMİSYONU

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda halkın eğitimine dair çıkan ferman ve devlet adamlarının beyanlarının çoğu genel eğitimin yeniden düzenlenmesine yöneliktir⁹⁵. Osmanlı eğitim sistemini yenileştirmeye yönelik ilk girişimler, XIX. yüzyılın ilk yarısında II. Mahmud tarafından gerçekleştirilmiştir. II. Mahmud yeni sıbyan mektepleri açarak, 1824 yılında ilköğretimi mecburi hâle getirmişse de dönemin siyasî koşullarından dolayı bu karar uygulanamamış, eğitim koordinasyonunu sağlamak amacıyla 1838 yılında Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti'nin kurulmasıyla yetinilmiş⁹⁶. Osmanlı eğitim sisteminin düzenlenmesine yönelik bu ilk teşebbüsleri takiben, eğitim sistemini yeniden yapılandırmak amacıyla Sultan Abdülmecid döneminde yeni adımlar atılmış, yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bu dönemde Sultan'ın talimatıyla Meclis-i Vâlâ tarafından eğitim çalışmaları konusunda yeni kanunlar çıkarılmış, milli eğitim işlerinin yürütülmesi ve kontrolünü takip etmek amacıyla 1845'de "Meclis-i Maârif-i Umûmiye", ilk ve ortaöğrenim işlerini yürütmek üzere de 1847'de "Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti" kurulmuştur⁹⁷.

Eğitim alanında yapılan tüm bu yenilikleri müteakip, eğitim sistemini daha iyi organize etmek ve yeni kurulan kurumlarla birlikte ortaya çıkan karışıklığı önlemek amacıyla 1857 yılında Maârif-i Umûmiye Nezâreti kurulmuş⁹⁸, böylece eğitim sistemindeki çok başlılık kısmen de olsa önlenmiştir. Bu tarihten sonra, eski eğitim sistemini temsil eden medreseler şeyhülislamın yönetiminde faaliyetlerine devam ederken, yeni kurulan tüm okullar Maârif-i Umûmiye Nezâreti'ne bağlanmıştır⁹⁹. Bütün maârif sisteminin düzene konulması amacıyla 1 Eylül 1869'da çıkarılan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'yle ise, taşra şehirlerinde yeni eğitim sistemine sahip okullar yaygınlaştırılarak, eğitim işlerini takip etmek amacıyla vilâyetlerde Maârif Meclisi, kazalarda da Maârif Komisyonu isimli idarî birimler oluşturulmuştur¹⁰⁰.

Rakka Kazası'ndaki Maârif Komisyonu, genel görev tanımına uygun olarak kazanın eğitim-öğretim işleriyle ilgilenmekteydi. Sâlnâmelerdeki kayıtlara göre

⁹⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu. (1999). Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları. *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. Ekmeleddin İhsanoğlu (Edi.), Feza Gazetecilik, C.1. , İstanbul, s. 300.

⁹⁶ Ali Akyıldız. (2003). Maârif-i Umûmiye Nezâreti. *D.İ.A.* , C.27, Ankara, s. 273.

⁹⁷ Necdet Hayta ve Uğur Ünal. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. Gazi Kitabevi, Ankara, s. 141.

⁹⁸ İhsanoğlu, a.g.e. , s. 304.

⁹⁹ Hayta ve Ünal, a.g.e. , s. 143.

¹⁰⁰ Akyıldız, a.g.m. , s. 274.

Rakka Kazası'nda bulunan 1 adet Mekteb-i Rüşdî-i Mülkî¹⁰¹ ile 1317 h. / 1899 m. yılından itibaren kayıtlarda yer alan İbtidâi Mektebi¹⁰², kazada eğitim verilen resmî kuruluşlardı. Maârif Komisyonu'nun, bilhassa bu Mekteb-i Rüşdî-i Mülkî ile İbtidâi Mektebi'nin eğitim-öğretim işlerini takip ettiğini düşünmekteyiz.

1321 h. / 1903 m. yılından itibaren sâlnâmelerde yer almaya başlayan Rakka Maârif Komisyonu, başta kaymakam olmak üzere, mal müdürü, nüfus memuru, Mekteb-i Rüşdiye Muallimi ile 1 seçimli üyeden oluşmaktaydı¹⁰³. Aşağıdaki tabloda, 1903-1908 yılları arasında Rakka Maârif Komisyonu'nda görev yapmış üyeleri görmektediriz.

Tablo 3.13. : Rakka Maârif Komisyonu Üyeleri (1903-1908)¹⁰⁴

<i>YIL</i>	<i>ÜYELER</i>
1903	Kaymakam, Mal Müdürü, Nüfus Memuru, Mekteb-i Rüşdiye Muallimi İbrahim Efendi, Ecbelîzâde Ahmed Kadri Efendi
1904	Kaymakam, Mal Müdürü, Nüfus Memuru, Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Evveli Efendi, Ecbelîzâde Ahmed Kadri Efendi
1905	Kaymakam, Mal Müdürü, Nüfus Memuru, Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Evveli Efendi, Ecbelîzâde Ahmed Kadri Efendi
1906	Kaymakam, Mal Müdürü, Nüfus Memuru, Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Evveli Efendi
1908	Kaymakam, Mal Müdürü, Nüfus Memuru, Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Evveli Efendi

3.9. TELGRAF VE POSTA İDARESİ

Rakka Kazası'nın idarî birimlerinden biri de kazanın haberleşme işleriyle meşgul olan Telgraf ve Posta İdaresi'ydi. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar düzenli bir haberleşme sistemi bulunmamaktaydı. Tanzimat dönemine

¹⁰¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 365.

¹⁰² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 392.

¹⁰³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 363.

¹⁰⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 363; Sene 1322, s. 372; Sene 1323, s. 391; Sene 1324, s. 381; Sene 1326, s. 381.

gelinceye kadar ülkedeki haberleşme işleri ulak, tatar veya çapar adı verilen görevlilerce sağlanmış, ancak bu görevliler sadece resmî işlerde kullanılmışlardı. Halkın haberleşmesini temin eden posta teşkilâtının kurulması ise Tanzimat'ın ilânını müteakip mümkün olmuştur. İlk defa II. Mahmud döneminde kurulmasına teşebbüs edilen posta teşkilâtının 1840 yılında "Posta Nezâreti" adıyla kurulması ile birlikte haftada bir defa olmak üzere İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'ye posta çıkarılmaya başlanmıştır¹⁰⁵. İlerleyen yıllarda Anadolu, Rumeli ve Suriye'de Posta Nezâreti'ne bağlı birimler çoğaltılarak Osmanlı haberleşme ağı daha teşkilâtlı ve eskiye nazaran daha hızlı bir yapıya sahip olmuştur¹⁰⁶.

1840 yılında başlayan bu gelişmelerin telgrafa da yansıdığını ve ilk telgraf sisteminin XIX. yüzyılda kurulduğunu görüyoruz. Osmanlı topraklarındaki ilk telgraf hattı çalışmaları, Kırım Savaşı sırasında Fransız ve İngilizlerin birlikleriyle haberleşmelerini sağlamak amacıyla başlamıştır. 1854 yılında kurulan bu ilk hattın ardından, Sultan Abdülmecid'in emri üzerine İstanbul-Edirne telgraf hattının yapılmasına başlanılmış, daha sonra bu hat Bükreş'e kadar uzatılmıştır. İstanbul-Edirne telgraf hattının 1855'de tamamlanması üzerine aynı yıl Telgraf Müdürlüğü kurulmuş ve böylece Osmanlı Devleti'nde telgraf haberleşmesi başlamıştır¹⁰⁷. Ülkenin her köşesiyle haberleşmeyi sağlamak amacıyla posta ve telgraf hatları Osmanlı taşra şehirlerine de ulaştırılmış, ardından vilâyet, liva ve kazalarda haberleşme işleriyle ilgilenen Telgraf ve Posta İdareleri kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısında haberleşme alanında meydana gelen bu gelişmelere paralel olarak, Rakka Kazası'nda da, kazanın haberleşme işlerini yürüten bir Telgraf ve Posta İdaresi kuruluydu¹⁰⁸. Sâlnâmelerde Rakka'nın gelen ve giden posta günlerine hususi olarak değinilmese de, Halep Sancağı'nın posta hareketlerini dikkate alarak Rakka Kazası'nın haberleşme işleriyle ilgili fikir edinmemiz mümkündür. Buna göre, Halep Sancağı'na her hafta Cuma günü karayoluyla Zor Sancağı postaları, her hafta Cumartesi günü ise Suriye postaları gelmekteydi. Aynı şekilde her hafta Cumartesi günü karayoluyla Ayıntab,

¹⁰⁵ Nesimi Yazıcı. (1989). Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı. *M.Ü.İ.B.F. 150. Yıl Dönümünde Tanzimat Ekonomisi Sempozyumu*, İstanbul, ss. 334-336; Kütükoğlu, a.g.e. , ss. 600-601; Halaçoğlu, a.g.e. , ss. 164-179.

¹⁰⁶ Nitekim 1840 yılından sonra İstanbul-Edirne, İstanbul-İznik ve Üsküdar-Kartal düzenli posta hatları ihdas edilmiştir. Daha sonra bu hatlar genişletilerek İstanbul'dan Tokat, Diyarbakır, Musul ve Bağdat'a posta taşınmasına başlanmış, daha önce kurulan İstanbul-Edirne posta hattı Sırbistan'a kadar uzatılmıştır; Kütükoğlu, a.g.e. , ss. 600-601.

¹⁰⁷ Hayta ve Ünal, a.g.e. , s. 188; Kütükoğlu, a.g.e. , s. 605.

¹⁰⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 381.

Urfa, Maraş, Birecik, Zor Sancağı ve Suriye postaları gitmekteydi¹⁰⁹. Halep Sancağı'nın bu posta hareketlerine bakarak, Rakka Kazası'ndan gönderilen postaların Cuma ve Cumartesi günleri Halep'e ulaştığını söyleyebiliriz.

Sâlnâmelerde Telgraf ve Posta İdaresi'ne dair ilk kayıt 1314 h./ 1896 m. yılına aittir. Bu kayda göre 1896 yılında Rakka Telgraf ve Posta İdaresi memuru Nazmi Efendi'ydi¹¹⁰. Devam eden yıllarda Telgraf ve Posta İdaresi'nde görev yapmış müdür ve memurların isimleri aşağıdaki gibiydi.

Tablo 3.14. : Yıllara göre Rakka Telgraf ve Posta İdaresi görevlileri ¹¹¹		
<i>YIL</i>	<i>İSİM</i>	<i>GÖREV</i>
1315 h./ 1897 m.	Pertev Efendi	Memur
1316 h./ 1898 m.	Pertev Efendi	Memur
1317 h./ 1899 m.	Kadri Efendi	Müdür
1318 h./ 1900 m.	Kadri Efendi	Müdür
1319 h./ 1901 m.	Kadri Efendi	Müdür
1320 h./ 1902 m.	Mustafa Efendi	Müdür
1321 h./ 1903 m.	Mustafa Efendi	Müdür
1322 h./ 1904 m.	Hamdi Efendi	Memur
1323 h./ 1905 m.	Ahmed Efendi	Memur
1324 h./ 1906 m.	Ahmed Efendi	Memur

3.10. ZİRAAT BANKASI MECLİSİ

Sâlnâmelerden Rakka Kazası'nda da bir şubesinin bulunduğunu öğrendiğimiz Ziraat Bankası'nın¹¹² temelleri, 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Memleket Sandıklarının kurulmasıyla atılmıştır. İlk defa Tuna Vilâyeti'nde, Niş'in Pirot Kasabası'nda 200 mecdiye altınıyla faaliyete başlayan bu sandıkların amacı kefalet ve rehinle çiftçiye kredi sağlayıp, tarım ve sanayiye geliştirmekti¹¹³. Kurulduğu bölgede başarıya ulaşan ve şubelerinin sayısı giderek artan Memleket

¹⁰⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1313, s. 299.

¹¹⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 254.

¹¹¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 283; Sene 1318, s. 298; Sene 1319, s. 311, s. 1320, s. 315; Sene 1321, s. 363; Sene 1322, s. 372; Sene 1323, s. 391; Sene 1324, s. 381; Sene 1326, s. 381.

¹¹² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 381.

¹¹³ Kütükoğlu, a.g.e. , s. 561.

Sandıkları önce Menafî Sandıklarına, 1888 yılında ise Ziraat Bankası'na çevrilmiştir¹¹⁴. Kuruluşu bu şekilde tamamlanan Ziraat Bankası'nın özellikle II. Abdülhamid döneminde teşkilâtı genişletilerek, 1872'den itibaren vilâyet, liva ve kazalarda da şubeleri açılmaya başlanmıştır¹¹⁵.

Memleket Sandıklarını Tuna Vilâyeti'nde faaliyete geçiren Mithat Paşa'nın, Ziraat Bankası'nın Suriye'de de şubeler açmasında öncü olduğunu görüyoruz¹¹⁶. Mithat Paşa, Suriye Valiliği'nde bulunduğu 1878-1880 yılları arasında bölgede Ziraat Bankası (o dönemdeki adıyla Memleket Sandığı) şubelerini kurdurmuş olmalıdır.

Rakka Kazası'ndaki Ziraat Bankası'na dair tek bilginin bulunduğu 1326 h./1908 m. yılı sâlnâmesine göre, kazadaki Ziraat Bankası Meclisi'ne Belediye Reisi Abdullah Efendi başkanlık etmekteydi. Mecliste, belediye reisinin başkanlığında 1 muhasebe kâtibi, 1 hisse-i îâne kâtibi¹¹⁷ ile seçimli üyeler görev yapmaktaydı¹¹⁸. 1908 yılına ait bu kayıttaki Rakka Ziraat Bankası Meclisi'nin üyeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.15. : Rakka Ziraat Bankası Meclisi Üyeleri(1908)

Başkan: Belediye Reisi Abdullah Efendi	
Üye: Muhasebe Kâtibi Veliyüddîn Efendi	<u>SEÇİMLİ ÜYELER</u>
Üye: Hisse-i îâne Kâtibi Mehâveş Efendi	Ali el-Cerf Ağa
	Avid (عويذ)el-Ali Ağa
	Ali el-Ceduh Ağa

3.11. BELEDİYE DAİRESİ

Belediye ve belediyeçilik kavramı şehir kavramı ile birlikte kullanıldığı için, burada Osmanlı şehirlerini genel hatlarıyla betimlememiz gerekecektir. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl öncesinde şehirlerin sade görünümlü, köyden şehre göç

¹¹⁴ Ahmet Tabakoğlu. (1997). *Türk İktisat Tarihi*. Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 304.

¹¹⁵ Hayta ve Ünal, a.g.e. , s. 186; Kütükoğlu, a.g.e. , ss. 561-562.

¹¹⁶ İlber Ortaylı. (2004). 19. Yüzyıl Sonlarında Suriye ve Lübnan. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 153.

¹¹⁷ Hisse-i îâne, yardım amacıyla toplanan her türlü malın hissesi; hisse-i îâne kâtibi ise yardımları kayıt altına alan kişidir.

¹¹⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 381.

eden vatandaşların bazen eski işlerini devam ettirip tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, bundan dolayı bağı-bahçesi bol olan yerleşim birimleri olduğu bilinmektedir. Bunun yanında klasik bir Osmanlı şehri cami, medrese, kütüphane, han, hamam, aşevi, kahve, çarşı-pazar gibi toplumun ihtiyaçlarına yönelik kurumlarla donatılmıştı. Şehirler, kasaba ve köylere göre daha kalabalık yerleşim birimleri olduğundan Osmanlı şehrinde mahalle kavramı ortaya çıkmış ve insanlar dinlerine, bazen mesleklerine göre farklı mahallelerde oturmuşlardır. Osmanlı'daki bu mahalle unsuru, belediyecilik kavramı açısından önemlidir. Toplumsal örgütlenmeleri kuvvetli olan Osmanlı mahallelerinin kendi kendine yetebilen yerleşim yerleri olmalarından dolayı, son dönemlere kadar idarî açıdan belediyelere ihtiyaç duyulmamıştır. Mahalle unsurunun yanında Türk-İslâm kültürünün ürünü olan vakıf unsurunun da bulunması, bununla birlikte Osmanlı şehirlerinin nüfusunun az olması, II. Mahmud döneminin reformlarına kadar belediyeye olan ihtiyacı gizlemiştir.

Şehirlerdeki belediyecilik kavramı, bir başka deyişle mahallî idare kurumu¹¹⁹, sosyal-idarî bir kurum olarak Geç Orta Çağlar Avrupası'nın ürünüdür. Sahip olduğu malî kaynakları kendi organlarının kararları doğrultusunda kullanan muhtar bir malî-idarî yapı, XII. yüzyıl Avrupa'sında başlayan, boyutları bugüne kadar uzanan bir tarihî gelişmedir. Esasında, ister Müslüman ister Hristiyan olsun Ortadoğu şehirlerinin iyi imar edilip, iyi yönetilmeleri¹²⁰, sosyo-idarî anlamda belediyeye olan ihtiyacı sürekli geciktirmiştir. Buna bir de vakıf, lonca gibi kuruluşların faaliyetlerini eklersek, Osmanlı Devleti de dâhil tüm İslâm devletlerinde yakın dönemlere kadar belediyecilik kavramının neden gelişmediği anlaşılabacaktır.

Tanzimat'la birlikte kullanılmaya başlanan belediye terimi, Osman Nuri Ergin'in deyimiyle “ortak menfaatler ve karşılıklı ihtiyaçların zorlaması ile bir beldede oturan halkın, beldelerine ve dolayısıyla kendilerine ait meseleleri, hükümetin kanunla belirttiği sınır ve sorumluluk dairesinde seçmiş oldukları vekilleri vasıtası ile halletmeleri” dir.¹²¹ Şemsettin Sami ise Kâmus-ı Türkî adlı eserinde belediyeyi “bir şehrin veya kasabanın umumi işleri ve sair ihtiyaçlarına bakan

¹¹⁹ Burada “mahallî idare kurumu” denilirken mülkî bir idare değil, beledî bir idare kastedilmektedir.

¹²⁰ İlber Ortaylı. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, 2. baskı, Ankara, ss. 223-224.

¹²¹ CHP İzmir İl Örgütü Yerel Yönetimler Konferansı. (2003). *Türkiye'de ve Dünya'da Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe*, İzmir, s.1; Osman Nuri Ergin. (1922). *Mecelle-i Umur-i Belediye*. C.1, İstanbul, s. 1.

daire”¹²² şeklinde tanımlamaktadır. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’a kadar belediyeçilik kavramı kullanılsa da, şehirlerin yönetimi ve ihtiyaçlarının karşılanması meselesi devamlı gündemde olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde şehirler başkent İstanbul’un yönetimine benzer bir tarzda mahallî idareler olarak yönetilirdi. Buna göre İstanbul’un yönetiminde padişah, mutlak olan yetkilerini vezîr-i âzamdan başlayarak sadâret kaymakamı ile İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılarına verir, bu yöneticiler şehir merkezlerini padişah adına yönetirlerdi. İstanbul dışındaki devletin diğer şehirleri ise, İstanbul yönetimi örnek alınmak suretiyle ve merkeze karşı sorumlu olmak kaydıyla idare olunurdu. Böylece bütün Osmanlı şehirleri padişah adına, özellikle kadı ve muhtesipler eliyle yönetilmiş olur, şehirlerin belediye hizmetleri de bu görevliler tarafından yürütülürdü¹²³.

Klasik dönem boyunca belediye hizmetlerinin yerine getirilmesinde büyük sorunlarla karşılaşılmadı. Ancak geleneksel yapının bozulmaya başladığı XVI. yüzyıl sonrasında toprak sisteminin bozulması, vakıf gelirlerinin azalması ve özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı ekonomik sisteminde görülen büyük çöküntü vakıf hizmetlerini aksatmış¹²⁴, sistemli bir beledî yönetime duyulan ihtiyaç da had safhaya çıkmıştır. Bununla beraber XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, şehirlerin nüfusunun hızla artmasıyla devlette artık eski sistemin yeterli olmayacağını görüşü kuvvetlenip, yeni yapılanmalar üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Aynı tarihlerde Kırım Savaşı’ndan dolayı İstanbul’a gelen kalabalık sayıdaki İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin barındırılması ve buna yönelik alt yapı yetersizliğinin gündeme gelmesi çalışmaları hızlandırmış ve yeni beledî hizmetlere geçiş çabası 1854 yılında Şehremaneti’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır¹²⁵. Şehremaneti’nin kurulmasından sonra, 1857 yılında başkent İstanbul’u 14 belediye dairesine ayıran yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiştir¹²⁶. İlk başarılı sonuçların alındığı İstanbul’daki belediyeçilik faaliyetleri diğer Osmanlı taşra birimlerine de örnek teşkil etmiş,

¹²² Sami, a.g.e. , s. 301.

¹²³ Yılmaz Kılıçarslan. (2000). Osmanlı’da Mahallî İdareler ve Osmanlı Medeniyeti Üzerine Bir Derkenar. *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Necati Şahin (Edi.), 1.baskı, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yayınları, Yozgat, s. 470.

¹²⁴ CHP İzmir İl Örgütü Yerel Yönetimler Konferansı. (2003). *Türkiye’de ve Dünya’da Yerel Yönetimler:Kısa Bir Tarihçe*, İzmir, ss. 2-3.

¹²⁵ Ortaylı, a.g.e. , ss. 132-133.

¹²⁶ Mehmet Süme. (2008). *Develi Kazası (1839-1910)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 32.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'nden sonra Osmanlı taşra şehirlerinde modern belediyeler kurulmuştur.

Rakka Kazası'nda Belediye Dairesi'nin ne zaman kurulduğuna dair elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Rakka Belediye Dairesi 1317 h./ 1899 m. yılından itibaren belediye reisleri ve üyelerin isimleriyle beraber düzenli olarak sâlnâmelerde yer almaya başlamıştır. Sâlnâmelerdeki bilgilere göre genel olarak Rakka Belediye Dairesi, 1 belediye reisi, 1 kâtip ve seçimli üyeler ile istisnâi olarak sadece 1903 yılında adı geçen 1 tabipten oluşmaktaydı. Rakka Belediye Dairesi, Kaza İdare Meclisi'yle benzer bir idarî yapıya sahipti. Kaza İdare Meclisi'nin seçimli üyelerinde olduğu gibi Belediye Dairesi'nin üyeleri de (belediye reisi de dâhil) seçimle iş başına gelmekteydiler. Benzer şekilde, Kaza İdare Meclisi'nin seçimli üyeleri gibi Belediye Dairesi'nin seçimli üyelerinin de çoğunluğunu Araplar oluşturmaktaydı. Belki de Belediye Dairesi'yle Kaza İdare Meclisi arasındaki en önemli fark, Belediye Dairesi'nde, devlet tarafından atanan memurların az sayıda oluşu veya hiç olmayışıdır. Geçekten de, 1899 yılında görev yapan Kâtip Fehmi Efendi ile 1903 yılında görev yapan Tabip Abbas Efendi dışındaki üyelerin tamamının seçimli üyelerden oluşması, Belediye Dairesi'nde seçimli üyelerin ağırlıkta olduğunu kanıtlamaktadır.

Kazalardaki Belediye Dairelerinin Kaza İdare Meclisleri kadar teşkilâtli olmadığı kabul edilmektedir. Rakka Kazası'nda da örneğine rastladığımız gibi Belediye Dairelerinin personel yetersizliği ve gelir kıtlığı gibi nedenlerle Kaza İdare Meclisleri kadar sağlıklı çalışmadığı görülmekteydi. Rakka Kazası'nda idarî işlerle mülkî bir kuruluş olan Kaza İdare Meclisi'nin ilgilendiğini kabul edersek, Rakka Belediye Dairesi'nin daha çok, yolların yapımı, su yollarının bakımı, kazanın sağlık ve temizlik işleri, esnafın denetimi, okul, hastahane binalarının inşası gibi işlerle uğraştığını söyleyebiliriz.

3.11.1. Belediye Reisleri ve Üyeler

Rakka Belediye Dairesi personelinin çoğunluğunu, belediye reisi de dâhil olmak üzere seçimle iş başına gelen üyeler oluşturmaktaydı. 1899 ve 1903 yıllarında Belediye Dairesi'nde görev yapmış olan iki devlet memuru (Kâtip Fehmi Efendi ile Tabip Abbas Efendi) hariç tutulursa, Rakka Belediye Dairesi'nin yedi kişilik bir seçimli üyeler komisyonunca idare olunduğunu söyleyebiliriz. Ancak Belediye Dairesi'yle ilgili asıl dikkat çekici şey, özellikle 1322 h./ 1904 m. yılından itibaren

dairedeki personel sayısının giderek azalmasıdır. Kazanın diğer idarî birimleri yıllar ilerledikçe daha teşkilâtî bir yapıya sahip olurken Belediye Dairesi'ndeki bu çözülme ve personel yetersizliği dikkat çekicidir. Üyeleri seçimle iş başına gelen bir kurumda meydana gelen personel sayısındaki bu düşüş, seçimlerle ilgili sorunlar yaşandığını veyahutta devletin seçimli personel sayısında bir azaltmaya gittiğini düşündürmektedir.

Kaymakamlar konusunda da değindiğimiz gibi, kazanın mülkî amiri konumunda olan kaymakamlık makamına sürekli farklı kişiler getirilmekteydi. Ancak Belediye Dairesi'nde durum böyle değildi; 1899-1908 yılları arasında aynı kişiyi Rakka Belediye Reisi olarak görmekteyiz. Aşağıda, Rakka Belediye Reislerini belirten tabloyla konu daha net anlaşılabacaktır.

Tablo 3.16. : Yıllara göre Rakka Belediye Reisleri¹²⁷

<i>YIL</i>	<i>BELEDİYE REİSİ</i>
1317 h. / 1899 m.	Abdullah Efendi
1318 h. / 1900 m.	Abdullah Efendi
1319 h. / 1901 m.	Abdullah Rüşdî Efendi
1320 h. / 1902 m.	Abdullah Rüşdî Efendi
1321 h. / 1903 m.	Abdullah Rüşdî Efendi
1322 h. / 1904 m.	Abdullah Rüşdî Efendi
1323 h. / 1905 m.	Abdullah Efendi
1324 h. / 1906 m.	Abdullah Efendi
1326 h. / 1908 m.	Abdullah Efendi

Sâlnâmelerde kimi görevlilerin bazı yıllarda tek isimle, bazı yıllarda da iki isimle anıldıkları görülmektedir. Aynı kişiyi ifade eden iki farklı ismin ortaya çıkardığı bu durumun bir örneğine de Belediye Dairesi'nde rastlamaktayız. Tabloda da görüldüğü üzere Rakka Belediye Reisliği'nde ismi geçen Abdullah Efendi ile Abdullah Rüşdî Efendi'nin aynı kişiler olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla yaklaşık on yıllık bir zaman zarfında Abdullah Efendi'nin Rakka'da Belediye Reisliği görevini yürüttüğü söyleyebiliriz.

¹²⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 283; Sene 1318, s. 298; Sene 1319, s. 311; Sene 1320, s. 315; Sene 1321, s. 364; Sene 1322, s. 373; Sene 1323, s. 392; Sene 1324, s. 382; Sene 1326, s. 381.

Rakka Belediye Dairesi'nde görev yapmış seçimli üyelere baktığımızda ise şu isimleri görmekteyiz:

Tablo 3.17. : Rakka Belediye Dairesi'nde görev yapmış üyeler¹²⁸

YIL	ÜYELER
1317 h. / 1899 m.	Halef Ağa, Avid (عويد) Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Haddâd Efendi, Kâtip Fehmi Efendi
1318 h. / 1900 m.	Halef Ağa, Hamûd Ali el-Tâhir Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Haddâd Efendi, Ali el-Cerf Ağa, Ferec el-Şuayb Ağa
1319 h. / 1901 m.	Halef Ağa, Hamûd Ali el-Tâhir Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Haddâd Efendi, Ali el-Cerf Ağa, Ferec el-Şuayb Ağa
1320 h. / 1902 m.	Halef Ağa, Hamûd Ali el-Tâhir Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Haddâd Alûşî Ağa, Ali el-Cerf Ağa, Ferec el-Şuayb Ağa
1321 h. / 1903 m.	Halef Ağa, Hamûd Ali el-Tâhir Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Haddâd Efendi, Ali el-Cerf Ağa, Tabip Abbas Efendi
1322 h. / 1904 m.	Hamûd el-Ali Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Ali Ağa
1323 h. / 1905 m.	Hamûd Ali el-Tâhir Ağa, Ali Ceruf (جروف) Ağa, Kâtip Efendi
1324 h. / 1906 m.	Hamûd Ali el-Tâhir Ağa, Ali el-Cerf Ağa
1326 h. / 1908 m.	Ali el-Cerf Ağa, Avid (عويد) el-Ali Ağa, Halef el-İbrahim Ağa, Ali el-Ceduh Ağa

3.12. DÜYÛN-I UMÛMÎYE İDARESİ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda para darlığı, üretim azlığı ve bütçe açıkları gibi nedenlerle ekonomik olarak oldukça zor bir durumdaydı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimiyle birlikte gelişen Avrupa sermaye çevreleri, Osmanlı Devleti'ne sadece mal satmakla yetinmeyip sermaye yatırımı yollarını da aramaya başlamışlardı. Özellikle İngiltere ve Fransa, hem yeni bir pazar olan Osmanlı

¹²⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 283; Sene 1318, s. 298; Sene 1319, s. 311; Sene 1320, s. 315; Sene 1321, s. 364; Sene 1322, s. 373; Sene 1323, s. 392; Sene 1324, s. 382; Sene 1326, s. 381.

ülkesinde yatırımlar yaparak ekonomiyi kontrol altına almayı, hem de Osmanlı'ya borç vererek, ileride bu borcu siyasî ve malî bir baskı aracı olarak kullanmayı düşünüyorlardı. Bu durumu çok iyi bilen Fethi Ahmed Paşa gibi bazı devlet adamları Osmanlı Devleti'ni uzun süre borç almaktan uzak tutmaya çalışmışlardı¹²⁹. Duyarlı devlet adamları sayesinde XIX. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı Devleti giderlerini dış borçlanmaya başvurmadan karşılayabilmişti. Bütçe açık verdikçe, en çok, Galata'daki Rum ve Ermeni bankerlere başvuruluyordu. Ancak 1854-1856 yılları arasında devam eden Kırım Savaşı sırasında hazine büyük bir yokluk içerisine düştü¹³⁰. Savaş giderlerinin karşılanamaması üzerine ilk dış borçlanmaya gidildi ve 1854 yılında Londra ve Paris borsalarında çıkarılan tahvillerle, bu iki ülkenin sermaye çevrelerinden Mısır vergileri karşılık gösterilerek yaklaşık 2.5 milyon Osmanlı altını tutarında borç alındı¹³¹. 1854 tarihli bu ilk dış borçlanmayı, 1881 yılına kadar 14 ayı borçlanma takip etti¹³².

Alınan borçları verimli bir şekilde kullanamayan Osmanlı Devleti, 1876 yılına gelindiğinde aldığı borçların faizini dahi ödeyemez duruma gelmişti. Bunun üzerine başta İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya olmak üzere alacaklıların temsilcileri ile görüşmelere başlandı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sebebiyle bir ara kesintiye uğrayan görüşmeler 28 Muharrem 1299 / 20 Aralık 1881 tarihinde imzalanan bir anlaşma ile sonuçlandı. Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan bu antlaşmayla dış borçlarda belirli bir miktar indirimle gidiliyor, ödeme şartları kolaylaştırılarak yeniden düzenleniyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti, ülke sınırları içinde yabancı alacaklıların temsilcisi olarak çalışacak, devletin vergi gelirinin bir bölümünü alacaklıları adına toplayarak Avrupa'ya aktaracak yeni bir müessesenin kurulmasını kabul ediyordu. Muharrem Kararnamesi'nin 115. maddesine göre kurulan bu müessesenin adı "Düyûn-ı Umûmiye-i Osmaniye-i Meclis-i İdâresi" idi¹³³. Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulmasıyla rûsum-ı sitte denilen tuz, tütün, ispiroto, pul, ipek ve balık resimlerinin idaresi ile iç ve dış bütün borçların tesviyesi Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne bırakıldı¹³⁴. Ayrıca bu idareyle birlikte yabancılar Anadolu, Rumeli, Suriye ve Lübnan'da imtiyazlar kazandılar. Ülkenin yer

¹²⁹ Cevdet Küçük ve Tevfik Ertüzün. (2003). Düyûn-ı Umûmiye. *DİA*, C.10, Ankara, s. 58.

¹³⁰ Osman Akandere ve Yaşar Semiz. (2007). Sevr'den Lozan'a Düyûn-ı Umûmiye Meselesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1-8): ss. 189-190.

¹³¹ Haluk Ülman. (2002). *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 103.

¹³² Süme, a.g.t., s. 258.

¹³³ Akandere ve Semiz, a.g.m., s. 190; Ülman, a.g.e., s. 104; Kütükoğlu, s.g.e., s. 550.

¹³⁴ Kütükoğlu, a.g.e., s. 550.

altı ve yer üstü kaynaklarının işletme hakları İngiliz, Fransız ve Alman şirketleriyle bankalarına bırakıldı¹³⁵. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde, ulusal gelirin geniş bir bölümünü denetim altında tutan, bazı vergileri toplayan ve dağıtan ikinci ve bağımsız bir Maliye Bakanlığı ortaya çıkmış oldu¹³⁶. Ocak 1882'den itibaren ülke genelinde hızla teşkilâtlanan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, en küçük yerleşim birimlerine bile ulaşmış görünüyordu¹³⁷.

Rakka Kazası'nın bulunduğu Suriye'nin, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin yoğun olarak faaliyet gösterdiği bölgelerden biri olduğunu gerek sâlnâmelerden edindiğimiz bilgilerden, gerekse bölgeyi konu edinen araştırmalardan anlayabiliyoruz. Öyle ki XX. yüzyılın başlarında Halep Vilâyeti'nin hemen her bölgesinde Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin şubeleri kurulmuş durumdaydı. Mesela Halep şehrinde, Halep Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdürlüğü¹³⁸ bulunmakla birlikte, Halep Vilâyeti'nin Maraş ve Urfa Sancaklarıyla, Ayıntab, Kilis, Antakya, İskenderun, İdlîb, Bâb, Birecik, Cısr-i Şuğur ve Rakka Kazalarında da Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin şubeleri kuruluydu¹³⁹. Bazı kaynaklar, bu bölgelerde kurulu olan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi şubelerinin özellikle aşar vergilerine el attığını, Düyûn-ı Umûmiye memurlarının aşar vergilerini ödemeyen ahaliye pek de iyi davranmadıklarını kaydetmektedirler¹⁴⁰.

3.12.1. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nde Görevli Memurlar

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Rakka Kazası'ndaki şubesine ilk olarak 1314 h./ 1896 m. tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesi'nde rastlamaktayız. 1896-1908 yılları arasında çıkarılan 12 adet sâlnâmede, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Rakka Kazası'ndaki şubesinde görev yapmış olan memurların isimleri şöyle geçmektedir:

¹³⁵ Hayta ve Ünal, a.g.e. , s. 185.

¹³⁶ Bu nedenle Düyûn-ı Umûmiye İdaresi için “devlet içinde devlet” tabiri kullanılır; Ülman, a.g.e. , s. 105.

¹³⁷ Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin nahiyelere kadar ulaştığını görüyoruz. Nitekim Antakya Kazası'nın Süveydiye Nahiyesi'nde dahi Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin bir şubesi bulunmaktaydı; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 63.

¹³⁸ Bu kurumun adı 1312 h./1894 yılında “Halep Düyûn-ı Umûmiye Nezâreti” olarak değiştirilmiştir.

¹³⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1312, ss. 217-226.

¹⁴⁰ Süme, a.g.t. , s. 259.

Tablo 3.18. : Rakka’da görev yapmış Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Memurları¹⁴¹

<i>YIL</i>	<i>DÜYÛN-I UMÛMİYE MEMURU</i>
1314 h. / 1896 m.	İzzet Efendi
1315 h. / 1897 m.	İzzet Efendi
1316 h. / 1898 m.	Zekeriya Efendi
1317 h. / 1899 m.	Zekeriya Efendi
1318 h. / 1900 m.	Zekeriya Efendi
1319 h. / 1901 m.	Zekeriya Hilmi Efendi
1320 h. / 1902 m.	Zekeriya Efendi
1321 h. / 1903 m.	Hüseyin Efendi
1322 h. / 1904 m.	İsmail Hakkı Efendi
1323 h. / 1905 m.	Kâmil Efendi
1324 h. / 1906 m.	Mehmed Kâmil Efendi
1326 h. / 1908 m.	Mehmed Kâmil Efendi

3.13. REJİ İDARESİ

Muharrem Kararnamesi gereğince bölgelerin tütün öşrü ile bu tekelin bütün ürünleri ve tütün işleme hakkı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi’ne devredilmişti. Tütün tekeli kurulacak olan yeni bir şirkete devretme hakkını elinde bulunduran Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, tütün öşrünü 27 Mayıs 1883 tarihinde kurulan Reji İdaresi (Memalik-i Şahane Dühanları Müşterekü’l Menfaa Reji Şirketi)’ne devretti¹⁴². Reji İdaresi’yle birlikte, tarımın yılda yüz bin lirayı aşkın öşür getiren ve dönem sonunda ihracat değerinde ilk sırayı alan ürünü (tütün) Osmanlı Bankası ile Crédit Anstalt ve Bleichrider adlı banka gruplarının denetimi altına girdi¹⁴³. Reji İdaresi, kurulduğu tarihten başlayarak 30 yıllığına Osmanlı Devleti dâhilinde üretilen ve tüketilen bütün

¹⁴¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 283; Sene 1318, s. 298; Sene 1319, s. 311; Sene 1320, s. 315; Sene 1321, s. 364; Sene 1322, s. 373; Sene 1323, s. 392; Sene 1324, s. 382; Sene 1326, s. 382.

¹⁴² Resül Narin. (2009). Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.6, (21): 53; Süme, a.g.t. , s. .260

¹⁴³ Oktay Gökdemir. (1993). XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, (3): 326.

tütünleri satın almak, işlemek ve satmak hakkına sahip oldu¹⁴⁴. Hatta tütün üreticileri üretim yapabilmek için her yıl Reji İdaresi'nden izin almak zorunda idiler. O dönemde Osmanlı topraklarında 140 bin işçinin 192 bin dönümlük bir alanda tütün ekimiyle uğraştığı düşünülürse, Reji İdaresi'nin çok sayıda Osmanlı vatandaşının hayatını etkilediği söylenebilir¹⁴⁵. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi gibi ülke genelinde hızla teşkilatlanan Reji İdaresi, daha çok, Düyûn-ı Umûmiye şubelerinin bulunduğu merkezlerde faaliyet göstermiştir.

Reji İdaresi'nin bir şubesi de Rakka Kazası'nda bulunmaktaydı. 1314 h. / 1896 m. yılından itibaren sâlnâme kayıtlarında yer almaya başlayan Rakka Reji İdaresi'nde 1903 yılına kadar Düyûn-ı Umûmiye İdaresi memurları görev almıştır. 1903 yılından itibaren Düyûn-ı Umûmiye memurlarıyla Reji memurları ayrılmış, bu tarihten başlayarak her iki idareye farklı görevliler getirilmiştir. 1896-1908 yılları arasında üç farklı ismi Reji memurluğunda görmekteyiz: 1896/1897 yıllarında İzzet Efendi¹⁴⁶, 1898-1906 yılları arasında Zekeriya Efendi¹⁴⁷, 1908 yılında ise Abdullah Efendi¹⁴⁸ Rakka Reji İdaresi memurlarıydılar. Kazadaki bu memurların başlıca görevi, tütün alım-satımından doğan vergileri tahsil etmek ile o dönemde yaygın olarak görülen kaçak tütün ekimi ve tütün kaçakçılığı gibi konuları takip etmektir.

¹⁴⁴ Süme, a.g.t. , s. 260.

¹⁴⁵ Gökdemir, a.g.m. , s. 326.

¹⁴⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258.

¹⁴⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 283; Sene 1318, s. 298; Sene 1319, s. 311; Sene 1320, s. 315; Sene 1321, s. 364; Sene 1322, s. 373; Sene 1323, s. 392; Sene 1324.

¹⁴⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 382.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RAKKA KAZASI'NIN SOSYAL, İKTİSADÎ VE DEMOGRAFİK YAPISI

4.1. RAKKA KAZASI'NIN SOSYAL YAPISI

Rakka Kazası'na ait sosyal verilere geçmeden önce, kazanın Osmanlı hâkimiyeti altında hangi idarî dönemleri yaşadığını belirtmemiz konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır. Zira Rakka'da idarî yapı ile sosyal yapı arasında sıkı bir ilişki olduğu kanaatindeyiz. Rakka XIX. yüzyıl sonlarında Halep Sancağı'na bağlı kazalardan biriydi. Rakka Kazası diğer bütün Osmanlı şehirleri gibi zaman içinde idarî olarak bazı değişimlere uğramıştı. Bu değişimleri dönemselleştirdiğimizde, Rakka'nın Osmanlı hâkimiyeti altında üç ana idarî dönemi karşımıza çıkmaktadır. Bunlar,

1. Eyalet olarak Rakka: Uzun süre Osmanlı eyaletlerinden biri olarak yönetilen Rakka, bu dönemde Urfa (Ruha), Cemase, Habur, Dirruhbe, Suruç, Beni Rubeya ve A'ne Sancakları'ndan müteşekkildi¹.

2. Kaza olarak Zor Sancağı'na bağlı olduğu dönem: Bu dönemde kaza statüsünde olan Rakka, Zor Sancağı'nın Re'sül-Ayn, Yenişehir, Abukemal ve Aşşare adlarındaki kazalarından biriydi².

3. Kaza olarak Halep Sancağı'na bağlı olduğu dönem: 1886 yılında Zor Sancağı'ndan ayrılarak Halep Sancağı'na bağlanan Rakka, bu tarihten itibaren Halep Vilâyet Sâlnâmelerinde yer almaya başlamıştır. Bu dönemde Rakka, Halep Sancağı'nın Ayıntab, Kilis, İskenderun, Antakya, İdlib, Harim, Cisir-i Şuğûr, Ma're, Bâb, Belen, Cebel-i Sem'ân ve Münbiç'den oluşan on üç kazasından biriydi³.

¹ Murat Babuçoğlu ve Mehmet Köçer. (2007). *Osmanlı Vilâyet Sâlnâmelerinde Halep*. Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 149.

² Babuçoğlu ve Köçer, a.g.e. , s. 149.

³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, ss. 33-384.

Osmanlı hâkimiyeti süresince idarî olarak bu dönemleri yaşayan Rakka, idarî açıdan giderek küçültülen bir bölge olmasına rağmen sosyal değişim bakımından gelişen bir bölgeydi. Öyle ki, kazanın nüfusu 1892 yılında 5 bin⁴ civarında iken, 1902 yılına gelindiğinde 10 bin'e⁵ yaklaşmıştı. Sadece nüfusun artması sosyal gelişmişliğin göstergesi olmadığından, bu konudaki örnekler çoğaltılabilir. Mesela, kazada Ziraat Bankası'nın kurulması tarımın ve çiftçinin desteklendiğine işaret ederken, 1900 yılında 80 adet⁶ olan dükkan sayısının 1905 yılında 145'e⁷ ulaşması, kazadaki nüfus artışına paralel olarak kurum sayısının arttığını, buna bağlı olarak da sosyal gelişmenin ivme kazandığını göstermektedir.

Rakka Kazası'nın sosyal yapısını şekillendiren önemli etkenlerden biri kazanın coğrafi konumudur. Kazanın Fırat Nehri'nin kenarında yer alması, sıcak ve kurak bir iklime sahip olan bölge için bir avantaj sayılabilir. Ekonomik açıdan bakıldığında, kazanın Fırat Nehri'nin kenarında yer alan topraklarının Suriye'nin diğer bölgelerine göre oldukça verimli olduğu görülmektedir. Ancak kaza ahalisinin geçimlerini tarımdan ziyade hayvancılıktan sağlamaları kazanın verimli topraklarının gereği gibi kullanılmadığını göstermekle birlikte, kazanın sosyal yapısı hakkında da ipuçları vermektedir. Zira Rakka ahalisinin büyük çoğunluğunu hayvancılıkla uğraşan ve “seyyar aşiret” olarak tarif edilen konar-göçerler oluşturmaktaydı. Bu genel bilgilerden sonra, kazanın sosyal yapısını incelemeye kaza halkından başlayabiliriz.

4.1.1. Kaza Halkı

Rakka Kazası halkın etnik kökeni bakımından sade bir görüntüye sahipti. Özellikle Halep Sancağı'yla ve Halep Sancağı'nın bazı kazalarıyla karşılaştırıldığında, Rakka Kazası'nın etnik bakımdan oldukça sade bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, Halep Sancağı'na ait 1892 tarihli nüfus verileri incelendiğinde, Halep şehrinde Müslümanlarla birlikte Ermeni, Rum, Yahudi, Süryânî, Marûnî, Keldânî ve Latinlerin yaşadığı, üstelik şehirde yaşayan Hristiyan unsurların Katolik, Ortodoks ve Protestanlar şeklinde çeşitli mezheplere ayrıldıkları görülmektedir⁸. Buna karşın Rakka'ya ait nüfus verilerine baktığımızda kaza

⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 140.

⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1320, s. 318.

⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1318, s. 299.

⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 393.

⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 119.

halkının yalnızca Müslümanlardan oluştuğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin, millet kavramını dinî zümreler olarak görmesinden dolayı, Rakka Kazası'na ait verilerde Müslümanların etnik kökenine değinilmemiştir. Ancak bölgenin etnik bakımdan sahip olduğu tarihî altyapı, kaza Müslümanlarının Türk, Arap ve Kürtlerden oluştuğunu düşündürmektedir⁹.

Rakka halkının büyük çoğunluğunu konar-göçerler oluşturmaktaydı. Sâlnâmelerde seyyar aşiret olarak isimlendirilen konar-göçerler, kaza merkezinden ziyade köylerde yaşamaktaydılar. Çadırlarda yaşayan bu seyyar aşiretler, sâlnâmelerin kaydedildiği tarihlerde henüz kayıt altına alınmamış olduklarından dolayı kazada yapılan nüfus sayımlarına da dâhil edilmiyorlardı. 1324 h. / 1906 m. yılı sâlnâmesine göre kazada yaşayan yerleşik ahalinin hane sayısı 228 iken, konar-göçerlerin çadır sayısı 2164 civarındaydı¹⁰.

Kazanın en önemli geçim kaynağı hayvancılıktı. Kazada yaşayan bazı aşiretlerde üstün cins at ve kısraklar, Fırat Nehri kenarında yer alan köylerde manda dahi bulunabilirdi¹¹. 1900'lü yılların başından itibaren Rakka'da ticaretin de geliştiğini, dükkan sayısının hızla arttığını görüyoruz. Zira 1902 yılında 86¹² olan dükkan sayısının bir yıl sonra 143'e¹³ çıkması, kazada ticarî ve sosyal hayatın canlandığını göstermektedir. Kazada tarımla geçinen ufak bir kesimi de eklersek, bölge halkının başlıca uğraşlarının hayvancılık, ticaret ve tarım olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.2. Kazada Eğitim

Sâlnâmelerdeki kayıtlara göre Rakka Kazası'nda 2 Mekteb-i İbtidâî ile 1 Mekteb-i Rüşdiye vardı¹⁴. Bu okulların Osmanlı eğitim sistemindeki statüsünün bugün için tam karşılığı bulunmasa da, Mekteb-i İbtidâî bugünün ilköğretimine, Mekteb-i Rüşdiye ise öğrencileri yüksek mekteplere hazırlayan ortaöğretime benzetilebilir.

Bu okullardan Mekteb-i İbtidâîler II. Abdülhamid devrinde faaliyete geçirilmiştir. 1879'da ilköğretim işleriyle ilgilenen Mekâtib-i Sıbyâniye Dairesi

⁹ Nitekim 1309 h. / 1892 m. sâlnâmesinde, Halep Vilâyeti'nin genelinde konuşulan dilin Türkçe ve Arapça olduğu, Halep Sancağı'nın bazı kazalarındaki aşiretlerin ise Kürtçe konuştukları kayıtlıdır; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 49.

¹⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 383.

¹¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, ss. 393-395.

¹² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1320, s. 316.

¹³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 365.

¹⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 392.

kurulmuş ve bu dönemde ilköğretim, geleneğe dayalı eğitim veren “Mekâtib-i Sıbyâniye” ve modern eğitim veren “Mekâtib-i İbtidâiye” olarak ikiye ayrılmıştır¹⁵. 1879’dan itibaren Mekteb-i İbtidâîler yaygınlaştırılarak Osmanlı eğitim sistemindeki yerini almıştır.

Dârü’l-Fünun’a öğrenci yetiştirmek gayesiyle kurulan Mekteb-i Rüşdiyeler ise Mekteb-i İbtidâîlere göre daha uzun soluklu bir geçmişe sahiptir: II. Mahmud döneminde sıbyan mekteplerinin ıslahı ele alınmış, bu arada bu mekteplerin üzerinde “sınıf-ı sâni” mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. Ancak daha sonra, yeni kurulan sınıf-ı sâni mekteplerine rüşdiye adı verilmiş, akabinde Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti tesis edilmiştir. İlk açılan rüşdiye mekteplerinden iyi neticeler alınmaya başlanmasıyla birlikte rüşdiye açma süreci hızlanmış, İstanbul’da 1847 yılında sayıları dört olan rüşdiyeler 1852 yılına kadar ona ulaşmıştır. 1853 yılında büyük vilâyetlerde yirmi beş rüşdiye açılması için gerekli tahsisat ayrılmış, 1867 yılından itibaren ise rüşdiyelere gayrimüslim talebe alınmaya başlanmıştır. 1869 Nizamnâmesi ile rüşdiyeler tam bir nizama kavuşturularak, her beş yüz haneli kasabaya vilâyetlerin Maârif Sandıkları tarafından masrafları karşılanmak üzere birer rüşdiye binası yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu okullarda talebe sayısına göre bir veya iki muallim ile bir mubassır (gözetmen) ve bir de hademe vazifelendirilmiştir. Öğrenim süresi dört yıl olan rüşdiyelerin 1876 yılında devlet toprakları dâhilindeki sayısı 423’e ulaşmıştı¹⁶. Dönemin modern eğitim kurumlarından biri olarak kabul edilen rüşdiyeler, 1880 yılından itibaren yeni kurulan okulların faaliyete başlamasıyla ülke genelinde hızla yaygınlaşmıştır.

Sâlnâmelerde, Rakka Kazası’ndaki eğitimle ilgili bilgiler muallim isimleriyle öğrenci sayılarından ibarettir. Kazanın en önemli eğitim kurumu ilk defa 1896 yılında sâlnâme kayıtlarında yer almaya başlayan Mekteb-i Rüşdiye’ydi. Mekteb-i Rüşdiye’ye devam eden öğrenci ve muallim (öğretmen) sayıları yıllara göre değişmekteydi. Okulda, bazı yıllarda bir muallim görevliyken bazı yıllarda iki muallimin görev yaptığını görüyoruz. Kazadaki Mekteb-i Rüşdiye’de görev yapmış muallimlerin isimleri şöyleydi:

¹⁵ İhsanoğlu, a.g.e. , s. 305.

¹⁶ İhsanoğlu, a.g.e. , ss. 307-308.

Tablo 4.1. : Rakka Mekteb-i Rüşdiye Muallimleri¹⁷

1314 h. / 1896 m.	Abdullah Efendi
1315 h. / 1897 m.	Hikmet Efendi
1316 h. / 1898 m.	Hilmi Efendi
1317 h. / 1899 m.	Abdullah Avni Efendi
1318 h. / 1900 m.	Behçet Efendi
1319 h. / 1901 m.	Hafız İbrahim Efendi- Mehmed Kâmil Efendi
1320 h. / 1902 m.	Hafız İbrahim Efendi- Mehmed Kâmil Efendi
1321 h. / 1903 m.	Hafız İbrahim Efendi
1322 h. / 1904 m.	Hafız İbrahim Efendi
1323 h. / 1905 m.	Hafız İbrahim Efendi- Zeki Efendi
1326 h. / 1908 m.	Abdulkâdir Efendi

Mekteb-i Rüşdiye’de görev yapmış bu muallimler farklı konularda uzmanlardı. Özellikle iki muallimin bulunduğu yıllarda, birinci ve ikinci muallim uzmanlık alanlarına göre farklı dersleri vermekteydiler. Mesela 1905 yılında görev yapmış olan Muallim-i Sâni Zeki Efendi, hüsn-ü hat dersleri veriyordu¹⁸.

Sâlnâmelerde Mekteb-i Rüşdiye’de okuyan öğrencilerle ilgili sayısal bilgilere de yer verilmiştir. Bu bilgilere göre kazadaki Mekteb-i Rüşdiye’de okuyan öğrencilere dair sayısal veriler yıllara göre şöyleydi:

¹⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 283; Sene 1318, s. 298; Sene 1319, s. 311; Sene 1320, s. 315; Sene 1321, s. 364; Sene 1322, s. 373; Sene 1323, s. 392; Sene 1324, s. 382; Sene 1326, s. 382.

¹⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 392.

Tablo 4.2. : Mekteb-i Rüşdiye’de öğrenim gören öğrenci sayıları¹⁹

<i>YIL</i>	<i>Öğrenci Sayısı</i>
1315 h. / 1897 m.	20
1316 h. / 1898 m.	12
1317 h. / 1899 m.	40
1318 h. / 1900 m.	28
1319 h. / 1901 m.	41
1320 h. / 1902 m.	37
1321 h. / 1903 m.	38
1322 h. / 1904 m.	35
1323 h. / 1905 m.	41
1326 h. / 1908 m.	20

Kazadaki Mekteb-i Rüşdiye’den başka, ilköğretim düzeyinde eğitim veren Mekteb-i İbtidâîler de bulunmaktaydı. 1324 h. / 1906 m. yılı sâlnâmesine göre kazadaki Mekteb-i İbtidâî sayısı ikiye ve bu Mekteb-i İbtidâîlere toplam 40 öğrenci devam etmekteydi²⁰.

4.1.2. Kazada Bulunan Kurumlar

Rakka Kazası’nda bulunan kurumlara baktığımızda, klasik Osmanlı şehir yapısı karşımıza çıkmaktadır. Hemen hemen her Osmanlı şehrinde bulunan cami, okul, çarşı/dükkan, değirmen ve kahvehane gibi halkın ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar Rakka Kazası’nda da mevcuttu. Kazada yer alan kurumlara dair en kapsamlı bilgi 1317 h. / 1899 m. yılı sâlnâmesinde bulunmaktadır. Buradaki bilgilere göre Rakka Kazası’nda 1 hükümet konağı, 1 cami, 1 mescid, 1 mekteb-i ibtidâî, 1 mekteb-i rüşdî, 1 kütüphane, 1 muvakkithane²¹, 2286 hane²², 1 dükkan, 2 değirmen, 3 kahvehane, 1 han ile 7 ambar ve samanlık bulunmaktaydı²³. Kazada bulunan

¹⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 254; Sene 1315, s. 258; Sene 1316, s. 267; Sene 1317, s. 283; Sene 1318, s. 298; Sene 1319, s. 311; Sene 1320, s. 315; Sene 1321, s. 364; Sene 1322, s. 373; Sene 1323, s. 392; Sene 1324, s. 382; Sene 1326, s. 382.

²⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 382.

²¹ Muvakkithane vakit tayini için kullanılan çeşitli aletlerin bulunduğu, hem astronomi eğitimi veren, hem de basit bir gözlemevi vazifesi gören kurumdur.

²² Burada 2286 olarak belirtilen hane sayısına, yerleşik ahalinin haneleriyle birlikte konar-göçerlerin çadırları da dâhildir.

²³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 284.

caminin yapım masraflarının hazine-i hassa-i padişahı, yani padişahın kişisel hazinesinden karşılandığı bütün sâlnâmelerde zikredilmektedir. Aynı şekilde, kazaya tâbi Caber Kalesi'nde Süleyman Şah'ın türbesi bulunmakta ve bu türbenin bütün masrafları padişah tarafından karşılanmaktaydı²⁴. Kazada bulunan kurumlara ait sayısal veriler aşağıda yıllara göre karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 4.3. : Yıllara göre Rakka Kazası'nda bulunan kurum sayıları

<i>Kurumun Adı</i>	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906
Hükümet Konağı	1	1	1	1	1	1	1
Cami	1	1	1	1	1	1	1
Mescid	1	1	1	1	1	1	1
Mekteb-i İbtidâi	2	2	2				
Mekteb-i Rüşdî	1	1	1	1	1	1	1
Hane	2286		225	228	228	228	228
Dükkan	80	85	86	143	145	145	145
Değirmen	2	3	3	3	3	3	3
Kahvehane	4	4	4	4	4	4	4
Fırın			2	2	2	2	2
Çadır					2164	2164	2164

Tabloda dikkat çeken noktalardan biri 1900 yılına ait hane sayısıdır. 1900 yılında kazadaki hane sayısı 2286 olarak belirtilmişken, 1902 yılında hane sayısı 225 olarak gösterilmiştir. 1900 yılına ait verilerde hane sayısının yüksek çıkmasının nedeni sayımlarda konar-göçerlerin çadırlarının da hane olarak kabul edilmesidir. 1903 yılından itibaren sabitlenen verilere göre kazada yerleşik ahaliye ait 228 hane bulunmaktaydı. Hane sayısından başka bir diğer dikkat çeken nokta dükkan sayısında gözlenen hızlı artıştır. Kazada 1900 yılında 80 olan dükkan sayısı dört yıl sonra 145'e ulaşmıştı. Dükkan, değirmen, kahvehane ve fırın gibi işyerlerine hükümet konağı, cami, mescid, mekteb-i ibtidâi ve mekteb-i rüşdî gibi resmî kurumları da eklersek, Rakka Kazası'nda klasik Osmanlı şehir yapısının mevcut olduğu söylenebilir.

²⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 285.

4.1.3. Kazada Bulunan Türbeler

Osmanlı Devleti'nde cami, mescid, türbe gibi dinî yapılar, halkın buluşup biraraya geldikleri sık ziyaret edilen mekanlardandı. Bu nedenle cami, mescid ve türbe gibi yapılar sosyal iletişimin kurulduğu mekanların başında gelmekteydiler. Bu mekanlardan türbeler, hemen hemen her Osmanlı şehrinde bulunur ve bu yapıların bakımına büyük önem verilirdi. Nitekim, daha önce de belirttiğimiz gibi Osman Bey'in dedesi olan Süleyman Şah'ın Rakka Kazası'nda türbesi bulunmakta ve türbenin bütün masrafları padişah hazinesinden karşılanmaktaydı²⁵.

Uzun bir tarihî geçmişe sahip olan Rakka, tarihte birçok kez el değiştirmiş, bu değişimler sırasında da çeşitli savaflara şahit olmuştur. Rakka Tarihi'nin belki de en ünlü savaşı Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında vukû bulan Sıffin Savaşı'dır. Kazada bulunan türbelerin çoğu bu savafta ölen kişilere aittir. Mesela Sahâbe-i Kirâm'dan Ammâr bin Yâsir, Ebâ bin Ka'b, Yahyâ el-Garîb, Uveyse bin Ma'bed el-Esedî ve hadis rivayetçisi Ebû Hureyre Hazretlerinin kazanın çeşitli yerlerinde türbeleri bulunmaktadır²⁶. Bunlara ilâveten, Veysel Karânî ile Hz. Ali'nin biraderi Cafer Tayyâr'ın da kazada türbelerinin bulunduğu sâlnâmelerde kayıtlıdır²⁷.

4.1.4. Rakka Kazası'na Bağlı Mahalle, Köy ve Mezraa Adları

1324 h. / 1906 m. yılı sâlnâmesine göre Rakka Kazası'nda biri Hamidiye Mahallesi, diğeri Kerrad Mahallesi adlarında iki mahalle yer almaktaydı. İdarî olarak hiçbir nahiyenin bağılı olmadığı Rakka Kazası'nın 56 adet köyü ile 27 adet mezraası bulunmaktaydı. Bu köy ve mezraalar, Cezîre Bölgesi, Şâmiye Bölgesi, A'fâdile Bölgesi ve Belih Bölgesi adlarında başlıca dört bölgeye yayılmış durumdaydı²⁸.

Cezîre Bölgesi'nde şu köyler bulunmaktaydı²⁹:

1. Ca'ber	7. Huveyyış	13. Cedit
2. Havâyic-i Sağîr	8. Tâvî	14. Elkezibe (الكذبہ)
3. Havâyic-i Kebîr	9. Remile	15. Bedrâne
4. Sûfra	10. Şemseddîn	16. Remâle
5. Vâsita	11. Süveydiye	17. Halâve
6. Muraybîd	12. Lübâde	18. Kedîran

²⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 285.

²⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, ss. 383-384.

²⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, ss. 383-384.

²⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 386.

²⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 386.

Cezîre Bölgesi'ndeki mezraa isimleri de şöyleydi³⁰:

1. Şehr
2. Şeyha
3. Halâve

18 köy ve 3 mezraanın bulunduğu Cezîre Bölgesi, kaza merkezine en yakın bölge olmakla birlikte köylerin yer aldığı dört bölgenin en büyüklerindendi.

Köylerin yer aldığı bir diğer bölge olan Şâmiye Bölgesi'nde 11 köy ile 2 mezraa bulunmaktaydı. Şâmiye Bölgesi'ndeki köy isimleri şöyleydi³¹:

1. Dibsî Ferec	5. Kesra	9. El-vağfe (الوغفه)
2. Dibsî Afâtan	6. Âyd	10. Rıtlâ
3. Gazâle	7. Sûfra	11. Hamam
4. Girin Ebu Hureyre	8. Henîde	

Şâmiye Bölgesi'ndeki mezraa isimleri de şöyleydi³²:

1. Nehhâle
2. Muayzile

Rakka Kazası'nda köylerin bulunduğu diğer bir bölge A'fâdile Bölgesi'ydî. 22 köy ve 3 mezraa ile A'fâdile Bölgesi en çok köyün bulunduğu bölgeydi. A'fâdile Bölgesi'nde şu köyler bulunmaktaydı³³:

1. Halîsât-ı Muâmre	6. Hamra Belâsım Dayâhi
2. Halîsât-ı Abidü'l-is	7. Hamra Cemâse İfayet
3. Halîsât-ı Hasan El-hamdi	8. Hamra Cemâse مہیرات
4. Rakka Samara	9. Hamra Merâbii Seyyid El-şeyh
5. Hamra Müdellec El-nâsr	10. Hamra Merâbii Abdüssettâr

³⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 386.

³¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 386.

³² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 386.

³³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 387.

11. Hamra Müdellec Attâm	17. Belâsım Köse İsmail
12. Fatsa İsa Er-râşid	18. Cedîde Kehîd
13. Fatsa Musa Er-râşid	19. Hass Sâil
14. Fatsa Hilâl El-kedrû	20. Hass Hamra Rih Avâd
15. Hass Acil	21. Fatsa عايات
16. Cedide Hâbur	22. Seb'a

A'fâdile Bölgesi'nde bulunan mezraaların isimleri şöyleydi³⁴:

1. Rad'a
2. Gadiç
3. Sevvâfe

Köy ve mezraaların bulunduğu son bölge Belih Bölgesi'dir. Bu bölge Belih Nehri kenarında yer alan verimli toprakların bulunduğu bir bölgeydi. Belih Bölgesi'nde 7 köy ve 17 mezraa bulunmaktaydı. Bölgedeki 7 köyün ismi şöyleydi³⁵:

1. Ganem Ez-Zâhir	5. Diyâb شلاش
2. Ayni İsa	6. Diyâb Kerim
3. Tell-Semen	7. سلحيه
4. Hulû	

Belih Bölgesi'ndeki mezraa isimleri de şöyleydi³⁶:

1. Rimmân	8. Lekkasi	15. حزيه
2. Nekîb	9. Ebû Şârip	16. خريت الخرسه
3. Cerde	10. Yeâs	17. مرا عنه
4. Cafâr	11. Dir'ıyye	
5. Şinine	12. Merc	
6. Rihayyât	13. Ebû اكيه	
7. Hamiyyât	14. ز عيخ	

³⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 387.

³⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 387.

³⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1324, s. 387.

4.2. RAKKA KAZASI'NIN İKTİSADÎ YAPISI

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin ekonomisi tarımsal üretimle birlikte deyim yerindeyse henüz “emekleme çağında” olan bir sanayi üretimine dayanmaktaydı. Sâlnâmelerde de dikkatimizi çektiği gibi devletin bazı bölgelerinde ise sanayinin ismi bile geçmiyordu. Bu dönemde Osmanlı ekonomisinin temel taşları başta tarım ve hayvancılık olmak üzere, ticaret ve ufak çaplı sınaî faaliyetlerdi. Tarım, hayvancılık ve ticaretin ön planda olduğu Osmanlı ekonomisi, “köylü ekonomisi” olarak isimlendirilen ve kapitalist sistemin kökleşmediği bir yapıya sahipti. Bu bölümde, dönemin genel ekonomik yapısı da göz önünde bulundurularak Rakka Kazası'nın iktisadî yapısı incelenecektir.

Rakka Kazası'nın iktisadî yapısını belirleyen en önemli etken kazanın coğrafi konumudur. Kazanın Fırat Nehri'nin hemen kenarında kurulmuş olması özellikle nehir kenarındaki bölgelerde çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesine imkan vermektedir. Sâlnâmelerde de belirtildiği gibi özellikle Belih Nehri'nin çevresi sulu tarıma oldukça elverişli bir bölgedir³⁷. Bununla birlikte kazanın ekonomisine yön veren asıl faaliyet hayvancılıktır. Kaza halkının büyük kısmının göçebe aşiretlerden oluşması, hayvancılığın kazanın en önemli geçim kaynağı haline gelmesine sebep olmuştur. Halep Vilâyet Sâlnâmelerinde, Rakka Kazası'nın iktisadî yapısıyla ilgili başlıca veriler tarım, hayvancılık, bütçe ve vergiler üzerinedir.

4.2.1. Tarım

XIX. yüzyıl sonlarında Rakka ile beraber Suriye'nin genelinde tarımsal üretimin kısır olduğu dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Bu kaynaklardan biri olan Britanya'nın Beyrut Konsolosu Thomas Jago'nun 1870'lerde yazdığı raporda “Suriye henüz bereketi ve iklimi ölçüsünde bir tarımsal gelişme gösteremedi” denilmiştir³⁸. Konsolosun bu tespitinde de vurguladığı şekliyle, Suriye bölgesinin genelinde tarımsal faaliyetler pek gelişmemiştir. Bunda, ilkel tarım yöntemlerinin kullanılmasının payı olmakla birlikte bölge halkının tarıma olan ilgisizliği de etkilidir. Nitekim 1323 h./ 1905 m. yılına ait Halep Vilâyet Sâlnâmesi'nde Rakka'daki toprak verimliliği ve yetiştirilen ürünlerle ilgili olarak “...Nehr-i Belîh üzerindeki arazi her nev' mahsûlât husûle getirilmesine kabiliyetli ise de ahâlî-i kazânın âdemi rağbetleri hasebiyle mahsûlâtı hinta (buğday), şa'ir (arpa), ak darı,

³⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 376.

³⁸ İlber Ortaylı. (2004). 19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, 2. baskı, Ankara, s. 152.

mısır darısı ve sısâmdan ibâret olub...”³⁹ denilerek bölgedeki verimli topraklara karşın Rakka ahalisinin tarıma olan ilgisizliği belirtilmektedir.

Rakka Kazası Suriye’nin en verimli topraklarının bulunduğu Münbit Hilal (Bereketli Hilal)’de yer almaktaydı. Kazanın arazisi, -özellikle Harran Kazası’ndan doğarak gelen Belih Nehri’nin çevresi- çok çeşitli tarımsal ürünler yetiştirmeye elverişliydi. Ancak sâlnâmelerde de belirtildiği gibi, bölge halkının tarımla ilgilenmeyişi tarımsal ürün çeşitliliğinin az olmasına sebebiyet vermiştir. Çoğunluğunu göçebelerin oluşturduğu kaza ahalisinin geçimlerini hayvancılıktan sağlamaları da tarımın geri kalmasında etkili olmuştur.

Sâlnâmelerdeki verilere göre Rakka’da yetiştirilen başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, ak darı, mısır darısı ve susamdı. Bunlara ilâveten az miktarda kavun, karpuz ve salatalık ekimi yapılmaktaydı⁴⁰. Ayrıca kazada 3 meyve bahçesiyle 135 sebze bahçesi bulunmaktaydı⁴¹. Aşağıdaki tabloda Rakka’da yetiştirilen tarım ürünleri ve bu ürünlerin ekiminin yapıldığı arazi dönümleri verilmiştir.

Tablo 4.4: 1901 yılında ekimi yapılan ürünler ve ekim yapılan arazi dönümleri⁴²

<i>Ürün Adı</i>	<i>Ekim Yapılan Arazi</i>
Buğday	11.315 dönüm
Arpa	530 “
Mısır Darısı	614 “
Ak Darı	8.211 “
Susam	625 “
Sade Bağ	0 “
TOPLAM	21. 295 dönüm

Tabloda da görüldüğü gibi Rakka Kazası’nın en önemli tarım ürünü buğdaydı. Kazada 1901 yılında 11.315 dönümlük araziye buğday ekimi yapılırken, ak darı 8.211 dönüme, susam 625 dönüme, mısır darısı 624, arpa ise 530 dönümlük araziye ekilmişti. Bu ürünlerin ekim miktarları farklı olduğu gibi bunlardan elde edilen hâsılat miktarları da farklılık göstermekteydi.

³⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1323, s. 395.

⁴⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 374.

⁴¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 383.

⁴² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 377.

Aşağıdaki tabloda kazada ekimi yapılan tarım ürünlerine ait hâsılat ve sarfiyat miktarları gösterilmiştir.

Tablo 4.5: Rakka'da yetiştirilen tarım ürünlerine ait hâsılat ve sarfiyat miktarları

<i>Ürün Adı</i>	<i>1901 yılında elde edilen hâsılat (kile⁴³)</i>	<i>1901 yılında elde edilen hâsılat (kıyye⁴⁴)</i>
Buğday	11.478	-
Arpa	4.619	-
Mısır Darısı	500	-
Ak Darı	17.300	-
Susam	750	-
Sade Bağ	-	30.000
TOPLAM	34.647 kile	30.000 kıyye

<i>Ürün Adı</i>	<i>1901 yılında yapılan sarfiyat (kile)</i>	<i>1901 yılında yapılan sarfiyat (kıyye)</i>
Buğday	11.478	-
Arpa	4.619	-
Mısır Darısı	500	-
Ak Darı	17.300	-
Susam	60	-
Sade Bağ	-	10.000
TOPLAM	33.957 kile	10.000 kıyye

Kazada yetiştirilen tarım ürünlerinin büyük bölümü yine kazada tüketilmekteydi. Yetiştirilen bu ürünlerden sadece susamın ihraç edildiğini, diğer bütün ürünlerin kazada sarf edildiğini görmekteyiz. 1322 h. / 1901 m. yılı sâlnâmesine göre kazanın tek ihraç ürünü olan susamın 690 kilelik bir miktarı ihraç

⁴³ 40 litrelik hububat ölçüsü, 1 kile=40 litre.

⁴⁴ Okka, 1 kıyye=1.282 gram.

edilmekteydi⁴⁵. Bunun haricinde kazada yetiştirilen bağ ürünlerinden 20.000 kıyyelik bir bölüm Halep'e nakledilmekteydi⁴⁶.

Kazadaki tarımla ilgili dikkat çeken noktalardan bir diğeri, kaza dâhilindeki toprakların büyük kısmında ekim yapılmadığıdır. Nitekim 1322 h. / 1904 m. yılı sâlnâmesine göre kazadaki ekili arazi miktarı 21.295 dönümken boş arazi miktarı 294.000 dönümdü⁴⁷. Buna göre kaza arazisinin ancak %10'undan az bir kısmında ekim yapılmaktaydı. Sâlnâmelerde kazada yetiştirilen tarım ürünleri sıralandıktan sonra "...başka türlü sebze ve mahsulat yetiştiremezler"⁴⁸ denilmek suretiyle Rakka'nın tarım ürünleri çeşitliliği bakımından vasat bir bölge olduğu açıkça belirtilmiştir.

4.2.2. Hayvancılık

Rakka Kazası'nda yaşayan ahalinin en önemli geçim kaynağı hayvancılıktı. Hayvancılığın kazadaki ziraî faaliyetlerden daha önemli bir yere sahip olduğu, kazada yapılan tarımın vasat bir düzeyde kalışından da anlaşılmaktadır. Kazada hayvancılığın tarımdan önde olmasının en büyük sebebi Rakka'da yaşayan aşiretlerin büyük kısmının geçimlerini hayvancılıktan sağlamalarıdır. Nitekim daha çok kırsal alanlarda yaşayan bu aşiretler üstün cins at ve kısrak ile manda yetiştirirlerdi. Halep Vilâyeti'nin hemen her tarafında olduğu gibi bu aşiretlerde de koyun ve keçi bulunurdu. Halep Vilâyeti'nde bulunan bazı hayvan türlerine başka bölgelerde rastlamak zordu. Mesela, "Şâmî" adıyla anılan bir inek cinsi diğer cinslere göre daha çok süt vermekte ve bu inek cinsine sadece Halep şehrinde rastlanmaktaydı. Aynı şekilde, Rakka'da yetiştirilen üstün cins at ve kısraklara Halep Vilâyeti'nin Bâb, Ma're ve Münbiç kazaları haricinde rastlamak mümkün değildi⁴⁹.

Sâlnâmelerde özellikle büyükbaş hayvanlara ait sayısal bilgiler verilmiştir. Buna göre Rakka Kazası'nda bulunan büyükbaş hayvan sayıları şöyleydi:

⁴⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 377.

⁴⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 377.

⁴⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 374.

⁴⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1322, s. 376.

⁴⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 50.

Tablo 4.6. : 1899 yılında Rakka Kazası'nda bulunan büyükbaş hayvan sayıları⁵⁰

<i>Hayvan Cinsi</i>	At ve Kısarak	Çift Hayvanı	Öküz ve İnek	Merkep	Manda
<i>Hayvan Sayısı</i>	1.000	900	1.000	450	300

4.2.3. Kaza Bütçesi

Sâlnâmelerde Rakka Kazası'na ait önemli iktisadî verilerden biri de kazanın gelir ve giderlerini gösteren bütçelerdir. Halep Vilâyeti'nin bütün sancak ve kazalarının gelir ve gider bütçelerinin gösterildiği sâlnâmelere göre Rakka Kazası'nın başlıca gelirleri emlak ve temettü vergisi, ağnam ve deve vergisi, aşar (öşür) vergisi ile diğer gelirlerden oluşmaktaydı⁵¹. Halep Sancağı'nın geneli göz önüne alındığında, özellikle Ayıntab, Kilis ve Antakya Kazalarının diğer kazalara göre daha geniş bir bütçeye sahip oldukları görülmekte, Rakka'nın ise gelir bakımından Halep Sancağı'nın on üç kazası içinde orta sıralarda yer aldığı gözlenmektedir. Rakka'ya ait gelir ve gider verilerine geçmeden önce Halep Sancağı'nın bütçesini incelememiz, sancağın genel bütçe durumunu ortaya koyacaktır. Aşağıdaki tabloda Halep Sancağı'nın ve sancağın on üç kazasının 1894 yılına ait vâridât (gelir) bütçesi görülmektedir.

Tablo 4.7. : Halep Sancağı'na bağlı kazaların 1894 yılındaki gelir bütçesi(Kuruş)⁵²

<i>Kaza</i>	Emlâk ve Temettü Vergisi	Bedel-i Askerî	Ağnam ve Deve Vergisi	Aşar Hâsılatı	Diğer Gelirler	<i>Toplam (Kuruş)</i>
Halep	1.997.238	531.448	1.281.187	217.341	1.058.971	5.086.185
Ayıntab	1.068.783	299.522	269.237	1.228.731	148.000	3.014.783
Kilis	985.672	76.556	653.596	1.310.830	70.800	3.097.454
İskenderun	213.470	55.100	51.813	333.744	25.000	679.127
Antakya	900.245	140.927	162.313	1.027.774	159.000	2.430.259
İdlib	578.802	11.000	202.265	945.980	90.000	1.828.047
Harim	442.897	0	261.565	738.652	55.212	1.498.326

⁵⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 284.

⁵¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 318.

⁵² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 318.

C.Şuğûr	375.152	66.704	159.886	528.338	33.000	1.163.080
Ma're	276.881	703	483.940	430.670	19.916	1.212.110
Bâb	289.278	0	519.981	308.180	32.112	1.149.551
Belen	155.671	26.259	90.052	189.131	45.431	506.544
Cebel-i	262.112	0	341.430	665.878	9.000	1.278.420
Sem'ân						
Münbiç	188.731	0	412.863	108.340	94.004	803.938
Rakka	205.952	0	975.867	88.047	60.784	1.330.650
Genel						
Toplam	7.940.884	1.208.219	5.866.505	8.161.636	1.901.230	25.078.474

Tablodaki bütçe verilerine göre 1894 yılında Halep şehriyle, Ayıntab, Kilis ve Antakya kazaları 2 milyon kuruşun üzerindeki toplam gelirleriyle en yüksek bütçeye sahip merkezlerdi. Bu merkezlerden Halep 5 milyon, Ayıntab ve Kilis 3'er milyon, Antakya ise 2.5 milyon kuruşa yakın geliriyle diğer merkezlerden daha yüksek gelire sahiptiler. İskenderun, Münbiç ve Belen Kazaları hariç tutulacak olursa, Halep Sancağı'nın diğer kazaları 1 milyon kuruşun üzerinde bir gelir bütçesine sahiptiler.

Tabloda da görüldüğü gibi "bedel-i askerî" adıyla bir vergi toplanmakta, bazı kazalarda ise bu vergi alınmamaktaydı. Islahat Fermanı'ndan sonra Osmanlıların kabul ettiği bir vergi olan bedel-i askerî, eskiden toplanmakta olan cizyenin yerine geçerek, gayrimüslimlerden askerlik hizmetinden muaf tutulmalarına karşılık alınmaya başlanmıştır. Halep Sancağı'nın Harim, Bâb, Cebeli Sem'ân, Münbiç ve Rakka Kazalarında gayrimüslim yaşamadığı için, bu kazalarda bedel-i askerî vergisi toplanmamaktaydı.

Sâlnâmelerde Halep Vilâyeti'nin giderlerine de değinilmiştir. Vilâyetin başlıca giderleri şer'iyye, dâhiliye, adliye, maliye ve eshâmı mütenevvia kategorilerinde gösterilmiştir. Sâlnâmelere göre Halep Sancağı ve sancağın kazalarının giderleri şöyleydi:

Tablo 4.8. :Halep Sancağı'na bağlı kazaların 1894 yılındaki giderleri (kuruş)⁵³

<i>Kaza</i>	Şer'iyye	Dâhiliye	Adliye	Maliye	Diğer Giderler	<i>Toplam</i> <i>(Kuruş)</i>
Halep	89.240	1.366.685	369.030	949.575	807.537	3.582.067
Ayıntab	28.800	48.728	22.100	51.215	6.877	157.720
Kilis	22.800	62.778	22.120	91.968	2.565	202.231
İskenderun	22.800	53.628	25.090	29.569	0	131.087
Antakya	29.075	55.688	22.100	59.730	2.138	168.731
İdlib	21.348	42.278	22.070	75.810	0	161.506
Harim	11.300	47.448	22.090	41.840	0	122.678
C.Şuğûr	14.300	47.078	22.070	45.266	0	128.714
Ma're	15.980	33.728	22.060	59.035	0	130.803
Bâb	17.300	37.778	22.070	31.924	0	119.072
Belen	14.300	38.928	22.860	28.470	0	105.558
Cebel-i Sem'ân	11.300	22.678	0	33.140	0	67.118
Münbiç	8.300	23.592	0	39.930	0	71.822
Rakka	11.900	25.728	0	24.100	0	61.728
<i>Genel</i>						
<i>Toplam</i>	318.743	1.906.743	594.660	1.571.572	819.117	5.210.835

Tablo 4.8.'deki bilgilerden de anlaşılacağı üzere adı geçen merkezler içinde en çok gider 3.5 milyon kuruşla Halep Sancağı'na aitti. Halep Sancağı hariç tutulacak olursa, kazaların giderlerinin birbirine yakın düzeyde olduğu söylenebilir. Giderlerle ilgili dikkat çeken bir diğer nokta Rakka, Münbiç ve Cebeli Sem'ân Kazalarının adliye giderlerinin olmayışındır. Bunun sebebi, adı geçen üç kazanın adliye işlerinin çevre kazalarda görülmesidir. Mesela Rakka Kazası'nın adliye işleri 1903 yılına kadar Bâb Kazası'nda, 1903 yılından sonra ise Halep'te görülmüştür⁵⁴.

⁵³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 319.

⁵⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1321, s. 362.

Sâlnâmelerde Rakka Kazası'nın çeşitli yıllara ait gelir ve gider bütçeleri de verilmiştir. Aşağıdaki tabloda Rakka Kazası'nın bütçesi görülmektedir.

Tablo 4.9. :Yıllara göre Rakka Kazası'nın gelir ve gider bütçeleri(Kuruş)⁵⁵

A.GELİR BÜTÇESİ

<i>Yıl</i>	Emlâk ve Temettü Vergisi	Bedel-i Askerî	Ağnam ve Deve Vergisi	Aşar Hâsılatı	Diğer Gelirler	<i>Toplam</i> <i>(Kuruş)</i>
1894	205.952	0	975.867	88.047	60.784	1.330.650
1896	189.200	0	945.788	95.000	86.125	1.316.113
1897	189.200	0	945.788	95.000	86.125	1.316.113
1898	189.200	0	945.788	95.000	86.125	1.316.113
1906	228.284	0	380.000	200.000	80.459	888.743

B. GİDER BÜTÇESİ

<i>Yıl</i>	Şer'iyye	Dâhiliye	Adliye	Maliye	Eshâm-ı Mütenevvia	<i>Toplam</i> <i>(Kuruş)</i>
1894	11.900	25.728	0	24.100	0	61.728
1896	11.800	24.500	0	38.630	0	73.930
1897	11.800	24.500	0	38.630	0	73.930
1906	11.800	24.500	0	38.630	0	73.930

4.2.4. Vergiler

Osmanlı Devleti'nde uygulanan vergi sistemi, İslâm hukukunun etkisiyle ortaya çıkan şer'î vergiler ile çok çeşitli türü ve toplanma şekli olan örfî vergilere dayanmaktaydı. Esasında, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı vergi sistemini Tanzimat öncesi dönem ve Tanzimat sonrası dönem olarak iki döneme ayırmak mümkündür. Tanzimat öncesi dönemde toplanan şer'î vergiler başta öşür olmak üzere, haraç, cizye ve zekattır. Bunların dışındaki şer'î vergiler gümrük ve maden resimleridir. Diğer bir vergi türü olan örfî vergiler ise görünürde devletin sürekli veya olağanüstü ihtiyaçları için padişahın emriyle konmuş ve alınmış olan, uygulamada ise geçici

⁵⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, ss. 318-319; Sene 1317, ss. 351-354; Sene 1318, ss. 369-370; Sene 1319, ss. 387-388; Sene 1326, ss. 507-508.

olmaları gerekirken zamanla devamlı hale getirilen vergilerdir⁵⁶. Konumuz itibariyle burada, Tanzimat sonrası dönemde toplanan vergiler üzerinde duracağız.

Osmanlı vergi sisteminde, Tanzimat ile başlayan yeni dönemde önemli yenilikler gerçekleştirilmiştir. Bu yeniliklerden en önemlisi vergilerin oldukça basit ve sade bir hale getirilmesidir. Nitekim Tanzimat öncesinde şer’î vergiler adı altında ve çeşitli oranlarda alınan vergiler kaldırılmış, yerine ziraî ürünlerden onda bir oranında öşür (aşar), hayvanlardan ağnam resmi, gayrimüslimlerden cizye alınması esası getirilmiştir⁵⁷. Aynı şekilde örfî vergiler adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler de birleştirilmiştir⁵⁸. Tanzimat metninde geçen “...ahâlî-i memâlikten her ferdin emlâk ve kudretine göre bir virgi-i münâsib ta’yin olunarak kimseden ziyâde şey alınmaması...”⁵⁹ hükmünden de anlaşılacağı gibi herkesin ticaret ve kazancı dikkate alınarak tarh edilen genel bir vergi düzenine geçilmiştir⁶⁰. Bu yeni vergi düzeninin başlıca vergileri emlâk ve arazi vergisi, temettü vergisi, aşar, cizye, ağnam vergisi, deve vergisi, damga vergisi ve gümrük vergisidir. Vergilerle ilgili bu kısa izahtan sonra Rakka Kazası’nda toplanan vergi türlerine geçebiliriz.

4.2.4.1. Aşar (Öşür) Vergisi

Rakka Kazası’nda toplanan vergilerden biri aşardı. Esas itibariyle şer’î bir vergi olan aşar, kelime olarak “onda bir” anlamındadır. İslâmiyet’te Müslümanların yaşadığı yerler “arazi-i öşriyye” addedilmiş ve dolayısıyla, tabîi ve sun’î sulama yapılmasına göre ziraattan alınan 1/10 ilâ 5/10 oranındaki aşar, Müslümanlardan alınan bir vergi olmuştur. Her bölgede farklı oranlarda toplanan aşar, genellikle 1/10 ilâ 5/10 oranları arasında toplanmış, bazı bölgelerde ise 1/4 oranında uygulanmıştır⁶¹. Tanzimat’la birlikte bu oran, aşarın adına uygun olarak 1/10 oranında sabitlemiştir⁶².

⁵⁶ Ayşe Özdemir Kızıllan. (2008). Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20(4), s. 59; Süme, a.g.t. , s. 266.

⁵⁷ Osmanlılarda toplanan bu (özellikle örfî) vergilerde bölgeler arası isim değişikliği olabilmektedir. Mesela deve yetiştirilen bir bölgede toplanan hayvan vergisi, sadece ağnam vergisi adıyla değil “ağnam ve deve vergisi” adıyla toplanmaktaydı.

⁵⁸ Kızıllan, a.g.m. , s. 59.

⁵⁹ Süme, a.g.t. , s. 267.

⁶⁰ Kızıllan, a.g.m. , s. 59.

⁶¹ Aşar oranlarındaki bu farklılıklar keyfî bir uygulamaya değil, hem çeşitli bölgelerde Osmanlılardan önce var olan kanunlara, hem de bölgelerin farklı iktisadî şartlarına dayanmaktadır; Kütükoğlu, a.g.e. , ss. 531-532.

⁶² Coşkun Çakır. (2001). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. Küre Yayınları Türkiye Araştırmaları Dizisi, İstanbul, s. 243.

Rakka Kazası'nda tahsil edilen aşar hâsılatlarına dair bilgileri sâlnâmelerde bulabilmekteyiz. Sâlnâmelerdeki bilgilere göre 1894 yılında Rakka Kazası'nın toplam aşar hâsılatı 88.047 kuruştur⁶³. Devam eden üç yıl boyunca 95.000 kuruş düzeyinde toplanan aşar vergisi, 1906 yılında 200.000 kuruş gelir getirmişti⁶⁴. Kazada toplanan aşar vergisi 1900'lü yıllardan itibaren giderek yükselse de, emlâk ve temettü ile ağnam ve deve vergilerinden daha az gelir getirmiştir. Aşar vergisinin diğer vergilere göre daha az gelir getirmesinde, kazadaki tarımsal üretimin zayıf oluşu etkilidir.

4.2.4.2. Emlâk ve Temettü Vergisi

Emlâk vergisi, binaların yazılan değeri üzerinden binde dört oranında alınan vergidir⁶⁵. 1858'de Tahrir-i Emlâk Nezareti kurularak emlâk ve arazi vergilerinin ayrı ayrı alınması kararlaştırılmış ve Anadolu'da Bursa, Rumeli'de Yanya pilot bölgeleri seçilerek tatbik geçilmiştir. Ancak bu yeni uygulamayla birlikte, emlâk sahiplerinin emlâk ve kira gelirlerini saklama yoluna gitmeleri üzerine 1880'de yeni bir düzenleme yapılmış, sahibinin oturduğu ve 1.000 kuruşa kadar değeri olan emlâkten binde 4, bunun dışındaki gayrimenkullerden ise gelir getirsin veya getirmesin binde sekiz oranında vergi alınmaya başlanmıştır. Böylece diğer bölgeler için de gelir hesaplamaları yapılarak emlâk vergisi yaygınlaştırılmıştır⁶⁶.

Temettü vergisi ise, tüccar ve esnafın yıllık gelirleri üzerinden yüzde üç oranında alınan bir vergidir⁶⁷. Temettü vergisi mükellefi iyi tanımlanmadığından dolayı çoğu zaman diğer bazı vergilerle karıştırılmaktadır⁶⁸. Mesela Tanzimat'ı müteakip bütün tebaanın gelirinin öğrenilmesi amacıyla mal, mülk ve hayvanları içine alan bir temettü (gelir) sayımı yapılmış, 1840'dan itibaren yürürlüğe konan bir vergiyle de köy ve mahallelerin ayrı ayrı temettü vergi oranları çıkarılmıştır⁶⁹. İşte, halkın ödediği bu vergiyle, esnaf ve tüccarın yıllık kazancı üzerinden alınan temettü vergisi, birbiriyle karıştırılan ve aynı şeyler olmayan vergilerdir.

⁶³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 318.

⁶⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 351; Sene 1318, s. 369; Sene 1319, s. 387; Sene 1326, s. 507.

⁶⁵ Süleyman İnan. (2003). Osmanlı Dönemi Aydın Vilâyeti Yıllıklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Acıpayam. *I. Acıpayam Sempozyumu*, Denizli, s. 7.

⁶⁶ Kütükoğlu, a.g.e. , s. 542; Süme, a.g.t. , s. 275.

⁶⁷ İnan, a.g.m. , s. 7.

⁶⁸ Süme, a.g.t. , s. 274.

⁶⁹ Kütükoğlu, a.g.e. , s. 542.

Rakka Kazası'nda 1894 yılında 205.952 kuruş⁷⁰, 1896, 1897 ve 1898 yıllarında 189.200'er kuruş⁷¹, 1906 yılında ise 228.284 kuruş⁷² emlak ve temettü vergisi tahsil edilmiştir.

4.2.4.3. Ağnam ve Deve Vergisi

Rakka Kazası'nda alınan vergilerden biri de ağnam ve deve vergisiydi. Ağnam, Arapça koyun anlamına gelen “ganem” kelimesinin çoğuludur. Bu itibarla ağnam vergisi, Osmanlı resmî kayıtlarında resm-i ganem ve adet-i ganem şeklinde de geçmektedir. Esas itibariyle dinî nitelikli bir vergi olan ağnam vergisi, her bir koyun veya keçiden 4 kuruş alınmak suretiyle uygulanmıştır⁷³.

1894 yılında Rakka'da 975.867 kuruş ağnam ve deve vergisi toplanmıştır⁷⁴. Devam eden yıllarda 945.000 kuruş⁷⁵ düzeyinde toplanan ağnam ve deve vergisi, kazadaki diğer vergilere göre oldukça yüksek miktarda gelir getirmiştir. Bunda, halkın geçiminin hayvancılığa dayanması etkilidir. 1906 yılına gelindiğinde ağnam ve deve vergisi düşme eğilimi göstermiş ve 380.000 kuruşa gerilemiştir⁷⁶.

Rakka'da, tıpkı diğer Anadolu ve Arabistan beldelerinde olduğu gibi, domuz beslenmediğinden “canavar resmi” veya daha önceki adıyla “resm-i hınzır” alınmamıştır. Ayrıca, tarımda ve nakliyyede kullanılan hayvanlar başta olmak üzere, diğer hayvanlar (beygir, eşek gibi) üzerinden herhangi bir vergi alınmadığı da anlaşılmaktadır. Ağnam vergisiyle birlikte deve vergisinin alınıyor olması, kazada deve beslendiğini göstermektedir. Nitekim 1312 h. / 1894 m. yılı sâlnâmesine göre kazada 50 adet deve beslenmekte idi⁷⁷.

4.2.4.4. Bedel-i Askerî

Gayrimüslim tebaadan askerlik hizmetinden muaf tutulmalarına karşılık alınan bedel-i askerî, 1856 yılında Islahat Fermanı'yla kaldırılan cizyenin yerine konmuş bir vergidir. Halep Sancağı ve sancağın kazalarında bedel-i askerî vergisi alınsa da, Rakka ile beraber Harim, Bâb, Cebeli Sem'ân ve Münbiç Kazalarında gayrimüslim yaşamadığı için, bu kazalarda bedel-i askerî vergisi alınmamıştır.

⁷⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 318.

⁷¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 352; Sene 1318, s. 369; Sene 1319, s. 387.

⁷² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 507.

⁷³ İnan, a.g.m., s. 7.

⁷⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1314, s. 318.

⁷⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1317, s. 352; Sene 1318, s. 369; Sene 1319, s. 387.

⁷⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1326, s. 507.

⁷⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1312, s. 251.

4.3. RAKKA KAZASI'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

Nüfus sayımı Osmanlı Devleti'nin yabancı olduğu bir kavram değildir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren her otuz senede bir arazi tahriri yapmak amacıyla çeşitli nüfus sayımları yapılmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta yeni fethedilen yerler olmak üzere devletin hâkim olduğu bütün bölgelerde sayımlar yapılmış, XVI. yüzyıldan itibaren de bu sayımlar düzenli bir şekilde devam ettirilmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda nüfus sayımlarını ihmal eden Osmanlı Devleti, devletin bünyesinde yeni ihtiyaçların baş göstermesiyle XIX. yüzyılın ilk yarısında yeni sayım denemelerine girişmiştir⁷⁸. Bu sayımların ilki II. Mahmut döneminde yapılan 1831 tarihli Genel Nüfus Sayımı'dır⁷⁹. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nde nüfus çalışmalarına hız verilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, artık devletin nüfusu hakkında daha belirgin bilgiler bulunmaktadır.

Rakka Kazası'nın demografik yapısını inceleyeceğimiz bu bölümde, kazaya ait nüfus bilgileri XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. yüzyıl başlarını kapsamaktadır.

4.3.1. Halep Vilâyeti'nin Genel Nüfus Durumu

Sâlnâmeler, sağlıklı nüfus bilgilerine ulaşılabilen en önemli kaynaklardandır. Halep Vilâyeti'ne ait genel nüfus bilgilerini sâlnâmelerde bulabilmekteyiz. Halep Vilâyeti'ne ait nüfus verileri incelendiğinde, nüfusun ayrıntılı biçimde, etnik kökenlere varıncaya değin ortaya konulduğu görülmektedir. Vilâyetin nüfusunun yıllara göre takip edilmesi, hangi etnik/dinî grubun ne oranda nüfus değişimi yaşadığını ortaya koyacaktır. Bu nedenle ilk olarak Halep Vilâyeti'nin 1892, 1894 ve 1901 yıllarına ait nüfusunu belirtecek, daha sonra Rakka Kazası'na ait nüfus verilerini inceleyeceğiz.

Halep Vilâyeti'nin 1892 yılındaki nüfusu ve nüfusun etnik/dinî dağılımı şöyleydi:

⁷⁸ Adem Kara. (2006). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Yerleşme ve Nüfus. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, s. 5; Süme, a.g.t. , s. 63.

⁷⁹ Temurçin, a.g.m. , s. 48.

Tablo 4. 10. : Halep Sancağı'nın 1892 yılındaki genel nüfusu⁸⁰

<i>Etnik /Dinî Grup</i>	<i>Kadın Nüfus</i>	<i>Erkek Nüfus</i>	<i>Toplam</i>
İslâm	220.966	209.196	430.162
Rum Katolik	4.003	3.972	7.975
Ermeni Katolik	2.355	2.402	4.757
Süryânî	1.293	1.418	2.711
Marûnî	974	1.014	1.988
Rum	3.515	3.828	7.353
Ermeni	9.881	10.988	20.869
Protestan	2.341	2.363	4.704
Latin	275	232	507
Keldânî	55	79	132
Yahudi	4.493	4.526	9.019
Ecnebi	271	625	896
Diğer	212	180	392
GENEL TOPLAM	250.644	240.813	491.457

Tablodaki bilgilere göre 1892 yılında Halep Sancağı dâhilinde 491.457 kişi yaşamaktaydı. Tabii sancağın bu nüfusuna, sancağın kazalarında, nahiye ve köylerinde yaşayan insanlar da dâhildir. Tablodaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Halep Sancağı'nda Müslümanlardan sonra nüfusu en fazla olan grup Ermenilerdi. Ermeni, Yahudi ve Rumlar sancağın en fazla nüfusa sahip gayrimüslim grupları olarak gösterilebilir. Aynı yıla (1892) ait nüfus verilerine göre Halep Vilâyeti'nin Maraş Sancağı'nda 114.243 Müslüman, 24.172 Ermeni ve 3.476 Protestan Hristiyan yaşamaktaydı. 1892 yılında Maraş Sancağı'nın genel nüfusu diğer gruplarla birlikte toplam 142.221 kişiydi⁸¹. Vilâyetin Urfa Sancağı'nda ise 116.246 Müslüman ile 9.784 Ermeni, nüfusun büyük bölümünü oluşturmaktaydı. Urfa Sancağı'nın 1892 yılında toplam nüfusu 128.433 idi⁸². 1892 yılında Halep Vilâyeti'nin genelinde toplam 762.111 kişi yaşamaktaydı⁸³.

⁸⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, ss. 172-173.

⁸¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 173.

⁸² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 173.

⁸³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1309, s. 173.

1894 yılına ait nüfus verilerine baktığımızda ise Halep şehrinde 73.695 Müslüman'ın yaşadığını görmekteyiz. Halep şehrinde yaşayan diğer etnik ve dinî grupların 1894 yılındaki nüfusları da şöyleydi: Ermeni Katolik 4.127; Ermeni 1.646; Rum Katolik 8.045; Rum 962; Süryânî 2.611; Mârûnî 1.952; Protestan 63; Latin 328; Keldânî 141; Yahudi 7.874. 1894 yılında Halep şehrinin nüfusu toplam 105.918 kişiydi⁸⁴. 1892 yılındaki Halep Sancağı'nın genel nüfusuyla, 1894 yılına ait Halep şehrinin nüfusu karşılaştırıldığında, Halep Sancağı'nın sınırları dâhilinde yaklaşık 300.000 kişinin şehir dışında, yani kırsal alanlarda yaşadığı sonucuna varılabilir.

1892 yılından on yıl sonra, 1902 yılına gelindiğinde Halep Vilâyeti'nin genel nüfusu şu şekildeydi:

Tablo 4. 11. : Halep Vilâyeti'nin 1902 yılındaki genel nüfusu⁸⁵

<i>Etnik /Dinî Grup</i>	<i>Kadın Nüfus</i>	<i>Erkek Nüfus</i>	<i>Toplam</i>
İslâm	371.812	370.948	742.760
Rum Ortodoks	3.547	4.732	8.279
Rum Katolik	4.204	4.164	8.368
Süryânî	1.263	1.349	2.612
Marûnî	977	916	1.893
Ermeni Katolik	5.642	5.583	11.225
Ermeni	24.742	25.242	49.984
Protestan	5.511	5.092	10.603
Latin	536	421	777
Keldânî	74	90	164
Yahudi	4.897	4.737	9.634
Ecnebi	523	1.619	2.142
Kıptî	3.040	2.660	5.700
Yabancı	551	1.525	2.076
GENEL TOPLAM	424.403	426.684	851.087

⁸⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1312, s. 222.

⁸⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1319, s. 385.

1892 yılında Halep Vilâyeti'nin genel nüfusu 762.111 iken, bu sayı on yıl sonra 851.087'ye çıkmıştır. Dolayısıyla on yıllık bir zaman zarfında Halep Vilâyeti'nin nüfusunun yaklaşık 90 bin kişi arttığını söyleyebiliriz.

1902 verilerine göre Ermeni, Rum, Protestan ve Yahudiler Halep Vilâyeti'nin genelinde en fazla nüfusa sahip gayrimüslim gruplardı. Bu gruplardan Ermenilerin toplam nüfusu 61.209, Rumların nüfusu 16.647, Yahudilerinki ise 9.634'dü⁸⁶. Aynı yıl Halep şehrinde 76.329 Müslüman yaşarken, şehirde Ermeniler 5.765, Rumlar 9.074, Yahudiler ise 7.306 kişiydiler⁸⁷.

4.3.2. Rakka Kazası'na Ait Nüfus Verileri

Nüfusunun tamamı Müslüman olan Rakka Kazası'nda halkın büyük bölümünü sâlnâmelerde “seyyar aşiret” olarak isimlendirilen konar-göçer aşiretler oluşturmaktaydı. Hayvancılıkla uğraşan bu aşiretler, sürekli yer değiştirdikleri ve daha çok kırsal alanlarda yaşadıkları için düzenli bir tahrir işlemine tâbi tutulamamışlardı. Aşağıda verilen Rakka Kazası'na ait nüfus verileri, kazada tahrir işlemi tamamlanan yerleşik ahalinin nüfusudur. Buna göre Rakka Kazası'nın yıllara göre nüfusu şöyleydi:

Tablo 4.12. : Rakka Kazası'nın Nüfus Cetveli⁸⁸

<i>Yıl</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Toplam</i>
1891	2.760	2.062	4.802
1892	2.802	2.142	4.944
1894	3.231	2.610	5.841 ⁸⁹
1895	3.534	3.145	6.679
1897	4.344	3.675	8.019
1898	4.344	4.867	8.211
1899	3.964	2.715	6.679
1900	4.929	3.939	8.868
1901	5.020	4.305	9.325

⁸⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1319, s. 385.

⁸⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1319, s. 221

⁸⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1308, s. 194; Sene 1309, s. 140; Sene 1312, s. 252; Sene 1313, s. 247; Sene 1315, s. 260; Sene 1316, s. 269; Sene 1317, s. 285; Sene 1318, s. 300; Sene 1319, s. 314; Sene 1320, s. 318; Sene 1321, s. 368; Sene 1322, s. 379.

⁸⁹ Sâlnâmelerde, 1894 yılına ait 5.841 kişilik bu nüfustan yalnız 102'sinin okur yazar olduğu belirtilmiştir.

1902	5.265	4.374	9.641
1903	5.466	4.410	9.876
1904	5.539	4.281	9.820

Tablodaki verilere göre Rakka Kazası'nın nüfusuyla ilgili dikkat çeken en önemli nokta, nüfusun 1899 ve 1904 yılları haricinde sürekli artış gösterdiği'dir. 1899 yılında Rakka'nın nüfusunda yaklaşık 1.600 kişilik bir azalma olduğu gözlenmektedir. Bunun haricinde ciddi bir azalma yaşanmamıştır. Ayrıca, kadın sayısının hemen hemen bütün yıllarda erkek sayısından fazla olduğu dikkat çeken bir diğer noktadır. Rakka'nın 1891 yılında 4.802 olan toplam nüfusu, on üç yıl sonra, 1904 yılına gelindiğinde 9.820'ye ulaşarak iki kat artış göstermiştir.

Yukarıdaki nüfus bilgilerinin sadece tahrir işlemi tamamlanan ahaliye ait olduğunu belirtmiştik. Bunun haricinde, yerleşik ahaliden (ahali-i meskûndan) olup kesin nüfusu bilinmeyen ahaliye ait tahmini nüfus bilgileri de verilmiştir. İlki 1321 h. / 1903 m. yılı sâlnâmesinde verilen bu bilgilere göre, kazada yaşayan, ancak tahrir işlemi tamamlanmamış ahalinin tahminî nüfusu aşağıdaki gibiydi.

Tablo 4.13. : Tahrir işlemi tamamlanmayan yerleşik ahalinin nüfusu⁹⁰

<i>Yıl</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Toplam</i>
1903	8.500	9.000	17.500
1904	8.500	9.000	17.500

Görüldüğü üzere kazada tahrir işlemi tamamlanmayan tahminen 17.500 kişi yaşamaktaydı. Dolayısıyla bu nüfusu, tahrir işlemi tamamlanan kesin nüfusla birleştirdiğimizde karşımıza 27.320 gibi bir rakam çıkmaktadır ki bu rakama konar-göçer aşiretlerin nüfusu dâhil değildir.

⁹⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep*, Sene 1320, s. 318; Sene 1321, s. 368; Sene 1322, s. 379.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MATERYAL VE METOD

Bu çalışma, 1886-1908 yılları arasında yayımlanmış olan Halep Vilâyet Sâlnâmeleri kullanılarak hazırlanmıştır. Halep Vilâyet Sâlnâmelerinin Rakka'yla ilgili kısımlarının transkripsiyonu ve değerlendirilmesi, çalışmada takip edilen yöntemdir.

6. BULGULAR VE SONUÇ

Bu çalışmada, Kuzey Suriye’de bulunan Osmanlı şehirlerinden biri olan Rakka’nın 1886-1908 yılları arasındaki sosyal, kültürel, idarî ve ekonomik yapısı ortaya konulmuştur.

Rakka, Yavuz Sultan Selim Dönemi’nde Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmış; ilk olarak Diyarbekir Beylerbeyliği’nin bir sancağı, daha sonra ise Urfa ile birleştirilip bir eyalet merkezi haline getirilmişti. XIX. yüzyıl sonlarına kadar, yaklaşık üç yüz sene bir eyalet merkezi olarak kalan Rakka, Tanzimatı’ı müteakip, özellikle de 1864 Vilâyet Nizamnâmesi’nden sonra diğer Osmanlı şehirleri gibi yeniden yapılandırılmıştır. Rakka şehri, 1864 Vilâyet Nizamnâmesi’nden sonra güneydoğusunda bulunan Zor Sancağı’na bağlanmış, 1886 yılında ise Zor Sancağı’ndan ayrılıp Halep Sancağı’nın bir kazası haline dönüştürülmüştür.

Osmanlı şehir idaresinde gerçekleştirilen değişikliklerin oldukça net bir şekilde görüldüğü şehirlerden biri olan Rakka, idareyi temsil eden memurlarıyla, gerek idarî gerekse sosyal kurumlarıyla ve sosyal yapısıyla, Tanzimat sonrasında son şeklini alan klasik Osmanlı şehir yapısının dışına çıkmayan bir görüntüye sahipti. Çalışmamızın sonucunda elde ettiğimiz bu tespiti dayanarak Rakka’yı, XIX. yüzyıl sonlarında Halep Sancağı’na bağlanmış olan orta büyüklükte bir Osmanlı Kazası olarak tanımlamamız mümkündür.

KAYNAKLAR

1. Araştırma Eserler

- Ağar, M. (2006). İslâm Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47:2, ss. 202-213.
- Akandere, O- Semiz, Y. (2007). Sevr'den Lozan'a Düyûn-ı Umûmiye Meselesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1-8): ss. 189-190.
- Akgündüz, A. (2008). *Pax Ottoman, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*. Timaş Yayınları, İstanbul, s.88.
- Akyıldız, A. (2003). Maârif-i Umûmiye Nezâreti. *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C.27, Ankara, s. 273.
- Aydın, M.A. (1999). Osmanlı'da Hukuk. *Osmanlı Devleti Tarihi*. Ekmeleddin İhsanoğlu (Edi.), Feza Gazetecilik, C.2, İstanbul, s. 399.
- Babuçoğlu, M.-Köçer, M. (2007). *Osmanlı Vilâyet Sâlnâmelerinde Halep*. Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 149.
- Belazuri. (1995). *Fütûhü'l- Büldan I. Zâkir Kadiri Ugan (Çev.)*, Maarif Basımevi, İstanbul, ss. 276-278.
- Bezer, G.Ö. (2007). Rakka. *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.34, İstanbul, ss. 432-433.
- Brockelmann, C. (2002). *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. Neşet Çağatay (Çev.), TTK, 2. baskı, Ankara, s. 114.
- Cevdet Paşa, A. (1981). *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefâ*. Ali Arslan (Sad.), Arslan Yayınları, C.1, İstanbul, ss. 356-357.
- CHP İzmir İl Örgütü Yerel Yönetimler Konferansı. (2003). *Türkiye'de ve Dünya'da Yerel Yönetimler:Kısa Bir Tarihçe*, İzmir, s.1.
- Çakır, C. (2001). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. Küre Yayınları Türkiye Araştırmaları Dizisi, İstanbul, s. 243.
- Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, ss. 7-22.
- Duman, H. (1982). *Osmanlı Yıllıkları(Sâlnâmeler ve Nevsaller)*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, İstanbul, ss. 17-19.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi'nden Seçmeler II*. (1972). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 111-112.

- Gökdemir, O. (1993). XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, (3): 326.
- Halaçoğlu, Y. (2007). *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss. 82-179.
- Haldun, İ. (1982). *Mukaddime*. Süleyman Uludağ(haz.), Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 313.
- Hayta, N-Ünal, U. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 141- 188.
- Heyet. (1989). Abbasiler Devri. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C.3, s. 329.
- Heyet. (1973). Rakka. *Meydan Larousse*. Meydan Yayınevi, C.11, İstanbul, s. 408.
- Heyet. (1990). Rakka. *Ana Britannica*. C.18, İstanbul, s. 277.
- Heyet. (1973). Tahrîrât. *Meydan Larousse*. Meydan Yayınevi, C.11, İstanbul, s.842.
- Honigmann, H. (1971). Rakka. *İslâm Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, 2. baskı, C.9, 95. Cüz, İstanbul, s. 607.
- Işıltan, F. (1960). Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan h. 210/m. 825'e kadar). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, ss. 24-27.
- İhsanoğlu, E. (1999). Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları. *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. Ekmeleddin İhsanoğlu (Edi.), Feza Gazetecilik, C.1. , İstanbul, ss. 300-304.
- İlgürel, M. (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. Kenan Seyithanoğlu (Edi.), Çağ Yayınları, C.11, İstanbul s. 126.
- İnan, S. (1999). Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Denizli (1890-1900). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Denizli, ss. 27-28.
- İnan, S. (2003). Osmanlı Dönemi Aydın Vilâyeti Yıllıklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Acıpayam. *I. Acıpayam Sempozyumu*, Denizli, s. 7.
- İpşirli, M. (2005). Nâib. *İslâm Ansiklopedisi*, C.32, ss. 311-312.
- Kara, A. (2006). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Yerleşme ve Nüfus. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, s. 5.
- Karaçam, A. (2006). *Osmanlı'yı Cihan Devleti Yapan 150 Sır*. Bilge Yayınları, İstanbul, s.84.
- Kaştan, Y. (2004). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Demokratikleşme: Safranbolu Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.12: 243.

- Kılıç, S. (2005). 1864 Vilâyet Nizamnâmesinin Tuna Vilâyetinde Uygulanması ve Mithad Paşa. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı: 37:100.
- Kılıçarslan, Y. (2000). Osmanlı'da Mahallî İdareler ve Osmanlı Medeniyeti Üzerine Bir Derkenar. *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Necati Şahin (Edi.), 1.baskı, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yayınları, Yozgat, s. 470.
- Kızıllıkan, A.Ö. (2008). Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20(4), s. 59.
- Komisyon. (2003). Müftî. *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Mehmet Dikmen (Edi.), Cihan Yayınları, İstanbul, s. 304.
- Koprıman, K.Y. (1999). Tolunoğulları. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C.6, İstanbul, ss. 61-64.
- Küçük, C- Ertüzün, T. (2003). Düyûn-ı Umûmiye. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C.10, Ankara, s. 58.
- Kütükoğlu, M. (1999). Osmanlı'da Ulaştırma ve Posta Hizmetleri. *Osmanlı Devleti Tarihi*. Ekmeleddin İhsanoğlu (Edi.), Feza Gazetecilik, C.2, İstanbul, s. 591-601.
- Levtchenko, M.V. (1999). *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Maide Selen (Çev.), Özne Yayınları, İstanbul, ss. 77-78.
- Ma'oz, M. (2006). Tanzimat'ın İlk Yıllarında Modernleşme Hareketinin Suriye Siyaseti ve Toplumunu Üzerindeki Etkisi. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Hayrettin Pınar (Çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara, s.189.
- Merçil, E. (1987). Tahiriler. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C.5, İstanbul, s. 494.
- Mustafa Nuri Paşa. (1992). *Netâyic ül-Vukuât I-II*. Neşet Çağatay (Haz.), TTK, Ankara, s. 142.
- Narin, R. (2009). Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.6, (21): 53.
- Okur, M.A. (2009). Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası. *Ahmet Yesevî Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:48, s. 138.
- Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları, İstanbul, s.184.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayınları, İstanbul, ss. 70-78.

- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss.20-232.
- Ortaylı, İ. (2004). 19. Yüzyıl Sonlarında Suriye ve Lübnan. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 153.
- Ortaylı, İ. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, 2. baskı, Ankara, ss. 223-230.
- Ostrogorsky, G. (1991). *Bizans Devleti Tarihi*. Fikret Işıltan (Çev.), TTK, Ankara, ss. 95-103.
- Ökte, Z. (Edi.). (1989). *Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi-Ermeni Meselesi*. C.2, İstanbul, s.209.
- Özkaya, Y. (2005). Kaymakam. *İslâm Ansiklopedisi*, C.25, s.84.
- Özkorkut, N.Ü. (2003). Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi. *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.52, Ankara, ss.153-154.
- Pakalın, M.Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi, 2.baskı, C.2, İstanbul, s. 402.
- Parlak, B. (2001). Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal-Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı:11:37.
- Sami, Ş. (2004). Nâib. *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, 13.Baskı, İstanbul, ss.383-1453.
- Sami, Ş. (1308). Refika. *Kamusu'l Alam*. C. 3, İstanbul, s. 2251.
- Sencer, M. (1986). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*. Alan Yayınevi, İstanbul, s.79.
- Sevim, A. (1983). *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*. TTK, Ankara, ss. 35-47.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, sayı 2 (3): 67-81.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilâyet Nizamnâmesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, sayı 5 (10):89-103.
- Süme, M. (2008). *Develi Kazası (1839-1910)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 32-275.
- Şeşen, R. (1993). Cezîre. *Türk Dili ve İslâm Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, s. 310.

- Şeşen, R. (1989). Eyyubiler. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C.6, İstanbul, s. 318.
- Tabakoğlu, A. (1997). *Türk İktisat Tarihi*. Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 304.
- Temurçin, K. (2007). Hamidâbât Kazası'nda Nüfus (1831-1917). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17:1, Elazığ, s. 48.
- Torun, S.F. (2005). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye'de Kaza Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 66-67.
- Umar, Ö.O. (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*. Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları No:3, Elazığ, s.1.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, s. 117.
- Ülman, H. (2002). *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 103.
- Yazıcı, N. (2005). *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. baskı, Ankara, ss. 2-32.
- Yazıcı, N. (1989). Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı. *Marmara Üniversitesi İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi 150. Yıl Dönümünde Tanzimat Ekonomisi Sempozyumu*, İstanbul, ss. 334-336.
- Zarinkoob, A. (1999). Ruzgaran: Tarikh-i Iran az aghz ta saqut saltnat Pahlvi. *Maharat*, Tahran, s. 200 (English version).
- Winter, S. (2006). The Province of Raqqa Under Otoman Rule (1535-1800). *Great Lakes Ottomanist Workshop (GLOW)*. Toronto, ss. 1-19.

2. Vilâyet Sâlnâmeleri

- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1303, ss. 155-195.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1305, ss. 183-184.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1306, ss. 157-186.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1307, ss. 129-154.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1308, ss. 154-196.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1309, ss. 113-140.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1312, ss. 209-252.

- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1313, ss. 245-247.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1314, ss. 254-319.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1315, ss. 258-260.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1316, ss. 267-269.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1317, ss. 282-353.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1318, ss. 297-370.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1319, ss. 310-388.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1320, ss. 314-318.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1321, ss. 362-368.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1322, ss. 371-379.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1323, ss. 390-397.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1324, ss. 380-387.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1326, ss. 380-387.

EKLER

EK. A. HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNDEN ÖRNEKLER

(٣١٤)

(رقه قضاسی)

— رقه قضاسی —

قائم مقام محمد توفیق بك

﴿ مجلس اداره قضا ﴾

رئيس قائم مقام بك

نائب عبدالرحمن قريظم افندی	علوش افندی
مفتی عبدالرحمن افندی	علاص اغا
مال مدیری حسین حسنی افندی	حمود الجرف اغا
تحریرات کاتبی محمد سعید افندی	هویدی الشلاش اغا

﴿ مال قلمی ﴾

مال مدیری افندی	صندوق امینی عبدالهادی افندی
معاونی احمد حمدی افندی	

(*)

﴿ نفوس اداره سی ﴾

مأمور حمید حمدی افندی	کاتب محمد هاشم افندی
طابو کاتبی رشید افندی	بدلات نقدیه کاتبی سعید افندی

(*) امور عدایه سی باب قضا سنده کورلمکده در .

(٣١٥)

(رقه قضای)

— تلغراف و پوسته اداره سی —

مدیر مصطفی صبری افندی

— بلدیہ دائرہ سی —

رئیس عبداللہ رشدی افندی

حداد الملو ش افندی

فرج الشعیب اغا

علی الجرف اغا

خلف الحسون اغا

حمود العلی الضاهر اغا

حاجی حسین الرمله اغا

— دیون عمومیه اداره سی —

اوندملق مأموری زکریا افندی

— رژی اداره سی —

مأمور زکریا افندی

— مکتب رشدی ملکی —

افندی

معلم ثانی

شاگردان

عدد ۳۷

معلم اول حافظ ابراهیم افندی

(۳۱۶)

(رقه قضا-نه دائر معلومات)

رقه قضا-نه دائر معلومات

حلبك شرق جهتنده و مركزى اولان رقه قصبه-سى (۴۰) - ساعت بعدنده و فرات نهرينك ساحل شرقيسنده در .

رقه قصبه-سنده (۱) حكومت قوناغى خزينه خاصه حضرت پادشاهيدن مصارفى احسان بيوريله رق انشا ايديلان (۱) جامع شريف (۲) مكتب ابتدائى (۱) مسجد (۱) مكتب رشدى (۲۲۵) خانه (۸۶) دكان (۲) فرون (۳) دكرمان (۴) قهوه خانه و داخل قضاده (۵۷) قريه موجوددر .

رقه اعصار سابقه ده يك مشهور اولوب البيضاء والرافقه ديرلر ايدى . صاحب تفسير قاضى بيضاوى و مشاهير علمادن ﴿ جلال بن الرقى ﴾ رقه ليدر . قصبه-نك شرق جهتنده اوچ بحق ساعتك مسافه ده واقع متأخر نام تبه-نك باشنده ﴿ حضرت امام على رضى الله عنه ﴾ حضرت تلرينك برادرى ﴿ جعفر الطيار رضى الله عنه ﴾ حضرت تلرينك تربىسى و روايت آخره كوره مقام شريفى واردر . و خير التابعيندن ﴿ اويس القرنى رضى عنه البارى ﴾ حضرت تلرينك مقام مباركى و روايت آخره نظراً تربىسى و صحابه كرامدن ﴿ عمار بن ياسر و ابى بن كعب رضى الله عنهما ﴾ حضرت تلرينك و شرق شماليسنده ينه بر چا-يك ساعت مسافه ده صحابه كرامدن ﴿ يحيى الغريب و وائسه بن معبد الاسدى ﴾ حضرت تلرينك مراقده مباركه لرى و حلب يولى اوزرنده مركز قضايه طقوز ساعت مسافه ده شاميه جهتنده ينه صحابه كرامدن راوى حديث نبوى ﴿ ابو هريره رضى الله عنه ﴾ حضرت تلرينك تربى شريفه لرى موجوددر .

رقه الجزيره-نك بر قسم مهمى اولان ديار مضرك مركز اوليدر . مقدما رقه-نك قارشوسنده و فراتك ضرب طرفندن رقه ناميله بر ترهتكاه اولوب

EK A.3. 1320 h. / 1902 m. Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesi'nde Rakka

(Üçüncü sayfa)

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1320, s. 316)

(رقه قضاسنه داتر معلومات) (۳۱۷)

اوراده لم هشام بن عبد الملك لم ساحلسرابي وار ایدی هنوز خرابه سی
باقیدر . لم هارون الرشید لم اداره مدیکه و محافظه ثنور اسلامیه نقطه نظر نجبه
رقه بی یک الویرشلی بر مرکز اداره کوردیکندن اوراده مکمل بر اقامتگاه
تأسیس وانشا و برده رصدخانه بنا ایلمش ایدی . خلیفه مأمون زماننده
لم بن شاکر لم نامنده بر جغرافیا و قوزموضرافیا عالمی درجه طول و عرضی
رقه ده اولچمشدر . شمعی بر ساعت محیطنده اولان و بعض برلری بیقلان
سور ایله ایچنده کی خرابه زاردن و لم حضرت عمر رضی الله عنه لم وقتنده
یایلان و لم نور الدین شهید لم طرفندن تعمیر اولنسان جامعک مناره سیله
محرابندن و لم هارون الرشید لم ک سراینه متعلق بعض آثاردن بشقه آثار
عتیقه دن بر شی یوقدر . مرکزی اورفه اولق اوزره اوائلده رقه نامی تحتنده
بر ایالت وار ایدیه ده اتنای کشکیل ولایاتنده لغو اولمشدر شمعی رقه
قصبه سی سورک خارچنده در .

﴿ جد امجد حضرت پادشاهی سلیمان شاه ﴾ حضرتلری رقیه تابع قلعه
جمبرده دفین خاک مغفرتدرلر .

شاه مشار الیه حضرتلرینک تربلری مصارفی خزینه خاصه حضرت پادشاهیدن
اعطا بیوریلهرق بر صورت مکمله ده تعمیر و تزیین بیورلمشدر .

قضا داخلنده بر چوق عشار سیاره وار ایسه هنوز داخل تحریر اولمامشدر .
داخل قضاده بعض عشار عربان نژدنده اعلا جنس آت و قسراق و فرات
نهری کنارنده کی بعض قراده مانده دخی بولور قضا نک اراضی یک
منبت و خصوصیه حران قضا نندن نبهان ایدهرک قصبه نک شرق جهتنده
ایکی ساعت مسافه لک بر محلدن ضروره فرات نهرینه دوکولمکده اولان نهر
بدخ اوزرنده کی اراضی هر نوع محصولاتک حصوله کتورلمسینه قابلیتی
ایسه ده اهالی قضا نک عدم الفت و رغبتلری حسببله محصولاتی حظه ،

(۳۱۸) (رقه قضاسنه دائر معلومات)

شعير ، آف داری ، مصر داریسی و میسامدن عبارت اولوب ایضاً قاوون ،
قارپوز ، خیار بولنورسه ده جزئیاتنددر . بشقه درلو سبزه و محصولات
متنوعه بتشدیره منزلر .

قضا داخلنده کی عشایر سیارهدن ماعدارقه
قضاسنده داخل تحریر اولان نفوسک نفوس
اداره سی قیوداتندن چیقاریلان جدولی

یکون	ذکور	انات
۹۶۸۱	۴۳۷۴	۵۲۶۵ اسلام

(۳۸۷)

(بودجه)

ولایت ۱۳۱۶ سنه رومیه ی واردات بودجه یدر

حساب مخارج

یکون غروش	املاک و متاع و برکوسی غروش	بدل هسکری غروش	انعام و دوه رسومی غروش	اشار بدل و حاصلاتی غروش	واردات سائره غروش	قضای
۵۷۱۷۱۱۲	۲۴۴۹۰۰۱	۵۱۴۶۷۳	۱۴۷۰۰۰۰	۱۳۰۶۸۷	۱۱۵۲۷۵۳	حلب
۳۲۳۷۵۲۴	۱۰۳۴۸۷۲	۲۹۱۶۹۹	۳۱۸۶۶۰	۱۳۰۴۷۴۳	۰۲۸۷۵۵۰	عینتاب
۳۴۱۵۲۲۹	۰۹۲۹۵۴۰	۰۷۲۷۰۴	۰۷۱۵۶۸۰	۱۵۰۰۰۰۰	۰۱۹۷۳۰۵	کلیس
۰۱۴۲۷۵۳	۰۲۲۴۵۱۴	۰۴۹۶۶۷	۰۰۵۹۶۴۸	۰۰۵۹۲۷۴	۰۱۴۹۶۵۰	اسکندرون
۲۴۲۷۵۴۲	۰۸۵۳۳۸۸	۱۴۵۵۷۳	۰۱۶۶۴۶۴	۱۰۴۵۰۰۰	۰۱۹۷۱۱۷	انطاکیه
۲۱۵۶۳۲۳	۰۵۶۶۰۴۵	۰۱۱۰۰۰	۰۲۱۹۸۴۸	۱۲۰۱۸۸۶	۰۱۵۷۵۴۴	ادلب
۱۵۴۶۸۴۳	۰۴۳۱۵۹۰	.	۰۳۵۷۱۸۴	۰۸۰۰۰۰۰	۰۰۵۸۰۶۹	حارم
۱۲۲۳۱۴۹	۰۲۶۶۶۶۱	۰۶۴۱۴۹	۰۱۷۰۱۵۲	۰۵۶۶۲۵۰	۰۰۵۵۹۳۷	جسر شغور
۱۴۲۴۲۳۸	۰۲۶۶۷۰۸	۰۰۰۸۱۴	۰۰۳۵۴۰	۰۵۹۸۸۶۵	۰۰۶۴۴۱۱	معره
۱۵۶۶۴۴۷	۰۳۰۷۶۶۴	.	۰۴۹۰۰۴۰	۰۷۰۳۵۱۲	۰۰۶۵۲۳۱	باب
۰۴۹۹۸۶۵	۰۱۴۶۱۲۷	۰۳۵۸۵۲	۰۰۹۴۰۰۰	۰۱۹۱۳۸۵	۰۰۴۲۵۰۱	بیلا
۱۳۱۶۸۹۶	۰۲۵۶۹۸۷	.	۳۶۶۵۸۸	۰۶۵۵۰۰۰	۰۰۳۸۳۲۱	جبل سمعان
۰۶۲۰۹۶۶	۰۱۲۷۹۵۱	.	۰۳۸۴۲۶۸	۰۰۸۰۶۴۷	۰۰۲۸۱۰۰	منبج
۱۳۱۶۱۱۳	۰۱۸۹۲۰۰	.	۰۹۴۵۷۸۸	۰۰۹۵۰۰۰	۰۰۸۶۱۲۵	رقه
۲۷۵۲۱۱۰۲	۸۱۷۰۲۴۸	۱۱۷۶۱۳۱	۶۱۶۱۸۶۰	۹۴۳۲۲۴۹	۲۵۸۰۶۱۴	یکون

اورفه قضای

۳۱۸۴۸۸۶	۰۷۷۴۸۳۰	۲۲۷۵۵۶	۰۹۸۰۸۳۲	۰۸۵۱۲۶۳	۰۰۳۴۰۴۰	اورفه قضای
۰۹۲۲۲۲۷	۰۲۶۵۲۲۲	۰۲۴۳۳۳	۰۱۸۰۵۴۰	۰۳۸۰۷۷۴	۰۰۷۱۳۵۸	دیروچک
۱۰۲۸۶۲۹	۰۲۲۸۶۷۸	۰۱۱۸۵۲	۰۲۵۳۶۵۶	۰۳۸۸۹۴۳	۰۰۴۵۵۰۰	روم قلعه
۱۸۶۸۶۸۷	۰۳۸۲۲۹۱	۰۰۰۷۰۳	۱۰۶۳۳۴۴	۰۴۰۴۷۵۵	۰۰۱۷۴۹۴	سروج
۰۹۹۷۸۴۹	۰۱۳۳۸۸۴	۰۰۰۴۴۴	۰۶۶۱۰۰۰	۰۲۰۲۲۸۰	۰۰۰۰۲۴۱	حران
۸۰۰۲۲۷۸	۱۸۹۵۰۰۰	۰۲۶۴۸۸۸	۳۱۲۹۳۷۲	۲۲۲۸۰۱۵	۰۴۷۴۹۹۸	یکون

مرعش قضای

۱۸۹۷۰۰۰	۰۰۴۷۱۰۰	۰۳۰۵۰۰	۰۰۲۲۰۰۰	۰۶۲۰۰۰۰	۰۳۸۱۰۰۰	مرعش قضای
۰۴۸۳۷۰۰	۰۰۳۶۰۰۰	۰۱۷۵۰۰	۰۰۱۴۵۰۰	۰۰۱۲۰۰۰	۰۰۰۷۷۰۰	زیتون
۱۲۱۴۵۰۰	۰۲۱۹۰۰۰	۰۳۲۰۰۰	۰۳۶۰۰۰۰	۰۰۵۸۰۰۰	۰۰۲۳۵۰۰	البیستان
۰۴۸۸۳۰۰	۰۰۸۱۰۰۰	۰۴۰۰۰۰	۰۱۷۰۰۰۰	۰۱۹۰۰۰۰	۰۰۰۷۳۰۰	اندرین
۰۷۴۰۲۰۰	۰۱۹۰۰۰۰	.	۰۳۱۰۰۰۰	۰۲۳۰۰۰۰	۰۰۱۰۲۰۰	بازارچی
۴۸۲۳۷۰۰	۰۸۹۷۰۰۰	۵۵۲۰۰۰	۱۲۰۵۰۰۰	۱۷۴۰۰۰۰	۰۴۲۹۷۰۰	یکون
۲۷۵۲۱۱۰۲	۸۱۷۰۲۴۸	۱۱۷۶۱۳۱	۶۱۶۱۸۶۰	۹۴۳۲۲۴۹	۲۵۸۰۶۱۴	حلب یکون
۸۰۰۲۲۷۸	۱۸۹۵۰۰۰	۰۲۶۴۸۸۸	۳۱۲۹۳۷۲	۲۲۲۸۰۱۵	۰۴۷۴۹۹۸	اورفه
۰۴۸۲۳۷۰۰	۰۸۹۷۰۰۰	۵۵۲۰۰۰	۱۲۰۵۰۰۰	۱۷۴۰۰۰۰	۰۴۲۹۷۰۰	مرعش
۴۰۳۴۷۰۸۰	۱۰۹۶۲۲۵۳	۱۹۹۳۰۱۹	۱۰۵۰۶۲۳۲	۱۳۴۰۰۲۶۴	۳۴۸۵۳۱۲	جمعا یکون

(۳۸۸)

(بودجه)

ولایت حلب ۱۳۱۶ سنه رومیه سی مصارفات بودجه سی

حلب سنجائی

یکون غروش	شریه غروش	داخلیه غروش	عدلیه غروش	مایه غروش	اسهام محتومه غروش	قضائی
۳۱۲۳۰۲۸	۰۷۶۵۰۴	۱۱۴۹۴۹۳	۳۱۸۸۳۰	۰۷۷۰۶۸۰	۰۸۰۷۵۳۱	حلب
۰۱۵۹۰۶۹	۰۲۹۳۰۰	۰۰۴۴۲۰۰	۰۲۱۱۹۰	۰۰۵۷۵۰۲	۰۰۰۶۸۷۷	عینتاب
۰۱۷۸۲۵۶	۰۲۱۲۰۰	۰۰۵۴۶۵۲	۰۳۱۱۸۰	۰۰۷۸۶۵۹	۰۰۰۲۵۶۵	کلیس
۰۱۲۲۰۳۶	۰۲۱۲۰۰	۰۰۴۶۶۰۰	۰۳۴۱۹۰	۰۰۳۰۰۴۶	.	اسکندرون
۰۱۶۴۶۶۷	۰۲۶۶۰۰	۰۰۵۰۲۰۰	۰۲۱۱۹۰	۰۰۶۴۵۳۹	۰۰۰۲۱۳۸	انطاکیه
۰۱۵۳۹۷۴	۰۱۵۸۰۰	۰۰۳۸۱۵۲	۰۳۱۱۸۰	۰۰۷۸۸۴۲	.	ادلب
۰۱۲۹۱۳۲	۰۱۱۲۰۰	۰۰۵۱۹۳۲	۰۳۱۱۹۰	۰۰۴۴۸۱۰	.	حارم
۰۱۲۰۴۷۴	۰۱۳۳۰۰	۰۰۴۲۹۵۲	۰۳۱۱۸۰	۰۰۴۳۰۴۲	.	جسر شفور
۰۱۳۸۷۴۶	۰۱۵۳۸۸	۰۰۲۹۶۸۰	۰۲۱۱۷۶	۰۰۷۴۵۰۲	.	معره
۰۱۱۴۲۰۲	۰۱۳۳۰۰	۰۰۳۴۴۸۰	۰۳۱۱۸۰	۰۰۴۵۲۴۲	.	باب
۰۱۵۳۹۸۶	۰۱۳۳۰۰	۰۰۹۱۹۰۰	۰۲۲۹۷۶	۰۰۲۵۸۱۰	.	بیلا
۰۰۶۹۵۳۰	۰۱۰۳۰۰	۰۰۲۱۱۰۰	.	۰۰۳۸۱۳۰	.	جبل سمعان
۰۰۶۲۱۱۰	۰۸۸۲۰۰	۰۰۲۱۱۰۰	.	۰۰۳۲۸۱۰	.	منبج
۰۰۷۳۹۳۰	۰۱۱۸۰۰	۰۰۲۳۵۰۰	.	۰۰۳۸۶۳۰	.	رقه
۴۶۹۳۱۷۰	۲۸۷۳۹۲	۱۶۲۹۹۴۱	۵۳۵۴۶۲	۱۴۲۱۲۶۴	۰۸۱۹۱۱۱	یکون

اورفه قضائی

۰۶۴۷۶۱۵	۰۳۹۴۸۲	۰۱۷۸۰۳۸	۰۹۳۴۳۰	۰۱۶۱۵۱۶	۰۱۷۵۱۴۹	اورفه
۰۱۲۳۰۴۰	۰۲۲۷۰۰	۰۰۲۸۸۰۰	۰۲۱۲۱۰	۰۰۰۵۳۳۰	.	پیره حنک
۰۰۹۱۳۵۱	۰۱۵۹۴۱	۰۰۲۴۰۰۰	۰۲۱۲۱۰	۰۰۳۰۲۰۰	.	روم قلعه
۰۰۹۳۶۶۰	۰۱۲۲۰۰	۰۰۳۴۰۰۰	۰۲۱۲۱۰	۰۰۳۶۲۵۰	.	سروج
۰۰۵۹۶۴۱	۰۰۱۶۴۱	۰۰۲۴۰۰۰	.	۰۰۳۴۰۰۰	.	هران
۱۰۱۵۳۰۷	۰۹۱۹۶۴	۰۲۷۸۸۳۸	۱۵۷۰۶۰	۰۳۱۲۲۹۶	۱۷۵۱۴۹	یکون

مرعش قضائی

۰۵۹۴۴۱۵	۰۴۳۴۸۲	۰۱۷۱۴۱۳	۰۹۵۸۱۸	۰۱۳۴۲۷۰	۰۱۴۹۳۳۲	مرعش
۰۱۳۴۶۶۸	۰۱۶۷۰۰	۰۰۵۷۹۰۰	۰۳۱۱۸۰	۰۰۳۸۸۸۸	.	زیتون
۰۱۰۶۶۶۴	۰۱۹۴۰۰	۰۰۳۲۶۴۰	۰۳۱۱۹۰	۰۰۳۲۳۰۰	۰۰۰۱۴۳۴	البنستان
۰۰۸۷۵۶۰	۰۱۱۳۰۰	۰۰۲۸۸۰۰	۰۳۱۱۸۰	۰۰۲۶۲۸۰	.	اندون
۰۰۸۳۲۶۰	۰۱۱۳۰۰	۰۰۲۴۰۰۰	۰۳۱۱۸۰	۰۰۲۶۷۸۰	.	بازارجق
۱۰۰۶۸۶۷	۱۰۲۱۸۲	۰۳۱۴۷۵۳	۱۸۰۵۴۸	۰۲۵۸۶۱۸	۰۱۵۰۲۶۶	یکون
۴۶۹۳۱۷۰	۲۸۷۳۹۲	۱۶۲۹۹۴۱	۵۳۵۴۶۲	۱۴۲۱۲۶۴	۰۸۱۹۱۱۱	حلب یکون
۱۰۱۵۳۰۷	۰۹۱۹۶۴	۰۲۷۸۸۳۸	۱۵۷۰۶۰	۰۳۱۲۲۹۶	۱۷۵۱۴۹	اورفه
۱۰۰۶۸۶۷	۱۰۲۱۸۲	۰۳۱۴۷۵۳	۱۸۰۵۴۸	۰۲۵۸۶۱۸	۰۱۵۰۲۶۶	مرعش
۴۸۱۵۰۰	۲۲۳۵۵۲	۸۷۳۰۷۰	۱۹۳۲۱۷۸	۱۱۱۰۰۰۰	۱۱۱۰۰۰۰	جبا یکون

EK A.7. Halep Vilâyeti'nin 1316 h. / 1898 m. Yılındaki Gider Bütçesi

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1319, s. 388)

**EK. B. HALEP VİLÂYET SÂLNÂMELERİNİN RAKKA'YLA İLGİLİ
KISIMLARININ TRANSKRİPSİYONU**

Ek. B.1.

Sene: 1303 h. / 1886 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1303, ss. 155-195)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Vekîli Mehmed Reşîd Efendi

Mal Müdîri Abduh Efendi

Nâib Abdulkâdir Efendi

Tahrîrât Kâtibi Necip Efendi

MECLİS-İ İDÂRE

A'zâ Şulâşî (شلاش) Ağa

Hacı Hasan Ağa

Sultân Ağa

Hamza Ağa

BİDÂYET MAHKEMESİ

Nâsib Efendi

A'zâ Halef Efendi

Hamûd Ağa

Kâtip Hacı Mehmed Ali Efendi

Kazâ Sandık Emîni Mustafa Efendi

ZÂBITA

Yüzbaşı Hasan Efendi

Mülâzım-ı Evvel Süleyman Ağa

Mülâzım-ı Sâni Mahmud Efendi

RAKKA KAZÂSÎ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan [Rakka] Kasabacığ ı Halebin 36 sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir. Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olub [el-Beyza] ve [er-Râfika] dirler idi. Sâhib-i Tefsîr [Kâdı-i Beyzâvî] ve meşâhîr ulemâdan [Celâl bin er-Rakkî] Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olub orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Hârûn er-Reşîd idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında [İbn-Şâkir] nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve Nûreddîn Şehîdin câmisinin minâre ve mihrâbıyla Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yokdur.

Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuşdur. Şimdiki Rakka Kasabacığ ı sûrun hâricinde olub yüz elli kadar hâneye ve bir hükümet konağ ına hâvidir. Rakka Kazâsının ekseri ahâlîsi aşâyir olduğundan henüz nüfusu tahrîr olunmayub kazânın çiftlikât-ı hümayûn dâhilinde olanlardan başka vergi ile mükellef 3079 hânesi vardır.

Sahâbe-i Kirâmdan [Ebû Hureyre] ve [Ammâd ibn-i Nâsır] Hazretleri dâhil kazâda Atâbeğ Gâzî nâmdâr [İmâdeddin Zengi] Rakkada ve Cedd emced halife-i zamân [Süleyman Şah] Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i Ca'berde defîn-i hâk mağfiretdirler. Şâh Müşârûn-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârifi hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır.

Ek. B.2.

Sene: 1305 h. / 1888 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1305, ss. 183-184)

RAKKA KAZÂSÎ

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan [Rakka] Kasabacığ ı Halebin 36 sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir. Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr

olub [el-Beyza] ve [er-Râfika] dirler idi. Sâhib-i Tefsîr [Kâdı-i Beyzâvî] ve meşâhîr ulemâdan [Celâl bin er-Rakkî] Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Hârûn er-Reşîd idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halife Me'mûn zamânında [İbn-Şâkir] nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve Nûreddîn Şehîdin câmisinin minâre ve mihrâbıyla Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur.

Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. Şimdiki Rakka Kasabacığı sûrun hârîcinde olup yüz elli kadar hâne ve bir hükümet konağına hâvîdir. Rakka Kazâsının ekseri ahâlîsi aşâir olduğundan henüz nüfusu tahrîr olunmayub kazânın çiftlikât-ı hümayûn dâhilinde olanlardan başka vergi ile mükellef 3079 hânesi vardır.

Sahâbe-i Kirâmdan [Ebû Hureyre] ve [Ammâd ibn-i Nâsır] Hazretleri dâhil kazâda Atâbeğ Gâzî nâmdâr [İmâdeddin Zengî] Rakkada ve Cedd emced halife-i zamân [Süleyman Şah] Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i Ca'berde defîn-i hâk mağfiretdirler. Şâh Müşârûn-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârîfî hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır.

Ek. B.3.

Sene: 1306 h. / 1889 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1306, ss. 157-186)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Mehmed Hamdi Efendi

Mal Müdîri Mehmed Hulûsi Efendi

Nâib Abdurrahman Niyâzi Efendi

Tahrîrât Kâtibi Abdurrahman Efendi

MECLİS İDÂRESİ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ Nâib Efendi

A'zâ Mal Müdîri Efendi

A'zâ Tahrîrât Kâtibi Efendi

A'zâ Şulâşi (شلاش) Ağa

A'zâ Derviş Ağa

A'zâ Sultân Ağa

Kazâ Sandık Emîni Ahmed Kadri Efendi

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan [Rakka] Kasabacığ ı Halebin 36 sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir. Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olub [el-Beyza] ve [er-Râfika] dirler idi. Sâhib-i Tefsîr [Kâdî-i Beyzâvî] ve meşâhîr ulemâdan [Celâl bin er-Rakkî] Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olub orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Hârûn er-Reşîd idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında [bin Şâkir] nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve Nûreddîn Şehîdin câmisinin minâre ve mihrâbıyla Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yokdur.

Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuşdur. Şimdiki Rakka Kasabacığ ı sûrun hârîcinde olub yüz elli kadar hâneye ve bir hükümet konağ ına hâvîdir. Rakka Kazâsının ekseri ahâlîsi aşâir olduğundan henüz nüfusu tahrîr olunmayub kazânın çiftlikât-ı hümayûn dâhilinde olanlardan başka vergi ile mükellef 3079 hânesi vardır.

Sahâbe-i Kirâmdan [Ebû Hureyre] ve [Ammâd ibn-i Nâsır] Hazretleri dâhil kazâda Atâbeğ Gâzî nâmdâr [İmâdeddin Zengi] Rakkada ve Cedd emced halife-i zamân [Süleyman Şah] Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i Ca'berde defîn-i hâk

mağfiretdirler. Şâh Müşârün-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârifi hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır.

Ek. B.4.

Sene: 1307 h. / 1890 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1307, ss. 129-154)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Mehmed Hamdi Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîîye

Nâib Abdurrahman Niyâzi Efendi

Müfti Efendi

Mal Müdîri Mehmed Hulûsi Efendi

Tahrîrât Kâtibi Abdurrahman Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Şulâşi (شلاش) Ağa

Derviş Ağa

Sultân Ağa

NÜFUS İDARESİ

Memur Ahmed Kadri Efendi

Kâtibi Derviş Efendi

BAZI ME'MUREYN

Sandık Emîni Abduh Efendi

Reji Memuru Arslan Bey

RAKKA KAZÂSÎ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan [Rakka] Kasabacığ ı Halebin 36 sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir. Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olub [el-Beyza] ve [er-Râfika] dirler idi. Sâhib-i Tefsîr [Kâdî-i Beyzâvî] ve meşâhîr ulemâdan [Celâl bin er-Rakkî] Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olub orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Hârûn er-Reşîd idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında [İbn-Şâkir] nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve Nûreddîn Şehîdin câmisinin minâre ve mihrâbıyla Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yokdur.

Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuşdur. Şimdiki Rakka Kasabacığ ı sûrun hâricinde olub yüz elli kadar hâneye ve bir hükümet konağ ına hâvidir. Rakka Kazâsının ekseri ahâlîsi aşâyir olduğundan henüz nüfusu tahrîr olunmayub kazânın çiftlikât-ı hümayûn dâhilinde olanlardan başka vergi ile mükellef 3079 hânesi vardır.

Sahâbe-i Kirâmdan [Ebû Hureyre] ve [Ammâd ibn-i Nâsır] Hazretleri dâhil kazâda Atâbeğ Gâzî nâmdâr [İmâdeddin Zengi] Rakkada ve Cedd emced halife-i zamân [Süleyman Şah] Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i Ca'berde defîn-i hâk mağfiretdirler. Şâh Müşârûn-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârifi hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır.

Ek. B.5.

Sene: 1308 h. / 1891 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1308, ss. 154-196)

RAKKA KAZÂSÎ

Kâim-makâm Mehmed Hâlid Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabiîye

Nâib Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Mehmed Hulûsi Efendi

Tahrîrât Kâtibi Abdurrahman Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Derviş Kâmil Ağa

Hâcî Hüseyin Ağa

Kerim Ağa

Alûşi Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Mehmed Hulûsi Efendi

Nüfus Memuru Ahmed Efendi

Sandık Emîni Abduh Efendi

Kâtibi Bâsil Efendi

Reji Memuru Arslan Bey Selâse

Kurâ: 38

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

[Halebin] şark cihetinde ve merkezi olan [Rakka] Kasabası [40] sâat bu'dunda ve [Fırât] Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir. [Rakka] a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup [el-Beyza] ve [er-Râfika] dirler idi. Sâhib-i Tefsîr [Kâdî Beyzâvî] ve meşâhîr ulemâdan [Celâl bin er-Rakkî] [Rakkalı] dır. [Rakka] Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ [Rakkanın] karşusunda ve [Fırâtın] garb tarafında [Rakka] nâmıyla bir nüzetgâh olup orada [Hişâm bin Abdûlmelik]in sâhilsarâyı var idi. [Hârûn er-Reşîd] idâre-i mülkiye ve muhafaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca [Rakkayı] pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir [ikâmetgâh] te'sîs ve inşâ ve bir de [rasadhâne] binâ eylemiş idi. [Halîfe Me'mûn] zamânında [bin Şâkir] nâmında bir

[coğrafyâ] ve [kozmoğrafyâ] âlimi derece-i dül ve arzı [Rakkada] ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhâtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve Hazreti [Ömer] vaktinde yapılan ve [Nüreddîn Şehîd] tarafından binâ olunan [câmiin] minâresiyle mihrâbından ve [Hârûn er-Reşîdin] sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur.

Merkezi [Urfa] olmak üzere evâilde [Rakka] nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. . Şimdiki [Rakka] Kasabası sûrun hârîcinde olub [150] kadar hâne [1] hükümet konağı [2] kahvehâne [1] mescid [75] dükkân [2] firunı hâvidir.

[Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh] Hazretleri [Rakkaya] tâbi [kale-i] defîn-i hâk mağfiretdirler.

[Şâh Müşârün-ileyh] hazretlerinin türbeleri mesârifi [hazîne-i hasa-i hazreti pâdişâhdan] i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır. Bu kazânın mahsûlâtı [hınta] [şa'ir] [ak darı] [mısır darısı] [sısamdan] ibâretdir.

RAKKA KAZÂSI'NIN NÜFUS CEDVELİ

Înâs	Zükûr	İcmâl
2.740	2.062	4.802 (İslâm)

Ek. B.6.

Sene: 1309 h. / 1892 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1309, ss. 113-140)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Mehmed Hamdi Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

A'zâ-yı Tabîîye

Nâib Mehmed Vahîd Efendi

Mal Müdîri Mehmed Hulûsi Efendi

Tahrîrât Kâtibi Abdurrahman Behçet Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Derviş Kâmil Ağa

Hâcî Hüseyin Ağa

Kerim Ağa

Alûşi Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Mehmed Hulûsi Efendi

Nüfus Memuru Ahmed Efendi

Sandık Emîni Abdullah Efendi

Kâtibi Bâsil Efendi

Reji Memuru Arslan Bey

Kurâ: 38

RAKKA KAZÂSÎ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

[Halebin] şark cihetinde ve merkezi olan [Rakka] Kasabası [40] sâat bu'dunda ve [Fırât] Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir. [Rakka] a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olub [el-Beyza] ve [er-Râfika] dirler idi. Sâhib-i Tefsîr [Kâdî-i Beyzâvî] ve meşâhîr ulemâdan [Celâl bin er-Rakkî] [Rakkalı] dır. [Rakka] Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ [Rakkanın] karşusunda ve [Fırâtın] garb tarafında [Rakka] nâmıyla bir nüzetgâh olub orada [Hişâm bin Abdûlmelikin] sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir.

[Hârûn er-Reşîd] idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca [Rakkayı] pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir [ikâmetgâh] te'sîs ve inşâ ve bir de [rasadhâne] binâ eylemiş idi. [Halîfe Me'mûn] zamânında [bin Şâkir] nâmında bir [coğrafyâ] ve [kozmoğrafyâ] âlimi derece-i dül ve arzı [Rakkada] ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve Hazreti [Ömer] vaktinde yapılan ve [Nûreddîn Şehîd] tarafından binâ olunan [câmiin] minâresiyle mihrâbından ve [Hârûn er-Reşîdin] sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yokdur.

Merkezi [Urfa] olmak üzere evâilde [Rakka] nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuşdur. . Şimdiki [Rakka] Kasabası

sûrun hârîcinde olub [150] kadar hâne [1] hükümet konağı [2] kahvehâne [1] mescid [85] dükkân [2] firunı hâvidir.

[Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh] Hazretleri [Rakkaya] tâbi [kale-i] defn-i hâk mağfiretdirler.

[Şâh Müşârün-ileyh] hazretlerinin türbeleri mesârifi [hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan] i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır. Bu kazânın mahsûlâtı [hınta] [şa'ir] [ak darı] [mısır darısı] [sısamdan] ibâretdir.

RAKKA KAZÂSI'NIN NÜFUS CEDVELİ

Înâs	Zükûr	İcmâl
2.802	2.142	4.944 (İslâm)

Ek. B.7.

Sene: 1312 h. / 1894 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1312, ss. 209-252)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Ali Ârif Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Mehmed Vahîd Efendi

Müfti Şih Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Hüseyin Efendi

Tahrîrât Kâtibi Ali Haydar Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Mehmed Ağa

Sultân el-Hüseyin Ağa

Alâsi Ağa

Şih el-Cem' Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Mustafa Fehmi Efendi

Sandık Emîni Efendi

{1}

NÜFUS İDARESİ

Memur Ahmed Efendi

Kâtibi Mehmed Efendi

{1} Umûr-ı adliyesi Bâbda görülmektedir]

RAKKA KAZÂSÎ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

[Halebin] şark cihetinde ve merkezi olan [Rakka] Kasabası [40] sâat bu'dunda ve [Fırât] Nehrinin sâhil-i şarkisindedir.

[Rakka] Kasabasında [1] hükümet konağı [1] mescid [1] mekteb [60] hâne [85] dükkân [2] firun [3] kahvehâne ve dâhil-i kazâda [48] karye [2000] çadır [450] çift [900] çift hayvanı [300] at ve cins kısrağ [1000] öküz ve inek [1000] merkep [50] deve [400] manda mevcuttur.

[Rakka] a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdı-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan Celâl bin er-Rakkî Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. Hârûn er-Reşîd idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında bin Şâkir nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve [Hazreti Ömer Aleyyisselâm] vaktinde yapılan ve Nûreddîn Şehîd tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi

Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuşdur. . Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

[Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh] Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defîn-i hâk mağfiretdirler.

[Şâh Müşârün-ileyh] hazretlerinin türbeleri mesârifi [hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan] i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır. Bu kazânın mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı, sısamdan ibâretdir. [Rakka] Kazâsında geçen [1308] senesi zarfında [975.117] kuruş tahsîlât ve [939.637] kuruş mesârifât ve irsâlât vukû bulmuşdur.

RAKKA KAZÂSI'NIN NÜFUS CEDVELİ

Înâs	Zükûr	İcmâl
3.231	2.610	5.841 (İslâm)

*[İşbu nüfusun yalnız yüz ikisi okuryazardır]

Ek. B.8.

Sene: 1313 h. / 1895 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1313, ss. 245-247)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Ahmed Sabri Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Mehmed Vahîd Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Mehmed Hulûsi Efendi

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Bey

A'zâ-yı Müntehabe

Derviş Ağa

Kerim Ağa

Alâsi Ağa

Şih Cem' Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Münib Efendi

Sandık Emîni Ahmed Efendi

{1}

Nüfus Memuru Ahmed Efendi

Tapu Kâtibi Zekeriyâ Efendi

*[Rakka Kazâsı dâhilinde rütbe ve nişanı hâiz zevât yokdur]

{1} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir

RAKKA KAZÂSı'NA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı [1] mescid [1] mekteb [60] hâne [85] dükkân [2] firun [2] kahvehâne ve dâhil-i kazâda [48] karye [2000] çadır [450] çift [900] çift hayvanı [300] at ve cins kısarak [1000] öküz ve inek [1000] merkep [450] manda mevcuttur.

Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdı-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan Celâl bin er-Rakkî Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. Hârûn er-Reşîd idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında bin Şâkir nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri

yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve [Hazreti Ömer Aleyyisselâm] vaktinde yapılan ve Nûreddîn Şehîd tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. . Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

[Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh] Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defn-i hâk mağfiretdirler.

[Şâh Müşârün-ileyh] hazretlerinin türbeleri mesârifi [hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan] i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır.

Bu kazânın mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı, sisamdan ibârettdir. Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır.

NÜFUS İDÂRESİ KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN RAKKA KAZÂSÎ'NİN NÜFUS CEDVELİ

İnâs	Zükûr	İcmâl
3.534	3.145	6.679 (İslâm)

Ek. B.9.

Sene: 1314 h. / 1896 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1314, ss. 254-319)

RAKKA KAZÂSÎ

Kâim-makâm Abdurrahman Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Abdurrahman Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Râtıb Efendi

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Bey

A'zâ-yı Müntehabe

Abdulhâdi Ağa

Şih Şülâşi Ağa

Alâsi Ağa

Mehmed Ağa

MAL KALEMÎ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Münib Efendi

Sandık Emîni Ahmed Efendi

{1}

Nüfus Memuru Ahmed Efendi

Tapu Kâtibi Zekeriyâ Efendi

Telgraf ve Posta Memuru Nazmî Efendi

Mekteb-i Rüşdî Muallimi Abdullah Efendi

Düyûn-ı Umûmiye Memuru İzzet Efendi

Reji Memuru İzzet Efendi

{1} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı [1] mescid [1] mekteb [60] hâne [85] dükkân [2] firun [2] kahvehâne ve dâhil-i kazâda [48] karye [2000] çadır [450] çift [900] çift hayvanı [300] at ve cins kısrak [1000] öküz ve inek [1000] merkep [450] manda mevcuttur.

Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdı-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan Celâl bin er-Rakkî Rakkalıdır.

Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olub orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. Hârûn er-Reşîd idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında bin Şâkir nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve {Hazreti Ömer} radiyallahüanh vaktinde yapılan ve Nûreddîn Şehîd tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. . Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

{Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh} Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defîn-i hâk mağfiretdirler.

{Şâh Müşârûn-ileyh} hazretlerinin türbeleri mesârifi {hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan} i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin olunmaktadır.

Bu kazânın mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı, sısamdan ibârettdir. Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır.

[BÜDÇELER]

Vilâyetin 1312 Senesi Vâridât Bûdçesidir

	Emlâk ve	Bedel-i	Ağnam	A'sâr	Vâridât-ı	
Kazâ	Temettü	Askerî	ve Deve	Hâsılatı	Sâire	Yekûn
	Vergisi		Vergisi			(Kuruş)
Halep	1.997.238	531.448	1.281.187	217.341	1.058.971	5.086.185
Ayıntab	1.068.783	299.522	269.237	1.228.731	148.000	3.014.783
Kilis	985.672	76.556	653.596	1.310.830	70.800	3.097.454
İskenderun	213.470	55.100	51.813	333.744	25.000	679.127
Antakya	900.245	140.927	162.313	1.027.774	159.000	2.430.259
İdlib	578.802	11.000	202.265	945.980	90.000	1.828.047
Harim	442.897	0	261.565	738.652	55.212	1.498.326

C.Şuğûr	375.152	66.704	159.886	528.338	33.000	1.163.080
Ma're	276.881	703	483.940	430.670	19.916	1.212.110
Bâb	289.278	0	519.981	308.180	32.112	1.149.551
Belen	155.671	26.259	90.052	189.131	45.431	506.544
Cebel-i	262.112	0	341.430	665.878	9.000	1.278.420
Sem'ân						
Münbiç	188.731	0	412.863	108.340	94.004	803.938
Rakka	205.952	0	975.867	88.047	60.784	1.330.650
Yekûn	7.940.884	1.208.219	5.866.505	8.161.636	1.901.230	25.078.474

Vilâyetin 1312 Senesi Mesârifât Bûdçesidir

Kazâ	Şer'iyye	Dâhiliye	Adliye	Mâliye	Eshâm-ı Mütenevvîa	Yekûn (Kuruş)
Halep	89.240	1.366.685	369.030	949.575	807.537	3.582.067
Ayıntab	28.800	48.728	22.100	51.215	6.877	157.720
Kilis	22.800	62.778	22.120	91.968	2.565	202.231
İskenderun	22.800	53.628	25.090	29.569	0	131.087
Antakya	29.075	55.688	22.100	59.730	2.138	168.731
İdlib	21.348	42.278	22.070	75.810	0	161.506
Harim	11.300	47.448	22.090	41.840	0	122.678
C.Şuğûr	14.300	47.078	22.070	45.266	0	128.714
Ma're	15.980	33.728	22.060	59.035	0	130.803
Bâb	17.300	37.778	22.070	31.924	0	119.072
Belen	14.300	38.928	22.860	28.470	0	105.558
Cebel-i	11.300	22.678	0	33.140	0	67.118
Sem'ân						
Münbiç	8.300	23.592	0	39.930	0	71.822
Rakka	11.900	25.728	0	24.100	0	61.728
Yekûn	318.743	1.906.743	594.660	1.571.572	819.117	5.210.835

Ek. B.10.**Sene: 1315 h. / 1897 m.**

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1315, ss. 258-260)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîîye

Nâib Reşîd Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Hüseyin Hüsnî Efendi

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Sabri Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Abdulhâdi Ağa

Şulâşi Ağa

Alâsi Ağa

Mehmed Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Münib Efendi

Sandık Emîni Ahmed Efendi

{1}

Nüfus Memuru İzzet Efendi

Tapu Kâtibi Zekeriyâ Efendi

Telgraf ve Posta Memuru Pertev Efendi

Düyûn-ı Umûmiye Memuru İzzet Efendi

Reji Memuru İzzet Efendi

Mekteb-i Rüşdî Muallimi Hikmet Efendi

Şâkirdân: 20 adet

{1} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı [1] mescid [1] mekteb-i rüşdiyye [112] hâne [85] dükkân [2] firun [3] kahvehâne ve dâhil-i kazâda [48] karye [2000] çadır [450] çift [900] çift hayvanı [1000] at ve cins kısarak [1000] öküz ve inek [450] merkep [300] manda mevcuttur.

Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan Celâl bin er-Rakkî Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada Hişâm bin Abdûlmelikin sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {bin Şâkir}nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve {Hazreti Ömer} radiyallahüanh vaktinde yapılan ve Nûreddîn Şehîd tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve Hârûn er-Reşîdin sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. . Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

{Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh} Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defn-i hâk mağfiretdirler.

{Şâh Müşârûn-ileyh} hazretlerinin türbeleri mesârifi {hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan} i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin buyurulmuştur.

Bu kazânın mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı, sısamdan ibârettdir. Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır.

NÜFUS İDÂRESİ KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN RAKKA
KAZÂSÎ'NİN NÜFUS CEDVELİ

İnâs	Zükûr	İcmâl
4.344	3.675	8.019 (İslâm)

Ek. B.11.

Sene: 1316 h. / 1898 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1316, ss. 267-269)

RAKKA KAZÂSÎ

Kâim-makâm Ömer Lütî Efendi

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Mustafa Râsim Efendi

Müftî Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Hüseyin Hüsnî Efendi

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Sabri Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Şulâşi Ağâ

Alâsi Ağâ

Mehmed Efendi

Abdulhâdi Efendi

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Ahmed Hamdi Efendi

Sandık Emîni Mehmed Nâci Efendi

{1}

Nüfus Memuru İzzet Efendi
 Kâtibi Mehmed Hâşim Efendi
 Tapu Kâtibi Hamdi Efendi
 Telgraf ve Posta Memuru Pertev Efendi
 Düyûn-ı Umûmiye Memuru Zekeriyâ Efendi
 Reji Memuru Zekeriyâ Efendi

Mekteb-i Rüşdî-i Mülkî Muallimi Abdur Hilmi Efendi
 Şâkirdân: 12 adet

{1} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı [1] mescid [1] mekteb-i rüşdiye [112] hâne [140] dükkân [2] firun [3] kahvehâne ve dâhil-i kazâda [48] karye [2000] çadır [450] çift [900] çift hayvanı [1000] at ve cins kısarak [1000] öküz ve inek [450] merkep [300] manda mevcuttur. Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada {Hişâm bin Abdûlmelik} sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve {Hazreti Ömer Radiyallahüanh} vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbindan ve {Hârûn er-Reşîd} sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiye de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. . Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hâricindedir. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı

tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. . Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

{Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh} Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defn-i hâk mağfiretdirler.

Şâh Müşârûn-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârîfî hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin buyurulmuştur.

Bu kazânın mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı, sısamdan ibârettdir. Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır.

NÜFUS İDÂRESİ KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN RAKKA KAZÂSÎ'NİN NÜFUS CEDVELİ

Enâs	Zekûr	Yekûn
4.344	3.867	8.211 (İslâm)

Ek. B.12.

Sene: 1317 h. / 1899 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1317, ss. 282-353)

RAKKA KAZÂSÎ

İsmi	Rütbe	Târihi	Madalya
Kâim-makâm Hacı Ali Rıza Efendi	Râbia	7 B 284	İftihâr Madalyası

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîîye

Nâib Mehmed İhsân Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Hüseyin Efendi

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Şerif Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Mehmed Ağa

Abdülhâdi Ağa

Alâsi Ağa

Şih Sultân Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Ahmed Hamdi Efendi

Sandık Emîni Mehmed Nâci Efendi

{1}

NÜFUS İDÂRESİ

Memur İzzet Efendi

Kâtib Mehmed Hâşim Efendi

{1} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârîfî ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf [1] mekteb-i ibtidâî [1] kütübhâne [1] muvakkithâne ile [1] mescid [1] mekteb-i rüşdiye [2286] hane [1] dükkân [2] değirmen [3] kahvehane [1] han [7] anbar ve samanlık ve dâhil-i kazâda [48] karye [2000] çadır [450] çift [900] çift hayvanı [1000] at ve cins kısırak [450] merkeb [1000] öküz ve inek [300] manda mevcuddur. Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olub el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdi-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olub orada {Hişâm bin Abdûlmelik} sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı

pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {bin Şâkir}nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve {Hazreti Ömer Radiyallahüanh} vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîdin} sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi Urfâ olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

{Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh} Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defn-i hâk mağfiretdirler.

Şâh Müşârûn-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârifi hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin buyurulmuştur.

Bu kazânın mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı, sisamdan ibâretir.

Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır.

NÜFUS İDÂRESİ KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN RAKKA KAZÂSÎ'NİN NÜFUS CEDVELİ

İnâs	Zükûr	Yekûn
4.868	3.869	8.737 (İslâm)

Vilâyetin 1314 Senesi Vâridât Bûdçesidir

	Emlâk ve	Bedel-i	Ağnam	A'sâr	Vâridât-ı	
Kazâ	Temettü	Askerî	ve Deve	Hâsılatı	Sâire	Yekûn
	Vergisi		Vergisi			(Kuruş)
Halep	2.449.001	514.673	1.470.000	130.687	1.152.753	5.717.114
Ayıntab	1.034.872	291.699	318.660	1.304.743	287.550	3.237.524
Kilis	929.540	72.704	715.680	1.500.000	197.305	3.415.229
İskenderun	223.514	49.667	59.648	559.274	149.650	1.042.753
Antakya	853.388	145.573	166.464	1.045.000	197.117	2.427.542

İdlib	566.045	11.000	219.848	1.201.886	157.544	2.156.323
Harim	431.590	0	257.184	800.000	58.069	1.546.843
C.Şuğûr	366.661	64.149	170.152	566.250	55.937	1.223.149
Ma're	266.708	814	503.540	598.865	64.411	1.434.338
Bâb	307.664	0	490.040	703.512	65.231	1.566.447
Belen	146.127	25.852	94.000	191.385	42.501	499.865
Cebel-i Sem'ân	146.127	0	366.588	650.000	38.321	1.316.896
Münbiç	127.951	0	384.268	80.647	28.100	620.966
Rakka	189.200	0	945.788	95.000	86.125	1.316.113
Yekûn	8.170.248	1.176.131	6.161.860	9.432.249	2.580.614	27.521.102

Vilâyetin 1312 Senesi Mesârifât Bûdçesidir

Kazâ	Şer'iyye	Dâhiliye	Adliye	Mâliye	Eshâm-ı Mütenevvîa	Yekûn (Kuruş)
Halep	76.504	1.149.493	318.830	770.680	807.531	3.123.038
Ayıntab	29.300	44.200	21.190	57.502	6.877	159.069
Kilis	21.200	54.652	21.180	87.659	2.565	178.256
İskenderun	21.200	46.600	24.190	30.046	0	122.036
Antakya	26.600	50.200	21.190	64.539	2.138	164.667
İdlib	15.800	38.152	21.180	78.842	0	153.974
Harim	11.200	51.932	21.190	448.100	0	129.132
C.Şuğûr	13.300	42.952	21.180	43.042	0	120.474
Ma're	15.388	29.680	21.176	72.502	0	138.746
Bâb	13.300	34.480	21.180	45.242	0	114.202
Belen	13.300	91.900	22.976	25.810	0	153.986
Cebel-i Sem'ân	10.300	21.100	0	38.130	0	69.530
Münbiç	8.200	21.100	0	32.810	0	62.110
Rakka	118.00	23.500	0	38.630	0	73.930

Yekûn 287.392 1.629.941 535.462 1.421.264 819.111 **4.693.170**

Ek. B.13.

Sene: 1318 h. / 1900 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1318, ss. 297-370)

RAKKA KAZÂSI

İsmi	Rütbe	Târihi	Madalya
Kâim-makâm Hacı Ali Rıza Efendi	Râbia	7 R 284	İftihâr Madalyası

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Efendi

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Mehmed İhsân Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Mehmed Vahîd Efendi (Müderriş)

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Said Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Abdulhâdi Ağa

Şih Ağa

Hamûd el-Cerf Ağa

Ma'hûz Ağa

MAL KALEMÎ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Ahmed Hamdi Efendi

Sandık Emîni Ahmed Kadri Efendi

{*}

NÜFUS İDÂRESİ

Memur Mehmed Âkif Efendi
Kâtib Mehmed Hâşim Efendi
Tapu Kâtibi Mehmed Hamdi Efendi

{*} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir.

TELGRAF VE POSTA İDÂRESİ

Müdür Kadri Efendi

BELEDİYE DÂİRESİ

A'zâ Haddâd Efendi	A'zâ Hamûd el-Ali ez-Zâhir Ağa
A'zâ Hâcî Hüseyin Efendi	A'zâ Ali el-Cerf Ağa
A'zâ Halef Ağa	A'zâ Ferec el-Şuayb Ağa

DÜYUN-I UMÛMİYE İDÂRESİ

Memur Zekeriyâ Efendi

REJİ İDÂRESİ

Memur Zekeriyâ Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDÎ-İ MÜLKÎ

Muallim Behçet Efendi
Şâkirdân 28 adet

RAKKA KAZÂSİ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârifî ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf [2] mekteb-i ibtidâî [1] mescid

[1] mekteb-i rüşdiye [2286] hane [80] dükkân [2] değirmen [4] kahvehane ve dâhil-i kazâda [48] karye [2150] çadır [900] çift hayvanı [450] öküz ve inek [500] merkeb mevcuttur. Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdı-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Rakka Mezopotâmya yani el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada {Hişâm bin Abdûlmelikin} sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve {Hazreti Ömer Radiyallahüanh} vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîdin} sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkil-i vilâyetde mülga olmuştur. Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hâricindedir.

{Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh} Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defn-i hâk mağfiretdirler.

Şâh Müşârûn-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârifî hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin buyurulmuştur.

Bu kazânın mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı, sısamdan ibârettdir.

Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır.

NÜFUS İDÂRESİ KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN RAKKA KAZÂSİ'NİN NÜFUS CEDVELİ

İnâs	Zükûr	Yekûn
4.929	3.939	8.868 (İslâm)

Vilâyetin 1315 Sene-i Rûmiyesi Vâridât Bûdçesidir

Kazâ	Emlâk ve Temettü Vergisi	Bedel-i Askerî	Ağnam ve Deve Vergisi	A'sâr Hâsılatı	Vâridât-ı Sâire	Yekûn (Kuruş)
Halep	2.449.001	514.673	1.470.000	130.687	1.152.753	5.717.114
Ayıntab	1.034.872	291.699	318.660	1.304.743	287.550	3.237.524
Kilis	929.540	72.704	715.680	1.500.000	197.305	3.415.229
İskenderun	223.514	49.667	59.648	559.274	149.650	1.042.753
Antakya	853.388	145.573	166.464	1.045.000	197.117	2.427.542
İdlib	566.045	11.000	219.848	1.201.886	157.544	2.156.323
Harim	431.590	0	257.184	800.000	58.069	1.546.843
C.Şuğûr	366.661	64.149	170.152	566.250	55.937	1.223.149
Ma're	266.708	814	503.540	598.865	64.411	1.434.338
Bâb	307.664	0	490.040	703.512	65.231	1.566.447
Belen	146.127	25.852	94.000	191.385	42.501	499.865
Cebel-i Sem'ân	146.127	0	366.588	650.000	38.321	1.316.896
Münbiç	127.951	0	384.268	80.647	28.100	620.966
Rakka	189.200	0	945.788	95.000	86.125	1.316.113
Yekûn	8.170.248	1.176.131	6.161.860	9.432.249	2.580.614	27521102

Vilâyetin 1315 Sene-i Rûmiyesi Mesârifât Bûdçesidir

Kazâ	Şer'iyye	Dâhiliye	Adliye	Mâliye	Eshâm-ı Mütenevvia	Yekûn (Kuruş)
Halep	76.504	1.149.493	31.8830	770.680	807.531	3.123.038
Ayıntab	29.300	4.420	21.190	57.502	6.877	159.069
Kilis	21.200	54.652	21.180	78.659	2.565	178.256
İskenderun	21.200	46.600	24.190	30.046	0	122.036
Antakya	26.600	50.200	21.190	64.529	2.138	164.667

İdlib	15.800	38.152	21.180	78.842	0	152.974
Harim	11.200	51.932	21.190	44.810	0	129.132
C.Şuğûr	13.300	42.952	21.180	43.042	0	120.474
Ma're	15.388	29.680	21.176	72.502	0	138.746
Bâb	13.300	34.480	21.180	45.242	0	114.202
Belen	13.300	91.900	22.976	25.810	0	153.986
Cebel-i Sem'ân	10.300	21.100	0	38.130	0	69.530
Münbiç	88.200	21.100	0	32.810	0	62.110
Rakka	11.800	23.500	0	38.630	0	73.930
Yekûn	287.392	1.629.941	535.462	1.421.264	819.111	4.693.170

Ek. B.14.**Sene: 1319 h. / 1901 m.**

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1319, ss. 310-388)

RAKKA KAZÂSI

İsmi	Rütbe	Târihi
Kâim-makâm Mehmed Nazîf Bey	Selâse	14 R 307

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ-yı Tabiîye

Nâib Mehmed İhsân Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Hüseyin Hüsnî Efendi

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Said Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Alûşi Ağa

Alâsi Ağa

Hamûd el-Cerf Ağa

هویدى Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Ahmed Hamdi Efendi

Sandık Emîni Abdulhâdi Efendi

{*}

NÜFUS İDÂRESİ

Memur Hamid Hamdi Efendi

Kâtib Mehmed Hâşim Efendi

Tapu Kâtibi Mehmed Hamdi Efendi

{*} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir.

TELGRAF VE POSTA İDÂRESİ

Müdür Kadri Efendi

BELEDİYE DÂİRESİ

Reis Abdullah Rüşdî Efendi

A'zâ Haddâd Efendi

A'zâ Hamûd el-Ali ez-Zâhir Ağa

A'zâ Hâcî Hüseyin Efendi

A'zâ Ali el-Cerf Ağa

A'zâ Halef Ağa

A'zâ Ferec el-Şuayb Ağa

DÜYUN-I UMÛMİYE İDÂRESİ

Ondalık Memuru Zekeriya Efendi

REJİ İDÂRESİ

Memur Zekeriya Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDÎ-İ MÜLKÎ

Muallim-i Evvel Hâfız İbrahim Efendi

Muallim-i Sâni Mehmed Kâmil Efendi

Şâkirdân 41 adet

RAKKA KAZÂSÎ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârîfî ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf [2] mekteb-i ibtidâî [1] mescid [1] mekteb-i rüşdiye [85] dükkân [3] değirmen [4] kahvehane ve dâhil-i kazâda [48] karye mevcuttur.

Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Kasabanın şark cihetinde hayrû't-tâbi'inden {Üveys el-Karânî radi anh el-bâri} hazretlerinin makâm-ı mübâreği ve rivâyet-i âhere nazaran türbesi ve sahâbe-i kirâmdan {Ammâr bin Yâsir ve Ebâ bin Ka'b radiyallahu anhümâ} hazretlerinin ve şark-i şimâlisinde yine bir çâryek sâat mesâfede yine sahâbe-i kirâmdan {Yahyâ el-Garîb ve Uveyse bin Ma'bed el-Esedî} hazretlerinin makâm-ı mübârekeleri ve Haleb yolu üzerinde merkez kazâyâ dokuz sâat mesâfede Şâmiye cihetinde yine sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîs nebevî {Ebû Hureyre radiyallahu anh} hazretlerinin türbe-i şerîfeleri mevcuttur.

Rakka el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada {Hişâm bin Abdûlmelikin} sâhilsarâyı var idi. Henüz hârâbesi bâkidir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve {Hazreti Ömer Radiyallahüanh} vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîdin} sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yokdur. Merkezi

Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuştur. . Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

{Cedd emced halife-i zaman Süleymân Şâh} Hazretleri Rakkaya tâbi kale-i]defn-i hâk mağfiretdirler.

Şâh Müşârün-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârifi hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin buyurulmuştur. Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır. Dâhil-i kazâda bazı aşâyir-i urbân nezdinde a'lâ cins at ve kısrak ve Fırât Nehri kenârındaki bazı kurâda manda dahî bulunur. Kazânın arâzisi münbit ve husûsiyle Harrân Kazâsından nebeân ederek kasabanın şark cihetinde iki sâat mesâfelik bir mahalden mürûrla Fırat Nehrine dökülmekte olan Nehr-i Belîh üzerindeki arâzi her nev' mahsûlâtın husûle getirilmesine kâbiliyetli ise de ahâli-i kazânın ademi ülfet ve rağbetleri hasebiyle mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı ve sisamdan ibâret olub bazen kavun, karpuz, hıyar bulunursa da cüz'ıyyâtıdır. Başka dürlü sebze ve mahsûlât-ı mütenevvıa yetiştiremezler.

NÜFUS İDÂRESİ KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN RAKKA KAZÂSİ'NİN NÜFUS CEDVELİ

İnâs	Zükûr	Yekûn
5.020	4.305	9.325 (İslâm)

Vilâyetin 1316 Sene-i Rûmiyesi Vâridât Bûdçesidir

	Emlâk ve	Bedel-i	Ağnam	A'sâr	Vâridât-ı	
<i>Kazâ</i>	Temettü	Askerî	ve Deve	Hâsılatı	Sâire	<i>Yekûn</i>
	Vergisi		Vergisi			<i>(Kuruş)</i>
Halep	2449001	514673	1470000	130687	1152753	5.717.114
Ayıntab	1034872	291699	318660	1304743	287550	3237524
Kilis	929540	72704	715680	1500000	197305	3415229
İskenderun	224514	49667	59648	559274	149650	142753
Antakya	853388	145573	166464	1045000	197117	2427542
İdlib	566045	11000	219848	1201886	157544	2156323
Harim	431590	0	257184	800000	58069	1546843

C.Şuğûr	366661	64149	170152	566250	55937	1223149
Ma're	266708	814	503540	598865	64411	1424338
Bâb	307664	0	490040	703512	65231	1566447
Belen	146127	25852	94000	191385	42501	499865
Cebel-i Sem'ân	146127	0	366588	650000	38321	1316896
Münbiç	127951	0	384268	80647	28100	620966
Rakka	189200	0	945788	95000	86125	1316113
Yekûn	8170248	1176131	6161860	9432249	2580614	27521102

Vilâyetin 1316 Sene-i Rûmiyesi Mesârifât Bûdçesidir

Kazâ	Şer'iyye	Dâhiliye	Adliye	Mâliye	Eshâm-ı Mütenevvia	Yekûn (Kuruş)
Halep	76.504	1.149.493	31.8830	770.680	807.531	3.123.038
Ayıntab	29.300	4.420	21.190	57.502	6.877	159.069
Kilis	21.200	54.652	21.180	78.659	2.565	178.256
İskenderun	21.200	46.600	24.190	30.046	0	122.036
Antakya	26.600	50.200	21.190	64.529	2.138	164.667
İdlib	15.800	38.152	21.180	78.842	0	152.974
Harim	11.200	51.932	21.190	44.810	0	129.132
C.Şuğûr	13.300	42.952	21.180	43.042	0	120.474
Ma're	15.388	29.680	21.176	72.502	0	138.746
Bâb	13.300	34.480	21.180	45.242	0	114.202
Belen	13.300	91.900	22.976	25.810	0	153.986
Cebel-i Sem'ân	10.300	21.100	0	38.130	0	69.530
Münbiç	88.200	21.100	0	32.810	0	62.110
Rakka	11.800	23.500	0	38.630	0	73.930
Yekûn	287.392	1.629.941	535.462	1.421.264	819.111	4.693.170

Ek. B.15.**Sene: 1320 h. / 1902 m.**

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1320, ss. 314-318)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Mehmed Tevfik Bey

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Abdurrahman قرىطم Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Hüseyin Hüsnî Efendi

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Said Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Alûşi Ağa

Alâsi Ağa

Hamûd el-Cerf Ağa

هویدى Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Ahmed Hamdi Efendi

Sandık Emîni Abdulhâdi Efendi

{*}

NÜFUS İDÂRESİ

Memur Hamid Hamdi Efendi

Kâtib Mehmed Hâşim Efendi

Tapu Kâtibi Reşîd Efendi

Bedelât-ı Nakdiye Kâtibi Said Efendi

{*} Umûr-ı adliyesi Bâb Kazâsında görülmektedir.

TELGRAF VE POSTA İDARESİ

Müdür Mustafa Sabri Efendi

BELEDİYE DÂİRESİ

Reis Abdullah Rüşdî Efendi

A'zâ Hamûd el-Ali ez-Zâhir Ağa

A'zâ Haddâd el-Alûşî Ağa

A'zâ Hâcî Hüseyin Ağa

A'zâ Ali el-Cerf Ağa

A'zâ Halef Ağa

A'zâ Ferec el-Şuayb Ağa

DÜYUN-I UMÛMİYE İDÂRESİ

Ondalık Memuru Zekeriya Efendi

REJİ İDÂRESİ

Memur Zekeriya Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDÎ-İ MÜLKÎ

Muallim-i Evvel Hâfız İbrahim Efendi

Muallim-i Sâni Efendi

Şâkirdân 37 adet

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [40] sâat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükümet konağı hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârifi ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf [2] mekteb-i ibtidâî [1] mescid [1] mekteb-i rüşdiye [225] hâne [86] dükkân [2] firun [3] değirmen [4] kahvehane ve dâhil-i kazâda [57] karye mevcuttur.

Rakka a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır.

Kasabanın şark cihetinde üç buçuk sâatlik mesâfede vâki' Menâhır nâm tepenin başında {Hazreti İmâm Ali radiyallahu teâli anh} hazretlerinin birâderi {Ca'fer ed-Tayyâr radiyallahu teâli anh} hazretlerinin türbesi ve rivâyet-i âhere göre makâm-ı şerîfî vardır. Ve hayrû't-tâbi'înden {Üveys el-Karânî radi anh el-bâri} hazretlerinin makâm-ı mübâreği ve rivâyet-i âhere nazaran türbesi ve sahâbe-i kirâmdan {Ammâr bin Yâsir ve Ebâ bin Ka'b radiyallahu anhümâ} hazretlerinin ve şark-i şimâlisinde yine bir çâryek sâat mesâfede yine sahâbe-i kirâmdan {Yahyâ el-Garîb ve Uveyse bin Ma'bed el-Esedî} hazretlerinin makâm-ı mübârekeleri ve Haleb yolu üzerinde merkez kazâyâ dokuz sâat mesâfede Şâmiye cihetinde yine sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîs nebevî {Ebû Hureyre radiyallahu anh} hazretlerinin türbe-i şerîfeleri mevcuttur.

Rakka el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafında Rakka nâmıyla bir nûzetgâh olub orada {Hişâm bin Abdûlmelikin} sâhilsarâyı var idi. Henüz hârabesi bâkidir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüşdür. Şimdi bir sâat muhîinde olan ve bazı yerleri yıkılan sur ile içindeki harâbezârdan ve {Hazreti Ömer Radiyallahüanh} vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîdin} sarâyına müteallik bazı âsârdan başka bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde mülga olmuşdur. Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

Şâh Müşârûn-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârîfî hazîne-i hassa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak mülûkâne bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin buyurulmuşdur. Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır. Dâhil-i kazâda bazı aşâyir-i urbân nezdinde a'lâ cins at ve kısrak ve Fırât Nehri kenârındaki bazı kurâda manda dahî bulunur. Kazânın arâzisi münbit ve husûsiyle Harrân Kazâsından nebeân ederek kasabanın şark cihetinde iki sâat mesâfelik bir mahalden mürûrla Fırât Nehrine dökülmekte olan Nehr-i Belîh üzerindeki arâzi her nev' mahsûlâtın husûle getirilmesine kâbiliyetli ise de ahâli-i kazânın ademi ülfet ve rağbetleri hasebiyle mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı

ve sisamdan ibâret olub bazen kavun, karpuz, hıyar bulunursa da cüz'ıyyâtdandır. Başka dürlü sebze ve mahsûlât-ı mütenevvıa yetişdiremezler.

KAZÂ DÂHİLİNDEKİ AŞÂİR-İ SEYYÂREDEN BAŞKA RAKKA
KAZÂSINDA DÂHİL TAHRÎR OLAN NÜFUSUN NÜFUS İDÂRESİ
KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN CEDVELİ

Înâs	Zükûr	Yekûn
5.265	4.374	9.641 (İslâm)

Ek. B.16.

Sene: 1321 h. / 1903 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1321, ss. 362-368)

RAKKA KAZÂSİ

Kâim-makâm Mehmed Tevfik Bey

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Abdurrahman قر بطم Efendi

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Mehmed Tevfik Bey

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Said Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Abdullah Efendi Alûşi

Alâsi Ağa

Hamûd el-Cerf Ağa

Halef bin İbrahim el-Hasûf Ağa

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Ahmed Hamdi Efendi

Sandık Emîni Abdulhâdi Efendi

{*}

NÜFUS İDÂRESİ

Memur Hacı İbrahim Efendi

Kâtib Mehmed Hâşim Efendi

Tapu Kâtibi münhal

{*} Umûr-ı adliyesi merkez vilâyetde görülmektedir.

FERÂĞ VE İNTİKÂL KOMİSYONU

Reis Kâim makâm Bey

A'zâ Nâib Efendi

Tapu Kâtibi münhal

A'zâ Mal Müdîri Bey

TAHSÎLÂT KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey

A'zâ Mal Müdîri Muavini Efendi

A'zâ Kâhkecizâde Mehmed Ağa

A'zâ Belediye Re'isi Efendi

A'zâ Zâbıta Memuru İbrahim Ağa

BEDELÂT-I NAKDİYYE TAHSÎLÂTI KOMİSYONU

Re'is Kâim-makam Bey

Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi Said Efendi

A'zâ Mal Müdîri Bey

A'zâ Zâbıta Memuru Ağa

MAÂRİF KOMİSYONU

Re'is Kâim-makam Bey

A'zâ Mal Müdîri Bey

A'zâ Mekteb-i Rüşdî Muallimi İbrahim Efendi

A'zâ Nüfus Memuru Efendi

A'zâ Ecbelizâde Ahmed Kadri Efendi

TELGRAF VE POSTA İDÂRESİ

Müdîr Mustafa Sabri Efendi

BELEDİYE DÂİRESİ

Reis Abdullah Rüşdî Efendi

A'zâ Hamûd el-Ali ez-Zâhir Ağa

A'zâ Haddâd el-Alûşî Ağa

A'zâ Hâcî Hüseyin Ağa

A'zâ Ali el-Cerf Ağa

A'zâ Halef Ağa

Tabib Abbas Efendi

DÜYUN-I UMÛMİYE İDÂRESİ

Memur Hüseyin Efendi

REJİ İDÂRESİ

Memur Zekeriyâ Hilmi Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDÎ-İ MÜLKÎ

Muallim-i Evvel Hâfız İbrahim Efendi

Muallim-i Sâni münhal

Şâkirdân 38 adet

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Rakka Kazâsı Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [220] kilometre şarkında ve [40] saat bu'dunda ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükûmet konağı, hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârifî ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf, [1] mescid, [1] mekteb-i rüşdî, [228] hâne, [143] dükkân, [2] firun, [3] değirmen, [4] kahvehâne, [1] meyve bağçesi, [130] sebze bağçesi ve dâhil-i kazâda [57] karye mevcuttur.

Rakka Kazâsında [21.295] dönüm arâzi-i mevrû'a ve [294.000] dönüm arâzi-i hâliye vardır.

Rakka pek eski olup [Nikeforyon] ismiyle Büyük İskender tarafından te'sîs edilmiş ve a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. On

yedinci sene-i hicriyede {Sa'd bin Vakkâs} radiyallahu teâli anh hazretleri tarafından gönderilen cezîre fâtihî {İyâz bin Ganm} radiyallahu teâli anh hazretleri tarafından sulhân feth olunmuştur.

Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Kasabanın şark cihetinde üç buçuk sâatlik mesâfede vâki' Menâhır nâm tepenin başında {Hazreti İmâm Ali} radiyallahu teâli anh hazretlerinin birâderleri {Ca'fer et-Tayyâr radiyallahu teâli anh} hazretlerinin türbesi ve rivâyet-i âhere göre makâm-ı şerîfî vardır. Ve hayrû't-tâbi'inden {Üveys el-Karânî radi anh el-bârî} hazretlerinin makâm-ı mübâreği ve rivâyet-i âhere nazaran türbesi ve sahâbe-i kirâmdan {Ammâr bin Yâsir ve Ebâ bin Ka'b} radiyallahu anhümâ hazretlerinin ve şark-i şîmâlisinde yine bir çâryek sâat mesâfede yine sahâbe-i kirâmdan {Yahyâ el-Garîb ve Uveyse bin Ma'bed el-Esedî} hazretlerinin merâkîd mübârekeleri Haleb yolu üzerinde merkez kazâyâ dokuz sâat mesâfede Şâmiye cihetinde yine sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîs nebevî {Ebû Hureyre radiyallahu anh} hazretlerinin türbe-i şerîfeleri mevcuddur.

Rakkanın karşusunda ve Şâmiye cihetinde kasabaya iki buçuk sâat mesâfedeki dağ eteğinde meşhûr vakâ' Sıffinın vukû bulduğu mahalde pek çok sahâbe-i kirâm medfûndur.

Rakka el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafından Rakka nâmıyla bir nûzetgâh olub orada {Hişâm bin Abdûlmelik} sâhilsarâyı var idi. Henüz harâbesi bâkîdir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {Bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sûr ile içindeki hârâbezârdan ve {Hazreti Ömer} radiyallahu anh vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîd}in sarâyına müteallik bazı âsârdan başka âsâr-ı atîkadan bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâîlde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde lağv olmuştur. Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hâricindedir.

{Cedd emced hazreti pâdişâh-ı Süleymân Şâh} hazretleri Rakkaya tâbi kale-i Ca'berde defîn-i hâk mağfiretdirler.

Şâh Müşârün-ileyh hazretlerinin türbeleri mesârifi hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan i'tâ buyrularak bir sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin buyrulmuşdur.

Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır. Dâhil-i kazâda bazı aşâyir-i urbân nezdinde a'lâ cins at ve kısarak ve Fırât Nehri kenarındaki bazı kurâda manda dahî bulunur. Kazânın arâzisi münbit ve husûsiyle Harrân Kazâsından nebeân ederek kasabanın şark cihetinde iki sâat mesâfeli bir mahalden mürûrla Fırât Nehrine dökülmekte olan Nehr-i Belîh üzerindeki arâzi her nev' mahsûlâtın husûle getirilmesine kâbiliyetli ise de ahâlî-i kazânın âdem ülfet ve rağbetleri hasebiyle mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı ve sısamdan ibâret olub bazen kavun, karpuz, hıyar bulunursa da cüz'iyâtıdır. Başka dürlü sebze ve mahsûlât-ı mütenevvîa yetiştiremezler.

Ek. B.17.

Sene: 1322 h. / 1904 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1322, ss. 371-379)

RAKKA KAZÂSI

Kâim-makâm Mehmed Tevfik Bey

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ-yı Tabîîye

Nâib münhal

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Mehmed Tevfik Bey

Tahrîrât Kâtibi Mehmed Said Efendi

A'zâ-yı Müntehabe

Haddâd Efendi

Halef Ağa

Derviş Efendi

Akil Efendi

Mal Müdîri Bey

Meclis-i İdâre Müstandıkı Tahrîrât Kâtibi Efendi

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Mehmed Nuri Efendi

Sandık Emîni Abdullah Efendi

{*}

NÜFUS İDÂRESİ

Memur Hacı İbrahim Efendi

Kâtib Mehmed Hâşim Efendi

Tapu Kâtibi münhal

{*} Umûr-ı adliyesi merkez vilâyetde görülmektedir.

FERÂĞ VE İNTİKÂL KOMİSYONU

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ Nâib Efendi

Tapu Kâtibi münhal

A'zâ Mal Müdîri Bey

A'zâ Mal Müdîri Muâvini Efendi

TAHSÎLÂT KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey

A'zâ Mal Müdîri Muavini Efendi

A'zâ Haddâd Efendi

A'zâ Belediye Re'isi Efendi

A'zâ Jandarma Yüzbaşısı Serhân Ağa

Kâtibi Ahmed Kadri Efendi

BEDELÂT-I NAKDİYYE TAHSÎLÂTI KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey

Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi Said Efendi

A'zâ Mal Müdîri Bey

A'zâ Nüfus Memuru Efendi
A'zâ Jandarma Yüzbaşı Serhân Ağa

MAÂRİF KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey
A'zâ Mal Müdîri Bey
A'zâ Mekteb-i Rüşdî Muallim-i Evveli Efendi
A'zâ Nüfus Memuru Efendi
A'zâ Ecbelizâde Ahmed Kadri Efendi

TELGRAf VE POSTA İDÂRESİ

Memur Ahmed Hamdi Efendi

BELEDİYE DÂİRESİ

Reis Abdullah Rüşdî Efendi	
A'zâ Hamûd el-Ali Ağa	A'zâ münhal
A'zâ Hâcî Hüseyin Ağa	Tabib münhal
A'zâ Ali Ağa	Kâtip Mehâveş Efendi

DÜYUN-I UMÛMİYE İDÂRESİ

Memur İsmail Hakkı Efendi

REJİ İDÂRESİ

Memur Zekeriya Hilmi Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDÎ-İ MÜLKÎ

Muallim-i Evvel Hâfız İbrahim Efendi
Muallim-i Sâni münhal
Şâkirdân 35 adet

RAKKA KAZÂSINA DÂİR MA'LÛMÂT

Rakka Kazâsı Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [220] kilometre şarkında ve [40] saat bu'dunda olup ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükûmet konağı, hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârifi ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf, [1] mescid, [1] mekteb-i rüşdî, [228] hâne, [145] dükkân, [2] firun, [3] değirmen, [4] kahvehâne, [3] meyve bağçesi, [135] sebze bağçesi ve dâhil-i kazâda [56] karye, [27] mezraa ve kurâ-yi mezkûre ahâlisinin kâffesi hayme-nişin bulunmakla çadırları hâne i'tibâriyle [2.164] hâne ve tahminen [21.295] dönüm arâzi-i mevrû'a ve [294.000] dönüm arâzi-i hâliye vardır.

Rakka pek eski olup [Nikeforyon] ismiyle Büyük İskender tarafından te'sis edilmiş ve a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. On yedinci sene-i hicriyede {Sa'd bin Vakkâs} radiyallahu teâli anh hazretleri tarafından gönderilen cezîre fâtihî {Îyâz bin Ganm} radiyallahu teâli anh hazretleri tarafından sulhân feth olunmuştur.

Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Kasabanın şark cihetinde üç buçuk sâatlik mesâfede vâki' Menâhır nâm tepenin başında {Hazreti İmâm Ali} radiyallahu teâli anh hazretlerinin birâderleri {Ca'fer et-Tayyâr radiyallahu teâli anh} hazretlerinin türbesi ve rivâyet-i âhere göre makâm-ı şerîfî vardır. Ve hayrû't-tâbi'inden {Üveys el-Karânî radi anh el-bârî} hazretlerinin makâm-ı mübâreği ve rivâyet-i âhere nazaran türbesi ve sahâbe-i kirâmdan {Ammâr bin Yâsir ve Ebâ bin Ka'b} radiyallahu anhümâ hazretlerinin ve şark-i şimâlisinde yine bir çâryek sâat mesâfede yine sahâbe-i kirâmdan {Yahyâ el-Garîb ve Uveyse bin Ma'bed el-Esedî} hazretlerinin merâkîd mübârekeleri Haleb yolu üzerinde merkez kazâyâ dokuz sâat mesâfede Şâmiye cihetinde yine sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîs nebevî {Ebû Hureyre radiyallahu anh} hazretlerinin türbe-i şerîfeleri mevcuttur.

Rakkanın karşusunda ve Şâmiye cihetinde kasabaya iki buçuk sâat mesâfedeki dağ eteğinde meşhûr vakâ' Sıffinin vukû bulduğu mahalde pek çok sahâbe-i kirâm medfûndur.

Rakka el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafından Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olup orada {Hişâm bin Abdûlmelik} sâhilsarâyı var idi. Henüz harâbesi bâkîdir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sis ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {Bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri

yıkılan sûr ile içindeki hârâbezârdan ve {Hazreti Ömer} radiyallahu anh vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîd}'in sarâyına müteallik bazı âsârdan başka âsâr-ı atîkadan bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde lağv olmuştur. Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır. Dâhil-i kazâda bazı aşâyir-i urbân nezdinde a'lâ cins at ve kısrak ve Fırât Nehri kenarındaki bazı kurâda manda dahî bulunur. Kazânın arâzisi münbit ve husûsiyle Harrân Kazâsından nebeân ederek kasabanın şark cihetinde iki sâat mesâfelik bir mahalden mürûrla Fırât Nehrine dökülmekte olan Nehr-i Belîh üzerindeki arâzi her nev' mahsûlâtın husûle getirilmesine kâbiliyetli ise de ahâli-i kazânın âdem ülfet ve rağbetleri hasebiyle mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı ve sısamdan ibâret olub bazen kavun, karpuz, hıyar bulunursa da cüz'ıyyâtındır. Başka dürlü sebze ve mahsûlât-ı mütenevvîa yetiştiremezler.

RAKKA KAZÂSINDAKİ ARÂZİ VE HÂSİLÂT MİKDÂRI

Rakka Kazâsı Dâhilinde Zer' Olunan Arâzi İle Geçen 1319 Senesi Zarfında

Zer' Olunan Hububât Vesâire İle Vukûbulan Hâsılâtın Mikdârı

	Zer'	1319	1319	Hâsılât-ı	Hâsılât-ı	Hâsılât-ı
Nev'	Olunan	Senesinde	Senesinde	Merkûmeden	Merkûmeden	Vakı'adan
Mahsûlât	Arâzi	Vukûbulan	Vukûbulan	Vukûbulan	Vukûbulan	Kazâyâ
	Mikdârı	Hâsılât	Hâsılât	Sarfıyât	Sarfıyât	İhrâcât
		Mikdârı	Mikdârı			
	<u>Dönümü</u>	<u>Kile</u>	<u>Kıyye</u>	<u>Kile</u>	<u>Kıyye</u>	<u>Kıyye</u>
Hinta	11.315	11.478	0	11.478	0	0
Şa'ir	530	4.619	0	4.619	0	0

	Zer'	1319	1319	Hâsılât-ı	Hâsılât-ı	Hâsılât-ı
Nev'	Olunan	Senesinde	Senesinde	Merkûmeden	Merkûmeden	Vakı'adan
Mahsûlât	Arâzi	Vukûbulan	Vukûbulan	Vukûbulan	Vukûbulan	Kazâyâ
	Mikdârı	Hâsılât	Hâsılât	Sarfıyât	Sarfıyât	İhrâcât
		Mikdârı	Mikdârı			
	<u>Dönümü</u>	<u>Kile</u>	<u>Kıyye</u>	<u>Kile</u>	<u>Kıyye</u>	<u>Kıyye</u>
Mısır	614	500	0	500	0	0
Darısı						
Ak Darı	8.211	17.300	0	17.300	0	0
Sısam	625	850	0	60	0	690(kile)
Sâde Bağ	0	0	30.000	0	10.000	
Yekûn	21.295	34.647	30.000	33.957	10.000	690

Sâde Bağda Halebe nakl olunur bûdçe: 20.000 kıyye

RAKKA KAZÂSININ HÂVÎ OLDUĞU MAHALLELERİN ESÂMÎSİ

Hamidiye, Kerrad Mahalleleri

RAKKA KAZÂSININ HÂVÎ OLDUĞU KURÂNIN ESÂMÎSİ

(CEZÎRE CİHETİ)

Ca'ber, Havâyic-i Sağîr, Sûfra, Vâsita, Havâyic-i Kebîr, Muraybîd, Huveyyîş, Tâvî, Remile, Şemseddîn, Süveydiye, Lübâde, Cedid, Bedrâne, Elkezibe (الكذبة), Remâle, Halâve, Kedîran kurâları. Şehr, Şeyha, Halâve mezraası.

(ŞÂMÎYE CİHETİ)

Dibsî Ferec, Dibsî Afâtan, Gazâle, Girin Ebû Hureyre, Kesra, Âyd, Sûfra, Henîde, el-vağfe (الوغفه), Rıtla, Hamam kurâları. Nehhâle, Muayzile mezraaları.

(AFÂDİLE CİHETİ)

Halîsât-ı Muâmre, Halîsât-ı Abidü'l-is, Halîsât-ı Hasan el-hamdi, Rakka Samara, Hamra Müdellec El-nâsr, Hamra Belâsım Dayâhi, Hamra Cemâse İfayet, Hamra Cemâse مهير ا ت, Hamra Merâbii Seyyid el-şeyh, Hamra Merâbii Abdüssettâr, Hamra Müdellec Attâm, Fatsa İsa Er-râşid, Fatsa Musa Er-râşid, Fatsa Hilâl El-kedrû, Hass Acil, Cedide Hâbur, Belâsım Köse İsmail, Cedide Kehîd, Hass Sâil, Hass Hamra Rih Avâd, Fatsa عايات, Seb'a kurâları. Rad'a, Gadiç, Sevvâfe mezraaları.

(BELÎH CİHETİ)

Ganem Ez-Zâhir, Ayni İsa, Tell-Semen, Hulû, Diyâb شلاش, Diyâb Kerim, ساحبیه kurâları. Rımmân, Nekîb, Cerde, Cafâr, Şinine, Rihayyât, Hamiyyât, Lekkası, Ebû Şârip, Yeâs, Dir'ıyye, Merc, Ebû اكيه, ز عيخ, حزيه, خر يت الخرسه, مزراaları.

Kurâ ve mezraa cümle-i yekûn: 83

NÜFUS İDÂRESİ KUYÛDÂTINDAN ÇIKARILAN RAKKA
KAZÂSÎ'NİN NÜFUS CEDVELİ

	<u>İNÂS</u>	<u>ZÜKÛR</u>	<u>YEKÛN</u>
Dâhil-i tahrîr olan:	5.539	4.281	9.820
Ahâli-i meskûndan olub henüz dâhil-i tahrîr olmayan:	8.500	9.000	17.500
YEKÛN (İslâm)	14.039	13.281	27.320

Ek. B.18.

Sene: 1323 h. / 1905 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1323, ss. 390-397)

RAKKA KAZÂSÎ

Kâim-makâm Mehmed Tevfik Bey

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Sâlih Efendi (Müderris 318 Ş 19)

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Mehmed Tevfik Bey

Tahrîrât Kâtibi Sadık Bey

A'zâ-yı Müntehabe

Haddâd Efendi

Halef Ağa

Derviş Efendi

Hamûd el-Cerf Ağa

Mal Müdîri Bey

Meclis-i İdâre Müstandıkı Tahrîrât Kâtibi Bey

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Mehmed Rauf Efendi

Sandık Emîni Abdullah Efendi

{*}

NÜFUS İDÂRESİ

Memur Hacı İbrahim Efendi

Kâtib Ahmed Efendi

Tapu Kâtibi Tâhir Efendi

Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi münhal

{*} Umûr-ı adliyesi merkez vilâyetde görülmektedir.

FERÂĞ VE İNTİKÂL KOMİSYONU

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ Nâib Efendi

Tapu Kâtibi münhal

A'zâ Mal Müdîri Bey

BEDELÂT-I NAKDİYYE TAHSÎLÂTI KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey

A'zâ Mal Müdîri Bey

A'zâ Nüfus Memuru Efendi

A'zâ Jandarma Yüzbaşısı Serhân Ağa

Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi münhal

MAÂRİF KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey

A'zâ Mal Müdîri Bey

A'zâ Mekteb-i Rüşdî Muallim-i Evveli Efendi

A'zâ Nüfus Memuru Efendi

A'zâ Ecbelizâde Ahmed Kadri Efendi

TELGRAF VE POSTA İDÂRESİ

Memur Ahmed Hamdi Efendi

BELEDİYE DÂİRESİ

Reis Abdullah Rüşdî Efendi

A'zâ Hamûd Ali Zâhir Ağa

A'zâ Ali Ceruf Ağa

A'zâ münhal

Kâtip Mehâveş Efendi

İBTİDÂÎ MEKTEBİ

Muallim-i Evveli İbrahim Hâfız Efendi

Muallimi Sânî ve Hüsn-ü Hat Muallimi Zeki Efendi

Şâkirdân 41 adet

DÜYUN-I UMÛMİYE İDÂRESİ

Memur Kâmil Efendi

REJİ İDÂRESİ

Memur Zekeriyâ Hilmi Efendi

RAKKA KAZÂSÎ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

Rakka Kazâsı Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası [220] kilometre şarkında ve [40] sâat bu'dunda olub ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükûmet konağı, hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârîfî ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf, [1] mescid, [1] mekteb-i rüşdî, [228] hâne, [145] dükkân, [2] firun, [3] değirmen, [4] kahvehâne, [3] meyve bağçesi, [135] sebze bağçesi ve dâhil-i kazâda [56] karye, [27] mezraa ve kurâ-yi mezkûre ahâlisinin hayme-nişin bulunmakla çadırları hâne i'tibâriyle [2.164] hâne ve tahminen [21.295] dönüm arâzi-i mevrû'a ve [294.000] dönüm arâzi-i hâliye vardır.

Rakka pek eski olub [Nikeforyon] ismiyle Büyük İskender tarafından te'sîs edilmiş ve a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olub el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. On yedinci sene-i hicriyede {Sa'd bin Vakkâs} radiyallahu teâli anh hazretleri tarafından

gönderilen cezîre fâtihî {İyâz bin Ganm} radiyallahu teâli anh hazretleri tarafından sulhân feth olunmuştur.

Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Kasabanın şark cihetinde üç buçuk sâatlik mesâfede vâki' Menâhır nâm tepenin başında {Hazreti İmâm Ali} radiyallahu teâli anh hazretlerinin birâderleri {Ca'fer et-Tayyâr radiyallahu teâli anh} hazretlerinin türbesi ve rivâyet-i âhere göre makâm-ı şerîfî vardır. Ve hayrû't-tâbi'inden {Üveys el-Karânî radi anh el-bâri} hazretlerinin makâm-ı mübâreği ve rivâyet-i âhere nazaran türbesi ve sahâbe-i kirâmdan {Ammâr bin Yâsir ve Ebâ bin Ka'b} radiyallahu anhümâ hazretlerinin ve şark-i şimâlisinde yine bir çâryek sâat mesâfede yine sahâbe-i kirâmdan {Yahyâ el-Garîb ve Uveyse bin Ma'bed el-Esedî} hazretlerinin merâkîd mübârekeleri Haleb yolu üzerinde merkez kazâya dokuz sâat mesâfede Şâmiye cihetinde yine sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîs nebevî {Ebû Hureyre radiyallahu anh} hazretlerinin türbe-i şerîfeleri mevcuddur.

Rakkanın karşusunda ve Şâmiye cihetinde kasabaya iki buçuk sâat mesâfedeki dağ eteğinde meşhûr vakâ' Sıffinın vukû bulduğu mahalde pek çok sahâbe-i kirâm medfûndur.

Rakka el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafından Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olub orada {Hişâm bin Abdûlmelik} sâhilsarâyı var idi. Henüz harâbesi bâkîdir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {Bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sûr ile içindeki hârâbezârdan ve {Hazreti Ömer} radiyallahu anh vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîd}in sarâyına müteallik bazı âsârdan başka âsâr-ı atîkadan bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde lağv olmuşdur. Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hâricindedir.

Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır. Dâhil-i kazâda bazı aşâyir-i urbân nezdinde a'lâ cins at ve kısrak ve Fırât Nehri kenarındaki bazı kurâda manda dahî bulunur. Kazânın arâzisi münbit ve

husûsiyle Harrân Kazâsından nebeân ederek kasabanın şark cihetinde iki sâat mesâfelik bir mahalden mürûla Fırât Nehrine dökülmekte olan Nehr-i Belîh üzerindeki arâzi her nev' mahsûlâtın husûle getirilmesine kâbiliyetli ise de ahâlî-i kazânın âdem ülfet ve rağbetleri hasebiyle mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı ve sisamdan ibâret olub bazen kavun, karpuz, hıyar bulunursa da cüz'ıyyâtıdır. Başka dürlü sebze ve mahsûlât-ı mütenevvıa yetişdiremezler.

RAKKA KAZÂSININ HÂVÎ OLDUĞU MAHALLELERİN ESÂMÎSİ

Hamidiye, Kerrad Mahalleleri

RAKKA KAZÂSININ HÂVÎ OLDUĞU KURÂNIN ESÂMÎSİ

(CEZÎRE CİHETİ)

Ca'ber, Havâyic-i Sağîr, Sûfra, Vâsıta, Havâyic-i Kebîr, Muraybıd, Huveyyış, Tâvî, Remile, Şemseddîn, Süveydiye, Lübâde, Cedid, Bedrâne, Elkezibe (الكذبہ), Remâle, Halâve, Kedîran kurâları. Şehr, Şeyha, Halâve mezraası.

(ŞÂMÎYE CİHETİ)

Dıbsî Ferec, Dıbsî Afâtan, Gazâle, Girin Ebû Hureyre, Kesra, Âyd, Sûfra, Henîde, el-vağfe (الوغة), Rıtla, Hamam kurâları. Nehhâle, Muayzile mezraaları.

(AFÂDİLE CİHETİ)

Halîsât-ı Muâmre, Halîsât-ı Abidü'l-is, Halîsât-ı Hasan el-hamdi, Rakka Samara, Hamra Müdellec El-nâsr, Hamra Belâsım Dayâhi, Hamra Cemâse İfayet, Hamra Cemâse مهيرات, Hamra Merâbii Seyyid el-şeyh, Hamra Merâbii Abdüssettâr, Hamra Müdellec Attâm, Fatsa İsa Er-râşid, Fatsa Musa Er-râşid, Fatsa Hilâl El-kedrû, Hass Acil, Cedide Hâbur, Belâsım Köse İsmail, Cedide Kehıd, Hass Sâil, Hass Hamra Rih Avâd, Fatsa عايات, Seb'a kurâları. Rad'a, Gadiç, Sevvâfe mezraaları.

(BELÎH CİHETİ)

Ganem Ez-Zâhir, Ayni İsa, Tell-Semen, Hulû, Diyâb شلاش, Diyâb Kerim, ساحبيه kurâları. Rımmân, Nekîb, Cerde, Cafâr, Şinine, Rihayyât, Hamiyyât,

Lekkasi, Ebû Şârip, Yeâs, Dir'ıyye, Merc, Ebû اكيه , ز عيخ , حزيه , خر يت الخرسه , مزراaları. مرا عنه

Kurâ ve mezraa cümle-i yekûn: 83

Ek. B.19.

Sene: 1324 h. / 1906 m.

(Sâlnâme-i Vilâyet-i Halep, Sene 1324, ss. 380-387)

İsmi	Rütbe	Târihi	Nişân
Kâim-makâm Nasrullah Bey	Selâse	C 312	R 315

RAKKA KAZÂSI

MECLİS-İ İDÂRE-İ KAZÂ

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ-yı Tabîiye

Nâib Sâlih Efendi (Müderris 318 Ş 19)

Müfti Abdurrahman Efendi

Mal Müdîri Abdurrahman Efendi

Tahrîrât Kâtibi Sadık Bey

A'zâ-yı Müntehabe

Ferec eş-Şuayb Ağa

Derviş Ağa

Hamûd el-Cerf Ağa

Abdulhâdi Ağa

Mal Müdîri Bey

Mülkiye Müstandıkı Tahrîrât Kâtibi Bey

MAL KALEMİ

Mal Müdîri Efendi

Muâvini Mehmed Rauf Efendi

Sandık Emîni Abdullah Efendi

Mülâzım Efendi

{*}

Mukâvelât Muharriri münhal

{*} Umûr-ı adliyesi merkez vilâyetde görülmektedir.

BEDELÂT-I NAKDİYYE TAHSÎLÂTI KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey

A'zâ Mal Müdîri Efendi

A'zâ Jandarma Mülâzımı İbrahim Ağa

A'zâ Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi Bey

FERÂĞ VE İNTİKÂL KOMİSYONU

Reis Kâim-makâm Bey

A'zâ Nâib Efendi

A'zâ Tapu Kâtibi Efendi

A'zâ Mal Müdîri Efendi

MAÂRİF KOMİSYONU

Re'is Kâim-makâm Bey

A'zâ Mal Müdîri Efendi

A'zâ Mekteb-i Rüşdî Muallim-i Evveli Efendi

A'zâ Nüfus Memuru Efendi

NÜFUS İDÂRESİ

Memur Hacı İbrahim Efendi

Kâtib Ahmed Efendi

Tapu Kâtibi Tâhir Efendi

Bedelât-ı Nakdiyye Kâtibi Sadık Bey

TELGRAF VE POSTA İDÂRESİ

Memur Ahmed Efendi

BELEDİYE DÂİRESİ

Reis Abdullah Rüşdî Efendi

A'zâ Hamûd Ali ez-Zâhir Ağâ

A'zâ Ali el-Cerf Ağâ

Kâtip Mehâveş Efendi

İBTİDÂÎ MEKTEBİ

Muallim-i Evveli münhal

Muallimi Sâni münhal

Hüsn-ü Hat Muallimi münhal

Şâkirdân 40 adet

DÜYUN-I UMÛMİYE İDÂRESİ

Memur Mehmed Kâmil Efendi

REJİ İDÂRESİ

Memur Zekeriyâ Hilmi Efendi

RAKKA KAZÂSÎ'NA DÂİR MA'LÛMÂT

Rakka Kazâsı Halebin şark cihetinde ve merkezi olan Rakka Kasabası ikiyüz yirmi kilometre şarkında ve kırk saat bu'dunda olup ve Fırât Nehrinin sâhil-i şarkîsindedir.

Rakka Kasabasında [1] hükûmet konağı, hazîne-i hâssa-i hazreti pâdişâhdan mesârîfî ihsân buyrularak inşâ edilen [1] câmi-i şerîf, [1] mescid, [1] mekteb-i rüşdî, [228] hâne, [145] dükkân, [2] firun, [3] değirmen, [4] kahvehâne, [3] meyve bağçesi, [135] sebze bağçesi ve dâhil-i kazâda [56] karye, [27] mezraa ve kurâ-yi mezkûre ahâlisinin kâffesi hayme-nişin bulunmakla çadırları hâne i'tibâriyle [2.164] hâne ve tahminen [21.295] dönüm arâzi-i mevrû'a ve [294.000] dönüm arâzi-i hâliye vardır.

Rakka pek eski olup [Nikeforyon] ismiyle Büyük İskender tarafından te'sîs edilmiş ve a'sâr-ı sâbıkada pek meşhûr olup el-Beyza ve er-Râfika dirler idi. On yedinci sene-i hicriyede {Sa'd bin Vakkâs} radiyallahu te'âlî anh hazretleri tarafından

gönderilen cezîre fâtihî {İyâz bin Ganm} radiyallahu teâli anh hazretleri tarafından sulhân feth olunmuştur.

Sâhib-i Tefsîr Kâdî-i Beyzâvî ve meşâhîr ulemâdan {Celâl bin er-Rakkî} Rakkalıdır. Kasabanın şark cihetinde üç buçuk sâatlik mesâfede vâki' Menâhır nâm tepenin başında {Hazreti İmâm Ali} radiyallahu teâli anh hazretlerinin birâderleri {Ca'fer et-Tayyâr radiyallahu teâli anh} hazretlerinin türbesi ve rivâyet-i âhere göre makâm-ı şerîfî vardır. Ve hayrû't-tâbi'inden {Üveys el-Karânî radi anh el-bâri} hazretlerinin makâm-ı mübâreği ve rivâyet-i âhere nazaran türbesi ve sahâbe-i kirâmdan {Ammâr bin Yâsir ve Ebâ bin Ka'b} radiyallahu anhümâ hazretlerinin ve şark-i şimâlisinde yine bir çâryek sâat mesâfede yine sahâbe-i kirâmdan {Yahyâ el-Garîb ve Uveyse bin Ma'bed el-Esedî} hazretlerinin merâkîd mübârekeleri Haleb yolu üzerinde merkez kazâya dokuz sâat mesâfede Şâmiye cihetinde yine sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîs nebevî {Ebû Hureyre radiyallahu anh} hazretlerinin türbe-i şerîfeleri mevcuddur.

Rakkanın karşusunda ve Şâmiye cihetinde kasabaya iki buçuk sâat mesâfedeki dağ eteğinde meşhûr vakâ' Sıffinın vukû bulduğu mahalde pek çok sahâbe-i kirâm medfûndur.

Rakka el-Cezîrenin bir kısmı mühemmî olan Diyâr-ı Mudarın merkez-i evvelidir. Mukaddemâ Rakkanın karşusunda ve Fırâtın garb tarafından Rakka nâmıyla bir nüzetgâh olub orada {Hişâm bin Abdûlmelik} sâhilsarâyı var idi. Henüz harâbesi bâkîdir. {Hârûn er-Reşîd} idâre-i mülkiye ve muhâfaza-i sugûr İslâmiyye nokta-i nazarınca Rakkayı pek elverişli bir merkez-i idâre gördüğünden orada mükemmel bir ikâmetgâh te'sîs ve inşâ ve bir de rasadhâne binâ eylemiş idi. Halîfe Me'mûn zamânında {Bin Şâkir} nâmında bir coğrafyâ ve kozmoğrafyâ âlimi derece-i dül ve arzı Rakkada ölçmüştür. Şimdi bir sâat muhîtinde olan ve bazı yerleri yıkılan sûr ile içindeki hârâbezârdan ve {Hazreti Ömer} radiyallahu anh vaktinde yapılan ve {Nûreddîn Şehîd} tarafından ta'mîr olunan câmiin minâresiyle mihrâbından ve {Hârûn er-Reşîd}in sarâyına müteallik bazı âsârdan başka âsâr-ı atîkadan bir şey yoktur. Merkezi Urfa olmak üzere evâilde Rakka nâmı tahtında bir eyâlet var idiyse de esnâ-yı teşkîl-i vilâyetde lağv olmuşdur. Şimdiki Rakka Kasabası sûrun hârîcindedir.

Kazâ dâhilinde birçok aşâyir-i seyyâre var ise de henüz dâhil-i tahrîr olmamıştır. Dâhil-i kazâda bazı aşâyir-i urbân nezdinde a'lâ cins at ve kısrak ve Fırât Nehri kenarındaki bazı kurâda manda dahî bulunur. Kazânın arâzisi münbit ve

husûsiyle Harrân Kazâsından nebeân ederek kasabanın şark cihetinde iki sâat mesâfelik bir mahalden mürûla Fırât Nehrine dökülmekte olan Nehr-i Belîh üzerindeki arâzi her nev' mahsûlâtın husûle getirilmesine kâbiliyetli ise de ahâli-i kazânın âdem ülfet ve rağbetleri hasebiyle mahsûlâtı hinta, şa'ir, ak darı, mısır darısı ve sısamdan ibâret olub bazen kavun, karpuz, hıyar bulunursa da cüz'ıyyâtıdır. Başka dürlü sebze ve mahsûlât-ı mütenevvıa yetiştiremezler.

RAKKA KAZÂSININ HÂVÎ OLDUĞU MAHALLELERİN ESÂMÎSİ

Hamidiye, Kerrad Mahalleleri

RAKKA KAZÂSININ HÂVÎ OLDUĞU KURÂNIN ESÂMÎSİ

(CEZÎRE CİHETİ)

Ca'ber, Havâyic-i Sağır, Sûfra, Vâsıta, Havâyic-i Kebîr, Muraybıd, Huveyyış, Tâvî, Remile, Şemseddîn, Süveydiye, Lübâde, Cedid, Bedrâne, Elkezibe (الكذبة), Remâle, Halâve, Kedîran kurâları. Şehr, Şeyha, Halâve mezraası.

Kurâ ve Mezraa Yekûn 21

(ŞÂMÎYE CİHETİ)

Dibsî Ferec, Dibsî Afâtan, Gazâle, Girin Ebû Hureyre, Kesra, Âyd, Sûfra, Henîde, el-vağfe (الوغفه), Rıtla, Hamam kurâları. Nehhâle, Muayzile mezraaları.

Kurâ ve Mezraa Yekûn 13

(AFÂDİLE CİHETİ)

Halîsât-ı Muâmre, Halîsât-ı Abidü'l-is, Halîsât-ı Hasan el-hamdi, Rakka Samara, Hamra Müdellec El-nâsr, Hamra Belâsım Dayâhi, Hamra Cemâse İfayet, Hamra Cemâse مهيرات, Hamra Merâbii Seyyid el-şeyh, Hamra Merâbii Abdüssettâr, Hamra Müdellec Attâm, Fatsa İsa Er-râşid, Fatsa Musa Er-râşid, Fatsa Hilâl El-kedrû, Hass Acil, Cedide Hâbur, Belâsım Köse İsmail, Cedide Kehıd, Hass Sâil, Hass Hamra Rih Avâd, Fatsa عايات, Seb'a kurrâları. Rad'a, Gadiç, Sevvâfe mezraaları.

Kurâ ve Mezraa Yekûn 25

(BELİH CİHETİ)

Ganem Ez-Zâhir, Ayni İsa, Tell-Semen, Hulû, Diyâb شلاش , Diyâb Kerim, ساحبيه kurâları. Rımmân, Nekîb, Cerde, Cafâr, Şinine, Rihayyât, Hamiyyât, Lekkasi, مرا عنه , خر يت الخرسه , حزيه , ز عيخ , اكيه Ebû Şârip, Yeâs, Dir'ıyye, Merc, Ebû mezraaları.

Kurâ ve Mezraa Yekûn 24

Kurâ ve Mezraa cümle-i yekûn 83

ÖZGEÇMİŞ

Emre Gör, 1987 yılında Manisa’da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2008 yılında mezun oldu. Yabancı dili İngilizce olan Emre Gör, Gaziantep Üniversitesi Meslek Yüksekokulu’nda 2008-2009 öğretim yılı ikinci döneminde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersleri vermiştir.

VITAE

Emre Gör was born in Manisa in 1987. He was graduated from History Department of University of Hacettepe in 2008. After graduation he lectured on Principles of Atatürk and the History of Revolution at University of Gaziantep. He knows English.